

בעזהש"ת

ספר

הנתן אמרי שפר

על התורה

פרשת במדבר -
שבועות

לעילוי נשמת

אבי מורי

ר' ישראל ב"ר מאיר דב"ז"ל

נלב"ע ר"ח שבט תשע"א

ואמי מורתי

מרת חי' אסתר מלכה ע"ה

ב"ר משה שלמה הלוי ז"ל העליר

נלב"ע ט"ז כסלו תשס"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

מאתי הצב"י

מרדכי סגלשטיין

לעילוי נשמת

הרה"ח ר' יחיאל בהרה"ח ר' יצחק ז"ל

היקד באדם אהוב על הבריות

נלב"ע ביום ו' ניסן תש"פ

ת.ג.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו

הרה"ח המפואר ר' בן ציון הי"ו

לעבאזויטש

אב"י בעיר נ.י.

ספר

הנתן אמרי שפר

פרשת במדבר – וחו שבועות

תשפ"ה

.....
לחערות: מ. סגלשטיין

רח' עזרת תורה 6

ירושלים ת"י

טל' 0527671288

–זה לשון ספר מגלה עמוקות–

אפתחה פי בשבחות וברננים להודות ולחללי, מילין לצד עילאה למלל, מלכי ואלקי כי אליך אתפלל, לדרוש בפרשת לחם הפנים ופרשת המקלל, ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני י"י תמיד מאת בני ישראל ברית עולם וחיתה לאחרן ולבניו ואכלוהו וגו' ויצא איש וגו', סמיכות אלו פרשיות אמינא בהו כמה גוויני סגויין, על כן בעינא להודשא מילין, כי בכל יום מחויב האדם להודש חדשים לבקרים, כי נשמתא סלקא לעילא כל יומא, אבל עולת שבת בשבתו היא על עולת התמיד, בשבתו דייקא, מזה שמחדש באותו יום מיד סלקין אינן מילין ומתעטרין בכמה עיטורין, ז"ש ביום השבת אז מיד באותו יום השבת יערכנו המלאכים הממונים לפני י"י, (קהלת ד') הן הן עוף השמים המוליכין את הקול, ובעל הכנפים מאת בני ישראל הממונים על זה, ומאן אינן, חזר ואמר וחיתה לאחרן ולבניו ואכלוהו, כי אחרן הוא כהן בסוד מט"ט בעולם היצירה, ובניו הן נדב ואביהוא ראשתזיבו נשמתהון בפניחם דאיהו אליהו, (דברים י"ט) על פי שנים עדים אלו יקום דב"ר, ודא רזא עוף השמים איהו אליהו שעלה בסערה השמימה, ובעל כנפים מארי הגדפין דאיהו אחרן דקאים לקביל כהנא דלעילא כלול כל כנפי החיות דאינן רנ"ו לחושבן אחרן ואיהו יגיד דבר, ומן מתיבתא דאליהו היא יום השבת חולק ויגיד למתיבתא אחרא דמט"ט ושם יגיד דבר, ז"ס בנערינו תרין בזקנינו חד נלך הן בצלותין הן באורייתא, ז"ס צו את אחרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה שהן הן ממונים בסוד ולקח הכהן הטנא מידך, בזוה"כ הכהן דא מט"ט, ט"נ"א 'שעמים' נקודות 'אותיות', והניחו לפני י"י אלקיך, סוד מערכת לחם הפנים על שתי המערכת, על סוד התורה, בכתב על ווי העמודים, ובעל פה על ו' סדרים, ד' חלקים, טמא טהור, אסור מותר, חייב פטור, ג' (שיר ה') ממולאים בתרשיש הרי שש לחם סוד י"ב אכנים הם ששה משמותם על אבן אחת וששה משמותם על אבן השני, ז"ס ברא שית. בתיקונים, את השמים דא קול, ואת הארץ דא דבור, ושמת על המערכת לבנ"ה זכה, התורה ל"ב נתיבות, נ' שערים, ה' חומשי תורה. במסורה זכה ג"פ, {ושמת על המערכת} לבנה זכה, סמים ולבנה זכה, ותפלתו זכה, עי' לעיל פ' ויקהל אהאי קרא ענין נפלא, וחיתה לאחרן ולבניו, שתוספת נשמה של ישראל יש לאחרן כל השנה, כי ת"ת נקראין שבתות וי"ט, ע"ב.

¹ לשון ס' מגלה עמוקות פרשת אמור.

² ז"ס כ"ת זה שחידש, ואולי ז"ל: ז"ס.

³ מדרש הגעלס פ' לך מאמר ששים גבורים.

⁴ אולי ז"ל: ו' חלקים.

⁵ אולי ז"ל 'מרי שש לחם', יעווי' תיקון"ז דף ט"ז ע"א, מאי בתרשיש, בתרי שש.

⁶ תי' ס"א דף ז"ג ע"ב.

⁷ בספר מגלה עמוקות שלפנינו חסר בהעתיקה מריש פרשת תלוי עד תחלת פרשת ויקרא ועד ככלל ולא זכינו לאורס, וכן במגלה עמוקות הנדפס מחדש עם פי' 'פרישת ששים' חסר פרשת ויקהל, והכל על דלענין.

לכבוד התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי

לקוטי שושנים

שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה',

מאן פני האדון ה', דא רשב"י⁸

רבי יחזשע בן לוי אמר בדאי הוא רבי שמעון לסמוד עליו בשעת הדחק

ואמר רבה בר בר חנה בדאי הוא רבי שמעון בן יוחי לסמוד עליו בפניו ושלא בפניו

הקב"ה גוזר ורשב"י מבטל

פתח רבי נהוראי ודרש יחכך כיון הטוב הולך לדודי למישרים/
יחכך/, אלו תלמידי חכמים שהם כיון הטוב, מה יין הטוב עומד בכאן
ורחו הולך למרחוק, אף תלמידי חכמים הם במקום אחד ותורתם הולכת
למרחוק בכל מקום, ואף כשהם בקבר שפתותיהם רוחשות תורתן הח"ד
דובב שפתי ישנים, כל שכן במקום שעומדים עמודי עולם על אחת כמה
וכמה, דהא אפילו מלאכי השרת אין להם כח לעמוד לפניהם—

—דהא זימנא דהא הוה דבר בלוד אתא רבי שמעון בן יוחאי למתא,
אמרו ליה לרשב"י מאי נעביר, קם ועבר במתא וחמא בני נשא שכיבין,
אמר כל האי במתא ואנא חבא, גזרנא דליבטל, שמעו ברת קלא דהות
אמרת פוקי מחבא דהא רבי שמעון בן יוחאי חבא דקב"ה גוזר והוא
מבטל—

—הוה תמן רבי חנינא אתא ואמר ליה לרבי מאיר, אמר ליה רבי
מאיר שבחא דיליה מאן יכול למיקם ביה, אי לאו כמשה, פתח ואמר
יזאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים
עליה קטורת, וכתוב יוקח אהרן וגו', וכתוב יחנה החל הנגף בעם/
וכתוב ויעמוד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה—

—בולי האי אצטריך ליה למשה למטרה, ורשב"י במימריה, הקב"ה גוזר
והוא מבטל מותנא⁹, ע"כ—

—ועל של עתה באתי הנה אמרו חז"ל¹⁰ תלמידי חכמים אין להם מנוחה
לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, ומה כאן עומד ומשמש אף למעלה במרום
עומד ומשמש ומפיל תחנתו לפני כסא כבודו עבור כלל ישראל לחיוושע
בדבר ישועה ורחמים, ומה בחיים חיותו קב"ה גוזר ורשב"י מבטל, אף
עתה רשב"י גוזר והקב"ה מקיים, ויה"ר וזכות רשב"י שאמר יכול אני
לפטור את כל העולם כולו מן הדין יאמר למלאך המשחית הרף ולא ישמע
עוד שודר ושבר בגבולנו, גלה כבוד מלכותך עלינו, ועל מי מנוחות
תנחלנו, זבאן מירונה ברנח בחילולא דבר יוחאי, אכ"ר.

⁸ זוהר פ' בא—דף כ"ח ע"א—ח"ה: כתוב יראה את פני האדון י"י, מאן פני האדון י"י, דא רשב"י, דמאן דליהו דכורא מן דכנינא בעא ללחחואה קמיה. ובקונטרס עדות ביהוסף—להר' יוסף סופר ז"ל—כתב ח"ה: ג' פעמים בשנה הולכין מכל המקומות של ארץ ישראל על קברו, פעם אחד בחג אלול הולכים ולומדים שם לילה ויום אחד ספר זוהר הקדוש, ופעם אחד קודם ניסן לומדים גם כן מעת לעת, ופעם אחד בל"ג בעומר, וזאת נקרא היולאל דרשב"י וכו'.

⁹ זוהר חשק רות.

¹⁰ ברכות דף כ"ד ע"א.

-מהרש"א-

האבות חק' באים מירונה למערת רשב"י להתפלל על גלות ישראל

.....

גרסינן בפרק חלק¹¹ וז"ל: (רבי יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו דהוה קאי אפתחא דגן עדן, אמר ליה אימת אתי משיחא, אמר ליה לבשירצה אדוננו הזה, אמר רבי יהושע בן לוי שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי)¹² -

-רבי יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו דהוה קאי אפתחא דמערתא דרבי שמעון בן יוחאי¹³, אמר ליה אתינא לעלמא דאתי, אמר ליה אם ירצה האדון הזה, (פירש רש"י ז"ל: 'האדון הזה', סכינה היתה עמהם¹⁴), אמר רבי יהושע בן לוי שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי, (פירש רש"י ז"ל: 'קול שלשה', דסכינה הוה בהדייהו), אמר ליה אימת אתי משיחא, אמר ליה זיל שייליה לדיריה, וחיבא יתיב, אפיתחא דקרתא דרומי וכו' -

-אזל לגביה אמר ליה שלום עליך רבי ומורי, אמר ליה שלום עליך בר ליואי, אמר ליה לאימת אתי מר, אמר ליה היום, אתא לגבי אליהו אמר ליה מאי אמר לך, אמר ליה שלום עליך בר ליואי, אמר ליה אבטחך לך ולאבוך לעלמא דאתי, אמר ליה שקורי קא שקר בי דאמר לי היום אתינא ולא אתא, אמר ליה הכי אמר לך 'היום אם בקולו תשמעו', ע"כ.

ובדברי קדשו של אדוננו מהרש"א ז"ל כתוב לאמר: שנים ראיתי וקול ג' שמעתי, לבאורה שנים ראיתי, על עצמו ועל אליהו שראה אותה, וכן 'קול שלשה', על עצמו שאמר אימת אתי משיחא, ועל אליהו {שאמר} לבשירצה אדוננו הזה, ועל השכינה, ולא חוזר כאן מה שמע מקול השכינה, ואפשר שלא חש לחזר דהיינו שהשכינה מצטערת כביכול על אריכות הגלות כמו"ש בפרק קמא דברכות¹⁵ -

-והוא דחוק לומר על עצמו בן שראה את עצמו ושמע קולו, ויש לפרש על פי מ"ש שהנשמה רואה ואינה נראית, ועל פי מ"ש במדרשות¹⁶ דאליהו מעמיד את האבות להתפלל עמו על חורבן בהמ"ק וגלות ישראל, וזה שאמר על אליהו שחיה בחיים בגוף ונפש, שראה אותו שחיה מתפלל על חורבן בהמ"ק וגלות ישראל¹⁷, 'קול ג' שמעתי, דהיינו ג' האבות שלא היו נשמותיהם נראים אבל קולם שמע שהתפללו על חורבן בהמ"ק וגלות ישראל -

-וכן יש לפרש באירך עובדא דהוה קאי אפתחא דמערתא

¹¹ סנהדרין דף כ"ח ע"א.

¹² עובדא זו דרבי יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו אפתחא דגן עדן הוא כפי גירסת העין יעקב, ובטוחא שלפנינו בש"ס אין זכר לעובדא זו הראשונה דרבי יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו אפתחא דגן עדן, וכידוע המהרש"א ז"ל חיבר את פירושו 'חידושי הלכות' על סדר הש"ס, והחידושי אגודות שלו כתב על חיבור העין יעקב, כמו"ש המהרש"א ז"ל בהקדמתו למס' ברכות.

¹³ במדרש החלים - מו" - ל"ו: - מעשה דרבי יהושע בן לוי שהיה אליהו זכור לטוב עוסק עמו בדברי תורה והיו עסוקין במדות רבי שמעון בן יוחאי, ונתקחה רבי יהושע בן לוי בדבר הלכה, אמר לו אליהו מבקש אתה לשלוח לבדי שמעון בן יוחאי, בא ולני מעמיד אותו לך, מיד הלכו וקרא אליהו לבדי שמעון בן יוחאי, מיד ענה אותו, אמר לו, רבי יהושע בן לוי בא לשלוח לך בהלכה, וכל חפץ, אמר לו אליהו כדלי הוא רבי יהושע בן לוי לראותך לדיק הוא, וכו' - ויעו' בב"ר פכ' ל"ה, פס' ב'.

¹⁴ יעו' זוהר וירא - סתרי תורה דף כ"ט ע"ב: - ולגבי סכינתא אמר בשמא אדנ"י, ולגבי לדיק אדנ"י, דהא כדון אקרי אדון כל הארץ כד אהנהרס מזדיק וגו'.

¹⁵ ברכות דף ג' ע"א.

¹⁶ בבא מליעא דף פ"ה ע"ב.

¹⁷ ואומרו 'שנים ראיתי', כוננו אל אליהו הנביא זל"ט שראה אותו גם בגוף וגם בנפש.

דרשב"י, דק"ל שלשה שמע במערתא דרשב"י, שהיו גם כן מתפללים על גלות ישראל – (היינו ג' האבות הק') בלו למערתא דרשב"י להתפלל על גלות ישראל¹⁸ –

– (או באופן אחר) ואפשר שהם רשב"י ובנו רבי אלעזר ברבי שמעון ובן בנו רבי יוסי בן רבי אלעזר, כדאמרינן בפרק הפועלים¹⁹, ע"כ לשון מדרשא²⁰.

...

והואיל ואתא לידן שאילה זו דרבי יהושע בן לוי 'אתינא לעלמא דאתי' נימא ביה מילתא, כי הנה כמה מילי דתמיחי חזינא ביה בהאי שאילה הנ"ל –
הדא והלא אליהו הנביא זל"ט היה מתגלה לרבי יהושע בן לוי ולומר עמו בכל יום ויום, ובדמובח מההוא עובדא דפרק אלו הן הגולין²¹ דההוא גברא דאכליה ארי בריהוק תלתא פרסי מאתריה דרבי יהושע בן לוי, ולא אשתעי אליהו הנביא בהדיה תלתא יומי²², הא קמון דאליהו זל"ט היה מופיע בבית מדרשו של רבי יהושע בן לוי בלוד ומשתעי בהדיה בכל יום²³, ומעתה שאול ישאל השואל למה זה נתעורר רבי יהושע בן לוי לשאול את שאילתו 'אתינא לעלמא דאתי' – וכן שאילתו השניה 'אימת אתי משיח' – דייקא בשמצאו לאליהו הנביא זל"ט עומד בפתחתא דמערתא דרשב"י, ולמה לא שאלו בחד מאלף אלפי פעמים שאליהו הנביא זל"ט בא לבית מדרשו ללמוד עמו –

– וזאת שנית, וכי מי שאליהו הנביא זל"ט מתגלה אליו מדי יום ביומו האם שייך אצלו אפילו ספק כל דהו אם הוא בן עולם הבא והרי מובטח ועומד הוא, ובמ"ש ז"ל²⁴: 'אשרי מי שפגע בו, ומי שישב עמו שמובטח לו שהוא בן העד'ה', ומאי שאילה היא זו 'אתינא לעלמא דאתי' –

– ועוד בה שלישיה, שהרי רבי יהושע בן לוי עצמו הוא דקאמר למלאך המות בשחגע זמנו ליפטר מן העולם 'אחוי לי דוכתא' ופירש רש"י ז"ל: הולכני לנו

¹⁸ והנה כללל כייאל לן חז"ל 'ליכא מידי דלא רמזא באורייתא' ואם כן אין ספק דביאת האבות הק' למערת רשב"י להתפלל גם על גלות ישראל יס לה רמז בחורה, וז"ל בס"ד עפ"י מ"ש בשהת תרומה ובפרשת נא וז"ל: שני כרובים בגימ' אברהם יצחק יעקב, 'מבין' שני 'הכרובים' ר"ת משה, ע"כ. – וז"ל בס"ד כי הגה בסוף פרשת נא כתיב: 'ובנא משה אל אהל מועד לדבר אהו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארץ העדת מבין שני הכרובים וידבר אליו', והנה סיוס הכתוב 'וידבר אליו' אלו ב' תבות לכאורה נראין כותר שהרי בכתוב זה עלמנו כתיב כבר לעיל מניה וישמע את הקול 'מדבר אליו', ולזה בא רש"י ז"ל ופירש – והוא מהספרי – דבא למעט את אהרן מן הדברות, אמנם עדיין אנו כריכין למודעי שהרי גם תבות 'לדבר אהו' וכן תבות 'מדבר אליו' דכתיבי בכתוב זה לעיל מניה דרשין להו בספרי למעט את אהרן, ומעתה שאול ישאל השואל איטרח הכתוב וכתב 'וידבר אליו' כדי למעט את אהרן מן הדברות, וכי שלשה מיעוטי בספוק אחד למעט את אהרן מן הדברות למה לי, וז"ל בס"ד אלו חמשה תבות מבין שני הכרובים וידבר אליו ס"ת כירוק מירון, ובא הרמז בזה דשני הכרובים – הן הן האבות הק', והקול הוואל 'מבין' שני 'הכרובים' – דא רעיא מהימנא – באים מירונה למערת רשב"י להתפלל על גלות ישראל, ואם ח"ו שגיח בזה ה' הטוב יכפר בעד.

¹⁹ בבא מליעא דף פ"ה ע"א.

²⁰ ואם ירצה טוען לטעון והלא מפורש יואל מהגמ' בפרק הפועלים דרבי יוסי לא הכניסוהו למערת רשב"י, תשובתו בלוד דדוקא גופא לא זכה ליכנס לשם ולא נטמן במערת רשב"י מפני שלא היה עמהם בלעז מערה, וכבר יראה בת קול ואמרנה לא מפני שזה גדול מזה, אלא זה היה בלעז מערה וזה לא היה בלעז מערה, אבל נשמחו מי הוא זה שימנע בעדה מליכנס בן אהל אביו, וכלי ספק נשמחו נמאלת המיד שם עם אביו רבי אלעזר במערת רשב"י.

²¹ מכות דף י"א ע"א.

²² שהיה לו לרבי יהושע בן לוי לבקש רחמים שלא יאדע כזה בימיו.

²³ וכן נראה בירושלמי תרומות – פ"ח ה"ד – שאליהו הנביא הפסיק לבוא אל רבי יהושע בן לוי מההוא עובדא דעולא בר קושב, עד שרבי יהושע בן לוי אם עליו תלחין יומין ואז חזר אליהו להתגלות אליו, יעו"ס.

²⁴ מס' כלה שיהי פירק ה'.

עזר והרלני מקומי, ואם בן הרי ידע בעצמו בטוב שהוא בן עולם הבא, ומעתה שאילה זו 'אתינא לעלמא דאתי' ששואל רבי יהושע בן לוי לאלוהו אפתחא דמערתא דרשב"י איני יודע מזה הוא.

עוד יש להפליא על שאילתו השניה של רבי יהושע בן לוי 'אימת אתי משיח', הרי יש לשאול מה עלתה על דעתו של רבי יהושע בן לוי לשאול לאלוהו 'אימת אתי משיח' מה שלא עלה מעולם על דעת איש מימות אבותינו חק' עד ימיו של רבי יהושע בן לוי לשאול שאילה כזאת –

– ותו הרי זמן הגאולה סתום וחתום וכמו שנאמר לדניאל 'זאתה דניאל סתום הדברים וחתום הספר עד עת קץ', ודניאל עומד ומתנבא 'כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ', ובפרק חלק²⁵ דרשו חז"ל ע"פ 'כי יום נקם בלבי' אמר רבי יוחנן ללבי גליתי לאבריי לא גליתי, – ודחינו שכביכול לא הוציא מפיו זמן חקן כדי שלא ישמע לאיבריו וכמאמרם ז"ל 'ליבא לפומא לא גליא פומא למאן גליא', – ורבי שמעון בן לקיש אמר ללבי גליתי למלאכי השרת לא גליתי, ומעתה האידך זה מבקש רבי יהושע בן לוי מאלוהו לגלות לו מתי עת קץ הפלאות דבר שכביכול לא גלה אותו לא למלאכים ואפילו לא לאיבריו –

– והיותר קשה שהרי רבי יהושע בן לוי בעצמו הוא בעל מימרא זו במדרש²⁶ 'לבא לפומא לא גלי' וכו', וז"ת: רבי ברכיה ורבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי שלשה סימנים סימנתי לך וסיימתי לך בקבורתו של משה, א. 'בניא', ב. 'בארץ מואב', ג. 'מול בית פעור', ואף על פי כן 'ולא ידע איש את קבורתו', על חקן שנאמר 'סתום וחתום הדברים' על אחת כמה וכמה, 'לבא לפומא לא גלי פומא למאן גלי' –

– ומעתה יש להפליא על רבי יהושע בן לוי מה היה לו עד ששואל את אלוהו אימת אתי משיחא, ולא עוד אלא שטורח וחולך עד קרתא דרומי רבתא כדי לבקש ממשיח שיגלה לו אימתי יבא לגאול את ישראל, והוא בעצמו אומר שזהו דבר שלא יתכן לשום אדם לדעת אותו לעולם עד עת חקן –

– ויותר יש להפליא על אלוהו הנביא זל"ט מה ראה על ככה ומה הגיע אליו עד ששולח את רבי יהושע בן לוי אל קרתא דרומי רבתא שישאל את פי משיח אימתי יבא לגאול את ישראל, והאידך זה עלה על דעתו של אלוהו הנביא זל"ט 'איש ציר נאמן' לשלחו על חנם לקרתא דרומי רבתא שישאל למשיח 'אימתי קאתי מר', והלא אלוהו מבשר הגאולה ידע כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ ומשיח לא יגלה לרבי יהושע בן לוי אימתי קץ הימין, וזהו ביא'ה וזהו שיב'ה, מה ביאה והוא לא ידע אימתי קץ הפלאות אף שיב'ה והוא לא ידע, ואם כן שליחות זו שאליהו שולח את רבי יהושע בן לוי לקרתא דרומי על מנן למח.

עוד יש להתבונן על אומרו 'שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי', ולפי פירוש רש"י ז"ל 'קול שלשה' היינו קול השכינה הדוה בהדיורה, ויש להתבונן מה ענינו של רבי יהושע בן לוי שעמד והודיע לכל באי עולם ששמע קול השכינה חק',

²⁵ סנהדרין דף ט"ז ע"א.

²⁶ קה"ר פר' י"ב – ד"ה בקש קהלת לעמוד על הקץ מתי – וצילקוט יעשי' רמז תקו, ובמדכס שו"ט מז' ט'.

והרי זה דבר ודאי וברור שרבי יהושע בן לוי דענוותן סוגיא הוה²⁷ לא בא להחזיק טיבותא לנפשיה, ואם כן על מה ולמה איטרח רבי יהושע בן לוי להודיע לנו ששמע קול השכינה הק', ולמאי נפקא מינה.

ונבא אל הביאור בס"ד בחקרים ההוא עובדא דפרק המדריר²⁸ כשהגיע זמנו של רבי יהושע בן לוי לעלות לגן עדן העליון, וז"ת: כי הוה שכיב וכשהגיע זמנו של רבי יהושע בן לוי ליפטר מן העולם, אמרו ליה למלאך המות זיל עביר ליה רעותיה ואמרו ליה למלאך המות כך אלכו וכל מה שידקש ממך עשה לו בטרם שאתה נוטל את נפשו, אזל איתחזי ליה וזקף רבי יהושע בן לוי עינו וחמי ליה למלאך המות דקאים קמיה וספיה שליפא בידיה, אמר ליה אחי לי דובתאי [אמר ליה רבי יהושע בן לוי בוא אחי לגן עדן והכאני מקומי המוכן לי בגן], אמר ליה לחיי [כן אעשה], אמר ליה הב לי סבינך דלמא מבעתת לי באורחא ואמר ליה תן לי חרבך שמא תהילני בו כדנך, יהבה ניהליה ונתן לו את חרבו]—

—בי מוטא להתם דלייה וקא מחזי ליה דובתיה וכשהגיע ליד חומת הגן עדן הרימו מלאך המות מעל חומת הגן ומראה לו את מקומו המוכן לו בגן, [אמר ליה דליין טפי פורתא, דלייה] ואמר ליה רבי יהושע בן לוי הרימני מעט יותר, שאוכל לראות עטוב את מקומי, הרימו, שוור נפל לההוא גיסא וקפץ רבי יהושע בן לוי מעל החומה ונפל כלדו השני של החומה ונכנס חי תוך הגן, נקטיה בקרנא דגלימיה [חפסו מלאך המות כנף מעילו ודקס להוילאו מהגן], אמר ליה בשבועתא דלא אתינא [אמר ליה רבי יהושע בן לוי בשבועה שאני יואל מהגן], [אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע ראה מה עשה בן לוי בזרוע נטל חלקו בגן עדן], אמר קב"ה אי איתשיל אשבועתא ניהדר אי לא לא ניהדר ואמר הקב"ה אם בחיי נזק מעולם אפילו פעם אחת לישראל על שבעתו להחיה, אף עתה יאכל על שבעתו וילא מגן עדן, ואי לא לא ילא, הלכו ונדקו ואמרו מימיו לא נשאל על שבעתו להחיה, וכיון שכן נשאר שם בגן עדן, אמר ליה הב לי סבינאי, לא הוה קא יחויב ליה [וכיון שראה מלאך המות שאינו יכול להוילאו מגן עדן, אמר לו לרבי יהושע בן לוי תן לי את חרבי, לא רלא רבי יהושע בן לוי להחזיר לו את חרבו, נפקא בת קלא ואמרה ליה הב ניהליה דמיתבעא לברייתא] ויאת בת קול ואמרה לו החזר לו את חרבו שהוא נצרך לצרכות, החזיר לו רבי יהושע בן לוי את חרבו]—

—מכריו אליהו קמיה פנו מקום לבר ליואי' פנו מקום לבר ליואי', אזל אשכחיה לרבי שמעון בן יוחאי דהוה יתיב על תלת עשר תבטקי פיזא, אמר ליה את הוא בר ליואי, אמר ליה הן, [אמר ליה] נראתה קשת בימך, אמר ליה הן, [אמר ליה] אם כן אי אתה בר ליואי, ולא היא דלא חואי מירי ולא נראתה הקשת בימך] אלא סבר לא אחזיק טיבותא לנפשאי, ע"ב.

ומה שיש להתעורר במאמר הנפלא הנ"ל חדא האיך זה נשבע רבי יהושע בן לוי שאינו יוצא מהגן, וכי בידו הוא אם לישראל בגן או לא והלא מלאכי השרת באו לפני בית דין של מעלה ושאלתם בפיהם מה לעשות עמו אם להשאירו בגן או לא, והרי זה כמי שנשבע על דבר שאין בידו לקיים שמלקין

²⁷ ויקוט יעני' רמז הנח, – והיינו דאמר רבי יהושע בן לוי 'ענוה גדולה מכוין' – ע"ז דף כ' ע"ג, – וכן בפרק המקנא – סוטה דף ה' ע"ג – אמר רבי יהושע בן לוי בלא ודאה כמה גדולים נמוכי רוח לפני הקב"ה וכו', – וכבר אמרו ז"ל: 'אלים הדברים למי שאמרם'.

²⁸ כתובות דף ע"ז ע"ב.

אותו משום שבועת שוא, וכן יש להתעורר על שאילת רשב"י לרבי יהושע בן לוי 'את הוא בר ליואי', חדא והלא אליהו הנביא זל"ט הולך לפניו וקמבריו 'פנו מקום לבר ליואי', וכי חשיר אליהו 'איש האמת' בעיני רשב"י שח"ו יוציא מפיו דבור שאינו אמת לאמתו, ואם כן שאילה זו ששואל רשב"י לרבי יהושע בן לוי 'את הוא בר ליואי' אינו יודע מה היא, וזאת שנית וכי רשב"י היושב למעלה בגן על תלת עשר תבטקי פיזא יאמר דבר שאינו 'לית את בר ליואי', והרי הוא 'בר ליואי', וכן יש להתעורר על שאילתו השניה של רשב"י 'נראתה קשת בימיו', ויש לשאול על מה ולמה שואל אותו רשב"י אם נראתה הקשת בימיו והרי מאי דהוה חדה ולמאי נפקא מינה, ואגב אורחא יבואר בס"ד למה זה נתעורר רשב"י לשאול את רבי יהושע בן לוי על שמו ושם אביו ועל מראה הקשת בענן ואלו שאר הצדיקים שוכני הגן לא מצינו אפילו באחד מהן שישאל לרבי יהושע בן לוי שאילה כל דהו.

ונ"ל בס"ד עפ"י ההצעה – בדרך אפשר – דאלו תרי עובדות דפרק המדיר ודפרק חלק 'שנים שהן אחת' ודא ודא חדא הוא, ועובדא זו דפרק המדיר שרבי יהושע בן לוי נכנס חי לגן עדן אינה אלא חמשך לעובדא זו דרבי יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו דהוה קאי אפתחא דמערתא דרשב"י –

– והוא, כי הנה אחר שמלאך המות בא אל רבי יהושע בן לוי ואמר לו שהגיע עת פקדתו ובא בשליחותו של מקום ליטול את נפשו, אמר לו רבי יהושע בן לוי אי אתה נוטל את נשמתו עד שתבא עמי מקודם סמוך למקום הגן ותראה לי מקומי המוכן לי בגן היכן הוא, ואחר שתראה לי היכן הוא מקומי בגן תוכל לקחת את נפשי, – וכל עצמו לא אמר לו למלאך המות שיראנו מקומו בגן אלא כדי להערים עליו שיוכל לקפוץ משם לגן עדן חי ללא צער מיתה וקבורה –

– וכיון שבקש ליכנס חי לגן עדן לזה בא לו רבי יהושע בן לוי מירונח²⁹ אל אליהו הנביא זל"ט – העומד בפתחא דמערתא דרשב"י – ושאלתו בפיו 'אתינא לעלמא דאתי', וכונתו בשאלתו 'אתינא לעלמא דאתי' הוא אם יכנס חי לגן עדן בלי נטילת רשות אם ישאירו אותו בגן או יוציאוהו משם וימסרו אותו בחזרה לידי מלאך המות, וענה לו אליהו 'אם ירצה האדון הזה', והיינו כאומר לו שהוא אינו יכול לומר לו בזה דבר, אלא ישאל לשכינה חק' שגם נמצאת עמם שם במערת רשב"י, ואכן שאל רבי יהושע בן לוי לשכינה חק' אם הוא יכול ליכנס חי לגן עדן, ורבי יהושע בן לוי ברוב ענותנותיה אינו אומר בפירוש מה תשובה שמע מקול השכינה, אלא רמזא קרמיו 'שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי', והיינו כאומר שאכן שמע מהשכינה חק' שיוכל הוא ליכנס חי לגן עדן בלי נטילת רשות ולא יוציאוהו משם.

עוד שאל רבי יהושע בן לוי את אליהו 'אימת אתי משיח', ואין כונתו בשאלתו שיגלה לו באיזו יום הוא בא לגאול את ישראל שהרי זה דבר שלא יתכן לשום אדם לדעת אותו לעולם, אלא שאילתו היא אם הגאולה הוא בעגלא ובזמן קריב או לזמן רחוק, כי אם הגאולה בא תבא בזמן קריב יכול הוא

לדחות בני ובני את מלאך המות שיניח לו עתה ויחזור אליו אחר שלשים יום פחות יתר, ואולי גם ימים או עשור³⁰, וכיון שמשויה בא אזי כבר לא יצטרך לקפיד חי לגן עדן, אמנם אם זמן הגאולה הוא לזמן רחוק אזי אינו יכול לדחותו לזמן מרובה, ואמר לו אליהו ז"ל שויליה לדוידה' –

–ולזה חלך רבי יהושע בן לוי אל משיח דיתוב אפיתחא דקרתא דרומי, ואמר ליה למשיח שלום עליך רבי ומורי, ומשיח ענה לו שלום עליך בר ליואי, ושאלו בר ליואי 'לאימת אתי מר', הנה רבי יהושע בן לוי לא שאל למשיח 'אימתי קאתי מר', דהיינו באיזו יום הוא בא לגאול את ישראל, אלא דייק בלישניה ושאלו 'לאימת אתי מר', ובנותו לאיזו זמן הוא בא לגאול את ישראל לזמן קרוב או לזמן רחוק, ואמר לו משיח 'היום', וקסבר בר ליואי דאמר 'היום' בנותו היום ממש במחלת, ולזה נשאר בר ליואי עומד בפיתחא דקרתא דרומי ומחכה כל היום כולו למשיח שיבא לגאול את ישראל כפי שהוא עצמו אמר לו 'היום' –

–וכיון שראה בר ליואי שהיום חלף חלף לו וכבר נטו צללי ערב ועדיין בן דוד לא בא התחיל תוהה ומשתומם, וכל הלילה היה עומד ומרעיד ומרתת בכל איבריו מדוע זה בושש משיח לבוא, וכי שקורי קא שקר כי דאמר לי היום אתינא ולא אתא, הבוקר אור ובר ליואי חוזר לו מירונה אל משלחו אליהו ז"ל – העומד בפיתחא דמערתא דרשב"י – לשאל אותו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום והרי אמש אמר לי 'היום אתינא', שאל אותו אליהו חזיתיה, אמר ליה אין ויהב לי שלמא ואמר לי 'שלום עליך בר ליואי', ואמר לי היום אתינא ולא אתא, אמר ליה אליהו ההוא דאמר לך 'שלום עליך בר ליואי' אבטחך לך ולאבדך לעלמא דאתי ואתה בן עולם הבא ויכול אתה ליכנס חי לגן עדן³¹, וההוא דאמר לך 'היום', הכי אמר לך 'היום' אם בקילו תשמעו, ור"ל הגאולה יבולה לבוא היום, ויבולה לחיות גם לזמן רחוק, זכו 'אחישנה', לא זכו 'בעתה'³² –

–וכיון שכן חלך בר ליואי עם מלאך המות מפתח מערת רשב"י שעמד שם עם אליהו אל מקום הגן שיראה לו מקומו המוכן לו בגן³³, וכאשר הרימו מלאך המות מעל חומת הגן והראהו מקומו בגן קפץ לתוך הגן ונשבע שאינו יוצא משם, – והשתא אתי שפיר הא דקפץ בר ליואי ונשבע שאינו יוצא מוגן עדן, שהרי כבר ידע בביורר שאם יכנס חי לגן עדן לא יוציאודו משם.

³⁰ וכמו שמצינו להלן בגמ' דרבי חנינא בר פפא פושטיניה דמלאך המות שדחהו למלאך המות עד לאחר שלשים יום, וכן מצינו בדרש"י בזוהר חדש בראשית דף כ"ד ע"ב.

³¹ רש"י ז"ל פירש: 'אבטחך לך ולאבדך לעלמא דאתי', דאי לאו דליקום גמורין אחס לא היה יחיד לך שלמא ולא היה מדכר שמויה לדבדך, ויעוי' מ"ש רבינו חננאל במס' סוכה – דף מ"ה ע"ב – ח"ו: 'אל דעייילי בצר', היינו הדליקים העולין בגן עדן בבניהן, כלומר שיהיה הוא דליק ובנו דליק כמוהו כגון רבי שמעון ובנו רבי אלעזר זהו שאמר מועטין הן בדור זה, ויש מי שאומר הדליקים הנכנסים בישיבה של מעלה בלא צר, כלומר אינו מתעכבין בחוץ עד שימליכו בשכינה המלאכים הממונים ליתן רשות להכנס, לפי שהן חשובין הרבה לפני השכינה ואין מי שיעכב עליהן אלא מיד הן נכנסין בלא נטילת רשות וכו', ע"כ. – והוא שאמר לו אליהו לרבי יהושע בן לוי כיון דמשיח יבא לך שלמא וגם אלדכ שמויה לדבדך הרי אתה ואביך דליקים גמורין, וכיון שכן משית קראך 'צר ליואי' יכול אתה ליכנס חי לגן עדן בלא צר ובלי נטילת רשות כמו 'צר ויחא' דעיייל בלא צר ובלא נטילת רשות.

³² והיינו דאמר רבי אלכסנדר – סנהדרין פס' – רבי יהושע בן לוי רמי כתיב בעתה וכתוב אחישנה, זכו אחישנה, לא זכו בעתה. ³³ וקריב הדבר לומר דפתחא דמערתא דרשב"י דל הוא פתחא דגן עדן, – ואפשר דמהאי טעמא השמיטו ב"ש סלפטי – בפרק חלק – האי עובדא ראשונה דרבי יהושע בן לוי אשכחיה לאלהיו דהוא קאי אפתחא דגן עדן וכו', והוא משום דסבדי דעובדא חד הוה והוה פתחא דגן עדן והוה פתחא דמערתא דרשב"י, – ואם ילכה בעל דין לטעון והרי כבר אמרו ז"ל ב"ש עירובין דף ק"ט ע"א – דגן עדן חס פתחו בלחך ישראל בית שאן פתחו, ובזוהר אמר דמערת המספלה הוא פתחא דגן עדן – זוהר פ"ד דף פ"א ע"א – יש ליישבו.

ובס"ד נ"ל עוד טעם על ביאת רבי יהושע בן לוי מירונה לפתח מערת רשב"י טרם כניסתו לגן עדן והוא כדי לבקש מרשב"י שיכניס אותו בהיכלו בגן עדן, וכפי שעינינו רואות בגמ' הנ"ל שרבי יהושע בן לוי היה מתהלך בגן עדן שהגיע אל היכל רשב"י³⁴–

–וכיוון שרבי יהושע בן לוי הגיע אל היכל רשב"י ובקש ליכנס בהיכלא דרשב"י לזה שאל אותו רשב"י 'את הוא בר ליואי', הנה רשב"י לא שואל אותו על שמו אם הוא רבי יהושע בן לוי שהרי רשב"י שומע את אליהו זל"ט הולך לפניו ומבריו 'פנו מקום לבר ליואי' וחלא אליהו איש האמת לא חשיר בעיני רשב"י ח"י שויציא מפיו דבור שאינו אמת לאמתו³⁵, אלא שואלו 'את הוא בר ליואי', וכונתו בשאלתו אם הוא אכן אותו 'בר ליואי' זה שמשוח אמר לו 'שלום עליך בר ליואי' ואבטחך כך ולאבודך לעלמא דאתי, ואתה הוא זה שבאת לפיתחא דמערתא ובקשת ממני ליכנס בהיכלי, או אולי הנך 'בר ליואי' אחר, ואמר לו רבי יהושע בן לוי 'הן', שאכן הוא בר ליואי זה שבקש ליכנס בהיכלו, ולזה שאל לו רשב"י אות והוא 'נראתה קשת בימיו', כי אם נראה הקשת בימיו אין הוא אותו 'בר ליואי' ולא יוכל ליכנס בהיכלו, ואחר שרבי יהושע בן לוי ענה לו 'הן' שהקשת אכן נראה בימיו, אמר ליה רשב"י אם כן אי אתה 'בר ליואי', ר"ל אינך אותו 'בר ליואי' שבקש ממני שאכניסו בהיכלי אלא 'בר ליואי' אחר הנך, שהרי אותו 'בר ליואי' לא נראתה הקשת בימיו.

וחנה התלמוד לא גילה לנו מה נהיה בסופו אחר שרשב"י אמר לו 'אי אתה בר ליואי' אם רשב"י הכניסו לבר ליואי במהיצתו בגן עדן, ונ"ל בס"ד דוראי הוא שאליהו הנביא זל"ט שהלך לפניו בעבדא קמי מאריה וקמבריו 'פנו מקום לבר ליואי' אמר ליה לרשב"י שאכן לא נראתה הקשת בימיו, אלא מחמת גודל ענותנותיה כדי שלא לחזווק טיבותא לנפשיה אומר בן שהקשת נראה בימיו³⁶, ויכול הוא להכניס את 'בר ליואי' בהיכלו בגן עדן.

כל זה כתבתי בדרך אפשר לכבוד בר יוחאי ובר ליואי זכותם תגן עלינו ועל כל ישראל, ואם שגיתי ה' הטוב יכפר בעד, וה' יאיר עינינו במאור תורתו, אמן.

ונסיים מואמרנו זה במאמרו של רבי יהושע בן לוי ברבנות³⁷ וז"ל: רבי אחא בשם רבי יהושע בן לוי אמר 'אני ה' בעתה אחישנה', לא זכיתם בעתה, זכיתם אחישנה, בן יהי רצון במהרה בימינו אמן, ע"ב.

³⁴ ולפי"ז י"ל דזהו אומר 'קול שלשה שמעתי', היינו קולו של אליהו שאמר 'אם יראה האדון הזה, ושל רשב"י שאמר לו שיכניס אותו במחילתו, וקול השכינה הק', ומפני ענותותיה לא הזכיר בפירוש מה שמע מקול השכינה אלא רמז בדמיון.

³⁵ 'ועיו' ב"ר פר' ז"ה פוס' ב'.

³⁶ 'ועיו' מדרש שוחר טוב –מז' ל"ו– וז"ל: וז"ל מעשה דרבי יהושע בן לוי שהיה אליהו זל"ט עוסק עמו בדברי תורה והיו עוסקין במדות רבי שמעון בן יוחאי, ונתקרה רבי יהושע בן לוי בהלכה, אמר לו אליהו מבקש אתה לשאול אותה לרבי שמעון בן יוחאי בל ואני מעמיד אותו כך, מיד הלכו להם וקראו אליהו לרבי שמעון בן יוחאי וענה אותו מיד, אמר לו, בן לוי בל לשאול כך בהלכה, ולא היה חפץ, אמר לו אליהו כדאי הוא בן לוי לדרווח כשר הוא, וכו'.

³⁷ ש"ר פר' ח', פוס' י"ג, מאמר זה של רבי יהושע בן לוי הוא סיום מדרש סיר השירים.

פתיחתא

גרסינן בפרק רבי עקיבא³⁸ ז"ל: ואמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מה לילד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא, אמרו לפניו המורה גנוזה שגנוזה לך תתקע"ד קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם וכו', אמר לו הקב"ה למשה החזיר להן תשובה וכו', אמר לפניו רבונו של עולם תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אמר להן למצרים ירדתם, לפרעה השתעבדתם, תורה למה תחא לכם, שוב מה כתיב בה לא יהיה לך אלהים אחרים, בין עמים אתם שרויין שעובדין עבודת גלולים, שוב מה כתיב בה זכור את יום השבת לקדשו, כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות, שוב מה כתיב בה לא תשא, משא ומתן יש ביניכם, שוב מה כתיב בה כבד את אביך ואת אמך, אב ואם יש לכם, שוב מה כתיב בה לא תרצה לא תנאף לא תגנוב, קנאה יש ביניכם, יצר הרע יש ביניכם, מיד הדור לו להקב"ה שנאמר ה' אדונינו מה אדיר שמך וגו' ואילו תנה חורך על השמים לא כתיב, מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר שנאמר עלית למרום שבות שבי לקחת מתנות באדם, בשכר שקראוך אדם לקחת מתנות.

והנה איתא מהארי"ז ז"ל³⁹ כי נשמת רבי שמעון בן יוחאי רמוז בפסוק עלית למרום שבות שבי, שבי' נוט' שמעון' בן' יוחאי, וכתב בספר סמיכות חכמים – בהקדמה – משום המקובלים שמשנה רבינו ע"ה בשעלה למרום לקבל התורה זכה לנשמת רבי שמעון בן יוחאי, והרמז הוא שבות שבי' ששבה והשיג נשמת שבי' נוט' שמעון' בן' יוחאי, והנה יש להתבונן על מה ולמה היה צריך משה רבינו ע"ה לצדו את נשמת רשבי' בשעה שעלה למרום לקבל את התורה.

וה"ל בסיד' עפ"י מה שכתב המהרש"א ז"ל דמה שהמלאכים בקשו שהתורה תינתן להם למעלה בשמים, לא עבור חלק פשטי התורה בקשו שתיונתן להם התורה, שהרי ידעו שהם אינם יכולים לקיים התורה למעלה במצות מעשיות, אלא כונתם היתה עבור חלק פנימיות וסתרי התורה להוד, ובקשו שסודות התורה תינתן להם למעלה בשמים ולא למטה בארץ, וזהו אומרום תנה 'חודך' על השמים, 'חודך' דייקא, וחינו תורת הסוד.

והנה אמרו ז"ל בריש אבות משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכו', ועל אף שמשנה רבינו ע"ה קיבל גם 'חודך' של תורה וסודותיה, מכל מקום לא ניתן לו רשות למסור ליהושע סתרי התורה מה שקבל בסיני, וכמו שמצינו בכתוב שנצטוו בציווי מיוחד ונתתה 'מחודך' עליו ודרשו ז"ל בגמ' 'מחודך' ולא כל 'חודך', ומעולם לא ניתנה רשות לשום בריה בעולם לגלות סתרי התורה בדאיתא בחגיגה, עד שבא רשבי' ולו ניתנה הרשות לגלות סודות התורה, וכמ"ש בזהר שלה ז"ל: תא חזי לית רשו לבני עמלא למימר מלין סתמיין ולפרשא לון, בר בוצינא קדישא ר"ש דהא קב"ה אסתכם על ידי וגו', ועל דא מלין אתאמרו באתגלייא על ידי.

ומעתה י"ל בסיד' – בדחילו ורחימו – אחר שרשבי' הוא הוא שזכה לגלות רזי התורה לזה לקח משה את נשמת רשבי' עמו בעליותו למרום לקבל את התורה, כדי שיוכל למסור רזי התורה בהתלכשות נשמת רשבי', נמצא כי כפי שמשנה קבל תורה מסיני – דא תורת הנגלה – ומסרה ליהושע ויהושע לוקנים וכו', כמו כן רשבי' קבל תורה מסיני⁴⁰ – דא תורת הסוד – ומסרה להברייא קדישא, ומתמן לכל בני ישראל, ומעתה וכל בניך למודי ה' בתורת הסוד, ורב שלום בניך בתכלית השלימות⁴¹, הא קמן דיום ל"ג בעומר יום המאיר ובא והג השבועות יום מתן תורתנו דא לדא נקשן וחבוקים וחבוקים זה בזה וקשורים בקשר חזק ואמין זה במתן נגלות התורה וזה במתן רזי התורה.

³⁸ שבת דף פ"ח ע"ב.

³⁹ הביאה החיד"א ז"ל בשם הגדולים אות שלב.

⁴⁰ ורמז נכון 'רבי שמעון בר יוחאי' בגי' כמנין 'קבל תורה מסיני', ובי' היחידים כנגד ב' תורות תורת הנגלה ותורת הסוד.

⁴¹ יעו"י בחיכותיו ז"ח – דף קט"ז ע"ב – וז"ל: אלנה הוא דלחמך כד' מ'שה קבל תורה מסיני' וגו', אלנה הוא חיזו דכל מרלות דנבולה דלחמך כהו' ואלהם מרלות אלכס'.

פרשת במדבר

וידבר י"י אל משה במדבר סיני באהל מועד וגו' שאז את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות וגו', ויהיו בני ראובן בכר ישראל תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות לגלגלתם וגו'.

והנה מרן ב"ק אדמו"ר רב שר' שלו' מבעלזא ז"ל עמד בזה למה נכתבה תבת 'שמות' פעמים מלא בוא"ו, ופעמים נכתבה 'שמת' חסר וא"ו, וז"ל⁴²: יש לתת טעם דככל השבטים כתוב במספר שמות חסר וא"ו, רק בראובן שמעון גד ומנשה כתוב שמות מלא⁴³—

—ואפשר לומר והנה מספר הנמנים בדגל מחנה ראובן היה קנ"א אלף, לרמז שהיתה בו מדת הקנאה⁴⁴, אך מצד הקנאה הטובה לעשות מצוות ומעשים טובים, ולא ח"ו מצד החיפוף, כמו"ש אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת י"י כל היום, וכדמצינו בגמ'⁴⁵ שהעידה עליו התורה 'למען הציל אתו מידם לחשיבו אל אביו', ואמרו ז"ל במדרש⁴⁶ אילו היה ראובן יודע שהקב"ה מכתוב עליו וישמע ראובן ויצילו מידם, על כתפו היה טוענו ומוליכו אצל אביו, ע"כ—

—הרי שהיתה בו מדה זו אף על פי שהיתה

שייכת אצלו מדת קנאה כשנטלה בכורתו ונתנה ליוסף, וכן היתה בו מדה זו כאן, שאף על פי שהוא היה הבכור, מכל מקום היה צווי השו"ת שדגל יהודה יסע לראשונה, וידע בו הקב"ה שאין בו ממדת הקנאה הגרועה—

—וידוע שכל שיש בו קנאה מסתלק ממנו החיים כמו"ש 'ורקב עצמות קנאה', וכדמצינו ברב אחאי בר יאשיהו⁴⁷ שעל ידי שלא היתה בו קנאה היו עצמותיו בקבר שלימות, ומוי שאין בו מפחיתות מדה זו נמשך עליו חיים—

—וידוע כי הוא"ו של השם מורה על בחי' צדיק שנקרא איש ח"י, ולכך לול"ב שמרמז על וא"ו זו מספרו חיים—

—וזה יש לומר שלכך כתוב בדגל ראובן שמות מלא בוא"ו, להורות שעל ידי שלא היתה בו קנאה נמשך עליו חיים המרומז באות וא"ו—
—ובמנשה מצינו גם כן שלא היתה בו קנאה, והוא כשבידו יעקב והקדים לפניו את אפרים הצעיר כדכתיב 'וישם את אפרים לפני מנשה', העידה עליו התורה שלא היתה בו שום קנאה ונמשך עליו על ידי זה חיים, לכך נאמר גם כן שמות מלא בוא"ו, אד"ק ז"ל.

והנה בשבט שמעון וגד לא אמר ב"ק מרן ז"ל —ולו רמז כל דהו— היכן מצינו שלא היתה בהן מדת הקנאה הגרועה, וז"ל אחר שהמספר קנ"א אלף נתחזה מג' שבטים אלו ביחד הרי זה מורה על אלו ג' שבטים ביחוד שלא היתה בהן מדת הקנאה הגרועה, ולזה נכללו שבט שמעון וגד בדגל ראובן,

⁴² בס' מדבר קדש בפשטן.

⁴³ ואגב לזכור יתבאר בס' ד' למה בפשטן כתיב 'במספר שמות' בכל שבט ושבתו, ואלו במנין השני בסדר פינחס לא נזכר כלל אלו שני תבות 'במספר שמות'.

⁴⁴ וי"ל בס' ד' לדות ה' של קנאים נרמז במנין המאות העולפים על הקנ"א אלף, ויעוי' מה שכתבנו להלן בזה במנין של שבט גד ושל שבט ראובן.

⁴⁵ ברכות דף ז' ע"א.

⁴⁶ ויק"ר ז"ל, ח'.

⁴⁷ שבת דף קנ"ב ע"ב.

ומכאן שלא היתה בהן מודת הקנאה הגרועה⁴⁸.

והנה שבעים פנים לתורה ואחר נטילת רשות מכבוד מרן אדמו"ר רב שר שלי' מבעלזא ז"ל אענה אף אני חלקי בס"ד, ובחקדים מאמרים ז"ל בפרק מאימתי⁴⁹ וז"ת: אמרו ליה לרבי יוחנן איכא סבי בבבל, תמה ואמר כי כתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה הוא דכתיב אבל בחוצה לארץ לא, כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשבי לבי כנישתא, אמר חיינו דקא מוהניא להו, וכדאמר רבי יהושע בן לוי לבנוהי קדימו וחשיבו ועיילו לבי כנישתא כי חיבי דתורכו חיי, אמר רבי אחא ברבי חנינא מאי קראה, 'אשרי אדם שומע לי לשקד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי' וכתיב בתריה 'כי מוצאי מצא חיים', ע"כ.

הא קמן דישיבת ארץ ישראל יש בה חבטתה לאריכות ימים, מה שאין כן ישיבת חוצה לארץ

חרי זה גרמא ח"ו לקיצור ימים ושנים, והנה שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה לא עברו את הירדן ולכן הוזקקו לברכה מיוחדת לאריכות ימים⁵⁰, והנה ידוע כי אות הוא"ו הוא אות החיים, והעד על זה אות הוא"ו הניתן לקין לאות חיים כמו שאמר בתיקונים⁵¹, וכיון שאלו שלשה שבטים ראובן גד וחצי שבט מנשה לקחו נחלתם בעבר הירדן ולא נכנסו לארץ לזה הוסיפו להן אות וא"ו כדי שיזכו לאריכות ימים.

ושבט שמעון אף שנכנס לארץ, מכל מקום חרי נפלו כ"ד אלה משבטו במעשה פעור, ולא עוד אלא כשנעמוד על החסר שנחסר משבט שמעון בין מנין הראשון שנמנו בתחלת שנת הארבעים למנין השני שנמנו בסוף הארבעים שנה אנו רואין כי שבט שמעון נתחסר מנינו לאין ערוך יותר מכל שאר השבטים ולא נשאר ממנו אלא כשליש שהיה במנין הראשון, ולכן הוסיפו לו אות וא"ו כדי שיאריכו ימים ויתרבו בבנים⁵².

והנה ידוע דבכל דבר שבקדושה צריך להיות המספר במנין עשר⁵³ וכמ"ש ז"ל בספר יצירה⁵⁴ עשר ולא תשע, עשר ולא אחד עשר, ושלומות כל דבר הוא במספר עשר⁵⁵, וידוע כי תכלית השלימות הוא עשר כלול מעשר הוא מנין מאה, והנה בשנתבונן במספר של כל שבט ושבט נראה כי כל השבטים נגמרו מספרו במאות שלימים ולא

⁴⁸ ובדרך אפשר י"ל בס"ד כי גם באלו שני סבטים שבט גד ושבט שמעון מלינו שלא היתה בהן מדת הקנאה הגרועה, והוא כמה שמלינו כי כל עבור מכל אחת מהאמהות היה שבטו ראש דגל, והן שבט ראובן, שבט אפרים, ושבט דן, ואלו גד שהיה עבור מולפה לא היה שבטו ראש דגל, ולמה כן, אלא ודאי מפני שידע הקב"ה בו שאין לו מדת הקנאה הגרועה, ולזה היה לווי הש"ת כי שבט גד לא יהיה ראש דגל אלא יהיה כלול בדגל ראובן, ועיו' ס' אחרי נועם – לר' יעקב דילישקס – פ' ואלא ד"ה ותאמר לאה נגד –

– וכמו כי יס לומר בשמעון שמלינו בו שלא היתה בו מדת הקנאה הגרועה, והוא מה שמלינו בשני בני יעקב שמעון ולוי שמסרו נפשם על דינה אחוהם והרגו את כל אנשי סכס, ולכאורה היה ראוי יתן יעקב את העיר סכס לשבט שמעון לנחלה, וכמו שמלינו בכלל בן יפנה שיתן לו חברון 'אשר דרך בה' לנחלה, ונעניתה קל וחומר בן בנו של קל וחומר שמעון שמסר נפשו יחד עם לוי על אחותו דינה וכבש את סכס, היה צדין שיתן לו לשבטו סכס לנחלה, – ולא מכאן לוי שלא קיבל נחלה בצרז –, ואלו יעקב נוטל את סכס משמעון וטותנה ליוסף, וכמו שאמר יעקב ליוסף ואני נתתי לך 'סכס' אחד על אחיך 'אשר לקחת' מיד האמרי חברי ובקשתי, – ואף שבסוף קיבל שבט לוי את העיר סכס מפני שהיתה עיר מקלט, מכל מקום יעקב נטלה משמעון והעבירה ליוסף לנחלה, ולא עוד אלא שיעקב מקטרו בדברים ואומר: שמעון ולוי אחים וגו' 'אחלקם ביעקב ואפיאם בישראל', ושבט שמעון לא קיבל נחלה מיוחדת בצרז אלא קיבל נחלתו בחוד נחלת שבט יהודה, ולמה כן, אלא ודאי מפני שידע יעקב בשמעון שאין בו מדת הקנאה הגרועה ולא יהיה לו עליו שום תרעומות מזה.

⁴⁹ ברכות דף ק' ע"א.

⁵⁰ ועיו' מ"ט במנחת שי בפרשתן עה"פ ויהיו בני ראובן וז"ל: במספר שמות לראובן, כל שמה לשבטים חסר בר מן ד', ראובן שמעון גד מנשה, רשג"ס סימן, וכן כח' ר' טוביה פסיקתא שלו ד' 'במספר שמות' מלאים ראובן שמעון גד מנשה, לפי שנתחלקו מנחלת ארץ ישראל ונטלו נחלתם בעצב הירדן ונתאלו בעשק, ובשמעון ולוי כתיב אחלקם ביעקב ואפיאם בישראל לא מכאן לוי נשאר שמעון כדרך ראובן גד ומנשה, ע"כ.

⁵¹ תי' ס"ט דף ק"ח ע"ב, ועיו' ס' אגרא דכלה פ' כי תבא עה"פ 'וצאו עליך כל הברכות האלה והשיגך חסר ו', ובקלות נאמר והשיגך מלא ו'.

⁵² ועיו' ס' טעמא דקרא בפשטו.

⁵³ ועיו' מגילה – דף כ"ג ע"ב –: אין פורסין על שמע וכו' ואין מזמנין בשם פחות מעשרה, מנא הני מילי, אמר רבי חייה בר אבא א"ר יוחנן דאמר קרא ונקדשתי בחוד בני ישראל, כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה.

⁵⁴ פ"א, מ"ג.

⁵⁵ ועיו' אבן עזרא פ' שמות ד"ה ויאמר עוד מ"ט בזה.

צרור המור⁶¹ כי שבט מנשה לא ביקש כלל לנחול בעבר הירדן, אלא משה רבנו ע"ה צוה להם במאמר השי"ת לישראל בעבר הירדן.

וז"ל ספר צרור המור: ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה וגו', ואם תאמר מי חכמים כאן חצי שבט מנשה כי הם לא שאלו דבר וכו', והנכון בזה כי הם לא שאלו זה אבל משה צוה זה במאמר השם שישארו חצי שבט מנשה עם אלו השני שבטים להגין עליהם ולהצילם מצרתם, לפי שצדיק יסוד העולם וזה שמו אשר יקראוהו יוסף הצדיק וכו', ולכן רצה השם שחצי שבט מנשה בן יוסף ישאר חוצה לארץ בענין שזכות יוסף יסייעם⁶², וחצי שבט השני ושבת אפרים יעלו עמם לארץ כנען שיחיו שמוין וזכות יוסף עם כל שבט ושבת וכו'⁶³.

בעשירות או באחדים, ולא תמצא שהיה בהן חסר אחד ממנין המאות או שהיה תוספת על מנין המאות⁵⁶, אלא כל השבטים נגמר מספרן במאות שלמים, וכל זה להורות שהיו שלמים בתכלית השלימות הראוי להם⁵⁷ בלא שום חסרון או פגם כל דהו ח"ו⁵⁸.

אמנם בשבט גד הרי מצינו שמנינו נגמר בעשירות וצבאו ופקדיו חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים, וכן תמצא בשבט ראובן בפרשת פינחס שמנינו נגמר בעשירות וצבאו ופקדיו שלשה וארבעים אלף ושבע מאות ושלשים ולמה כן⁵⁹, אלא לפי ששבט גד ושבת ראובן נתחלקו מנחלת ארץ ישראל ונטלו נחלתם בעבר הירדן, על כן נחסר משבט ראובן שבעים נפש וכן משבט גד נחסר חמשים נפש, ונגמר מנינם בעשירות להורות שהיה בהם פגם מה על שבקשו לנחול נחלתם בעבר הירדן ולא נכנסו לארץ ישראל⁶⁰.

ושבט מנשה שלא היה שום חסרון במספרו ומנינו נגמר במאות שלמים ולא בעשירות על אף שחצי שבט מנשה לקחו נחלתם עם שבט ראובן ושבת גד בעבר הירדן, נ"ל בס"ד על פי מ"ש בס'

⁵⁶ יעו' רמב"ן פ' מ"ט כ"ז.

⁵⁷ כי השלם אשר אין בו תוספת וחסרון כלל, וכמ"ס בספר יצירה עשר ולא תשע, עשר ולא אחד עשר, וכידוע שנקדשה מספר מאה הוא כליל השלימות, עשר כולל מעשר, כדא דמאה כדכאן, ז"ס וימלא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו י"י.

⁵⁸ וכידוע שנקב'ו אין מספרים שלמים אלא או חסר או יתר, כענין אחד עשר סמנין שהם בחינת הקלי', יעו' סנהדרין דף כ"ה ע"ב: סך מחנהו מאתים ופס'ים ריבוא אלפים 'חסר חד', וכן אמרו ז"ל בגלית – סוטה דף מ"ב ע"א – מאי איש הבינים, רבי יוחנן אמר בר מאה פפי וחד נני.

⁵⁹ יעו' מ"ט חס"ס עה"ת פ' במדבר ד"ה לבני גד, וכן בתורת משה פ' במדבר ד"ה אשר פקד משה ואהרן.

⁶⁰ יעו' מ"ט במדבר תחומא – פ' מטות פ"ח – דבני גד ובני ראובן נעגשו על כך לפי שחצו המקנה ושבו להם מעבר הירדן, לכך גלו תחלה, ויעו' ס' עשרה מאמרות – מאמר חקור הדיו ח"ג פ' י"ח – וז"ל: ודורשי רשומות עשו להם כיונים בפסוק מנגרע"ו נתן לבית סביב חוזה, מנשה גד ראובן ראשי חיות מג"ר בשביל עוות שהיה בהם כאמור נשאלו חוזה לארץ הנבחרת.

⁶¹ ס' כרור המור פ' מטות ד"ה ויתן להם משה וגו', יעו"ס.

⁶² וכן מפורש ביכורש למי ביכורים – פ"א ה"ח – דשבת מנשה לא ביקש כלל לנחול בעבר הירדן, אלא משה רבנו ע"ה אזה להם לישאר בעבר הירדן, וז"ל: רבי יוסף הגלילי אומר אין מציאין ביכורים מעבר הירדן שאינה ארץ זבת חלב ודבש וכו', הני אשר נתתה לי, לא שנטלתי לי מעצמי, מה ביניהם, אמר רבי אבין חצי שבט מנשה ביניהם, מאן דאמר אשר נתת לי ולא שנטלתי מעצמי, חצי שבט מנשה לא נטלו מעצמן, מאן דאמר ארץ זבת חלב ודבש, אפילו כן אינה ארץ זבת חלב ודבש.

⁶³ יעו' מ"ט בס' הליקוטיוס פ' מטות ו"ל: מאכא כחוב בשם אחד מתלמידי הרב זלה"ה, סוד בני גד ובני ראובן וחצי שבט המנשה לא נכנסו לארץ וכו', ...ועל זה לא נכנסו לארץ חצי שבט המנשה, וסמינך כי מנגרע"ו נתן לבית חוזה, נטריקון "מנשה" ג"ד "ראובן עו"ה, והבן, ויעו' ש"ך עה"ת פ' מטות ד"ה ויתן להם משה מ"ט כז.

לקוטי שושנים

–הנה"ק בעל הירדשי הרי"ם זי"ע–

גרסינן בפרק לולב וערבה⁶⁴ וז"ל: דרש רבא מאי דכתיב 'מה יפו פעמך בנעלים בת נדיב', כמה נאין פעימותיהן של ישראל בשעה שעולים לרגל, בת נדיב, בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב וכו'⁶⁵, והנה בשיר השירים כשהקב"ה בא לקלם את בניו מתחיל את קילוסו בעלייתו לרגל בנעלים ואומר 'מה יפו פעמך בנעלים בת נדיב', וכמו שתרגם המתרגם: כמה שפירן רגליהון דישראל כד סלקן לאתחזאה קדם ה' תלת זמנין בשתא בסנדלין דססגונא, וכן אמרו ז"ל במדרש מה יאין פעמך במסאנא ברתיה דרחמי.

ויש להתבונן בזה מהו הקילוס הגדול הזה לישראל שבשחקן עולין לרגל עולין במנעלין, עד שהקב"ה כשהוא בא לקלם את ישראל מתחיל את קילוסו בעלייתו לרגל בנעילת נעלים⁶⁶, והלא כבר אמרו ז"ל בפרק ערבי פסחים⁶⁷ המונע מנעלים מרגליו חרי הוא מנודה לשמים, וכי נאה ויאה הוא לישראל שיעלו לראות וליראות את פני האדון ה' כשהן מנודין לשמים ח"ו, ואם כן מה קילוס הוא זה 'מה יפו פעמך בנעלים'⁶⁸.

וראה זה דבר חדש מציאתי בס"ד מובא משום ההירדשי הרי"ם זי"ע⁶⁹, והוא כי 'פעמך' הוא לשון 'קול דודי דופק', מלשון פעמון ורמון⁷⁰, 'בנעלים' מלשון גן נעול, והבונה אל שערים הנעולים⁷¹, ואמר הוא ז"ל הפירוש בזה 'מה יפו' ר"ל מה יפה ומה נאה לדור שיש צדיק באותו דור שיורע לדפוק 'בנעלים', היינו לדפוק בשערים העליונים הנעולים ולפותחן⁷².

...

ומרן ארמור' מהר"ד ז"ל מבעלזא אמר כי 'פעמך' הוא מלשון פעמון ורמון, והיינו דפיקות הלב של ישראל, מלשון 'ותפעם רוחו', ותבת 'בנעלים', היינו בנעילת ההג"ק⁷³–

⁶⁴ סוכה דף מ"ט ע"ב, חגיגה דף ג' ע"א.

⁶⁵ יעו' ביצה דף כ"ב ע"ב: כל המרחם על הבריות ביודע שהוא מזדעזע של אברהם אבינו וכו'.

⁶⁶ יעו' שו"ר ז', ב': אמר רבי יודן אפילו הדיוט מקלם כלשון זה גנאי הוא לו, ואת אומר מה יפו פעמך בנעלים, בחמיה.

⁶⁷ פסחים דף קי"ג ע"ב.

⁶⁸ יעו' מהרש"א חגיגה דף ג' ע"א מ"ס בזה.

⁶⁹ מנצחיה בס"ד כס' זכרון יוסף על מס' אבות –הקדמה– לרבי יוסף קבי הלוי ז"ל רז"ל, האדמו"ר מגריכאוו (גראכאוו), תלמיד השרף מהאלק ז"ל, ובד"ק של החידושי הרי"ם ז"ל אמר הוא ז"ל –קודם הפלת נעילה אמר זאת– לזה הטעם נקראת 'תפלת נעילה', דבהפלת נעילה נפתחו כל השערים העליונים אפילו אלו שערים שכל היום נשארו נעולים.

⁷⁰ יעו' סוטה דף ט' ע"ב: 'לפעמנו במחנה דן' אמר רבי יצחק דבי רבי אמי מלמד שהיה כשינה מקשקשת לפניו כזוג, כתיב הכא לפעמנו במחנה דן, וכתיב ההם פעמון ורימון, ויעו' בפסיקתא זוטרותא לשה"ס –לקח טוב פ"ז– וז"ל: אבא מרי ז"ל דש 'מה יפו פעמך' לשון פעמון, כלומר נאים הם ישראל בזמן שמשמיעין קולם כפעמונים בתלמוד תורה ובתפלתם.

⁷¹ ולפי הענין נלע"ד כי הוא ז"ל אמר גם על דרש"ה ז"ל 'בה נדיב' בזה של אברהם אבינו, הכונה אל האדני שדוד.

⁷² יעו' מגילה –דף י"ב ע"ב– 'בן קיש', שהקים על שערי רחמים ונפתחו לו, ואולי י"ל דמטעם זה נחבנה רבן יוחנן בן זכאי כבנו 'פניו החזק', והיינו שהקים על שערי רחמים ונפתחו לו. ויעו' שו"ר ז' –ס– אמר רבי ברכיה כד דרשו שני הרי עולם רבי אליעזר ורבי יהושע אמרו 'מה יפו פעמך בנעלים', מה היה יסוין לפעמך שהיו נועלין בעד כל האצרות.

⁷³ יעו' מ"ס בחוקות –ה'– נ"ח דף כ"ב ע"ב:– ובלא שריא בהלת גוונים נהייו וגו', דעלייהו אתמר 'מה יפו פעמך בנעלים בת נדיב', ואינון נעילת חגין וזמנין ומועדין. ובח' י"ח –דף כ"ה ע"ב–: ובזמנא דשכינתא סוביחא לה וגו', וכד אלון עאלין קב"ה משבח לה בהון 'מה יפו פעמך בנעלים בת נדיב' דאלון אינון דאתמר בהון 'שכס פעמים בשנה יראה כל זכורך'. (ואפיקנא 'פעמך', מן פעמים, ונעלים', אלון נעילת הפסח ונעילת עצרת ונעילת חג). (נ"א ואפיקנא 'נעלים' מן רגלים, אמר קב"ה כמה אנת שפירא באלון נעלים

– ואמר בזה הכוונה, דחנה לפני כל יום טוב טרם כניסת החג מתעורר כל איש ישראלי ועושה הכנה רבה לקבל קדושת המועד ולקיים מצוות היום בשלימות, אמנם בעת שמתכוון ליפרד מן החג במוצאי יום טוב עומד הוא ומתכוון איך ערך את היום טוב והאיך קיים את מצוות החג, ורואה שחיה יכול לקיים את המצוות דאורייתא ודרבנן ומנהגי ישראל באופן נעלה יותר, ואזי עושה לעצמו חשבון הנפש על שלא קיים את מצוות החג בראוי וכמון, ונשבר לבו בקרבו על זה שלא קיים כמה מצוות דאורייתא ומצוות דרבנן ומנהגי ישראל בכוונה יותר נכונה, וזהו 'מה יפו פעמיוך', חיינו דפיקות הלב ושבירת הלב של ישראל, 'בנעלים', חיינו בנעילת החג⁷⁴.

...

כתב השל"ה הק"ץ⁷⁵ וז"ל: מה אשיב וכו', כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, יזכיר שני בזיונות שבאו לדור ואחר כך נתחפכו לו לכבוד ולתפארת, הא' כי בא מרות המואביה והיו מפלפלים בתחלה אם הוא ראוי לבא בקהל, עד שנפסקה הלכה מואבי ולא מואבית⁷⁶, הב' כי היה בן

דליונו נעילת פסח ונעילת עזרת ונעילת חג). ויעו' שו"ר סס: רבי חנניה בריה דרבי יוחי אמר מה יפו פעמיוך 'בנעל' אין כחיד כאן, אלא 'בנעלים', שתי נעילים נעילה בפסח ונעילה בחג.

⁷⁴ ובחיבורי 'ספר משקלי האותיות' פירשנוהו כס"ד ע"פ מאמרו ז"ל בזהר הק' ז"ח פ' תלך דף נ"ט ע"ב–ז וז"ת: וחללה נעלו, כמד"א חלץ מהם, רבי יהודה אמר רבי חייא כתיב 'אל תקרב הלוט של נעליך מעל רגליך', וכי מנעל מטהר את המקום או מוטמא את המקום, אלא אמר רבי אבה מלמד שזהו לו הקב"ה בדרך כבוד להפטר ממשאחו מכל וכל, במשה כחיד נעליך, וביהושע כחיד נעלך, שלא יתפרש משאחו מכל וכל אלא לעתים מזומנים, 'כי המקום אשר אתה עומד עליו', מקום יס כך במעלה גדולה משאר בני אדם מדרגה הנקראת קדוש, ועל כן נטוה להפטר ממשאחו בדרך נעל, אף כאן נמי הוא נעל פרישות אשה, ע"כ–

– ו"ה בזהר פקודי – דף כ"ב ע"ב – רבי חזקיה פתח ואמר 'אל תקרב הלס של נעליך מעל רגליך' וגו', האי קרא אוקמוה דפריש ליה קב"ה מלאתיה בגין לאתדבקא בשכינתא דכתיב כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא, אדמת קדש לא שכינתא וגו'. וכ"ה בזהר במדבר – דף ק"פ ע"א – 'ויאמר אל תקרב הלוט של נעליך מעל רגליך' וגו', וכי אחזי נעל הכא, אלא אתמר דפקוד ליה על אחתא לאתפרא מנה וגו'–

– עוד נקדים מ"ש הגאון מה"י שמשון סופר מקראקא ז"ל – מובא בס' מכתב סופר פ' ואחחנו – וז"ת: 'מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים וגו' כך אמור להם שובו לבם לאלהיכם', נ"ל כי דור המדבר היה דור דעה לא קם להם כמורו, והטעם, כיון ששמעו וראו כבוד ה' ומראה זה היה תמיד לנגד עיניהם גם בעת הזוהר, – וגרמו בקרא ובדכתיב וכל העם 'רואים' את הקולות, הגה לא אמר 'ראו' לשון עבר, אלא 'רואים' לשון הווה, וי"ל שאפילו ביום מן תורה חזקו עדיין היו רואים את הקולות, ועל ידי כן הולידו בגים חכמים ונבונים, ולכן אז חקף אחר קבלת התורה שהיו במדרגה גבוהה ביותר אמר הקב"ה למשה 'לך אמור להם שובו לבם לאלהיכם', והיינו למנות עונה ובמ"ש ז"ל בביצה – דף ה' ע"א – כי מי יתן עוד עת כזאת אשר לבבם להם ליראה אותי, ואם לא עכשיו אימתי, ע"כ – וע"פ ד"ק י"ל בס"ד דהו' השבח הגדול שהקב"ה עומד ומשבח את ישראל בעלייתו לרגל: 'מה יפו פעמיוך בנעלים' בת נדיב, וי"ל בשעה שכל ישראל עולין לרגל לירושלים ליראות את פני ה' – וכמו כן ללואות הדד קדשו ובינה שכינתו – אנשים נשים וטף, הרי כולם שלמים הן במדות ובהנהגות השלימות לחשוב מחשבות טהורות זכות וברות אין בהם נפחל ועיקש ולא יקרב במחשבתם שום מחשבה זרה ח"ו, ולזה דייקא אז כשהיו במדרגה גבוהה ביותר נאה להן לישראל לקיים מצוות השו"ת בקדושה ובטהרה כדי להעמיד דור דעה –

– וזהו שהקב"ה משבח את ישראל – בדרך כבוד – 'מה יפו פעמיוך בנעלים', ר"ל מה יפו פעמיותיהן של ישראל כשהן עולין לרגל לירושלים האנשים עם הנשים – ובג"ל בזהר הק' הרמז בתבת 'נעל' – ומקיימן מצות בוראן בקדושה ובטהרה ללא כל דילי ושמץ מחשבת פיסול או נגדו עבירה ח"ו לא ללגשים ולא לנשים, – יעו' ס' עבודת ישראל מס' אבות פ"ה מ"ה – וזהו דמסיימא בה קרא 'בת נדיב', ודקשו בה חז"ל 'בתו של אברהם אבינו', וי"ל שקדושתו נמשכת מקדושת אברהם אבינו ושרה אמו ע"ה, – יעו' חת"ס פ' תלך ד"ה לא אבה יבמי (תקל"ג) מ"ש בזה – וכמו שפירש רש"י ז"ל ע"פ 'כי עם קדוש אתה' וגו', קדושת עמך מאבותיך, וכן פירש רש"י ז"ל בפ' בשלח ע"פ 'אלהי אבי וארממנהו', לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלקותו עלי מימי אבותי. ובמקום אחר פירשנו ע"ד"ל בס"ד המסורה של ג"פ ואחס, 'ואחס' פרו וכו', 'ואחס' תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, 'ואחס' הדבקים

בה אלהיכם חיים כלכם היום.

⁷⁵ מס' פסחים פרק תורה אור חלק מנה שמורה ד"ה מה אשיב.

⁷⁶ יבמות דף ע"ו ע"ב.

תמורה כדאיתא במדרש וכו',⁷⁷ וזהו שאמר אני עבדך בן אמתך⁷⁸ –

– וישניהם נתחפכו לגדולה, שבא מרות המואביה זה גרם לו כום ישועות, והוא הא דאיתא בפרק ערבי פסחים⁷⁹ דריש רב עורא וכו' מאי דבתיב ויגדל הילד ויגמל, עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק, לאחר שאוכלין ושותין נותנין לו לאברהם אבינו כום של ברכה לברך, ואומר להם איני מברך שיצא ממני ישמעאל, אומר לו ליצחק טול וברך, אומר להם איני מברך שיצא ממני עשו, אומר לו ליעקב טול וברך, אומר להם איני מברך שנשאתי שתי אחיות בחייהן שעתידיה תורה לאוסרן עלי, אומר לו למשה טול וברך, אומר להם איני מברך שלא זכיתי ליכנס לארץ ישראל לא בחיי ולא במותי, אומר לו ליהושע טול וברך, אומר להם איני מברך שלא זכיתי לבן וכו', אומר לו לדוד טול וברך, אומר להם אני אברך, ולי נאה לברך שנאמר כום ישועות אשא ובשם ה' אקרא⁸⁰ –

– הנה אמר לי נאה לברך ולא הגיד הטעם למה לו נאה לברך, ושמעתי⁸¹ שהסיבה הוא מנאחר שבא מרות המואביה, והענין כי הדין הוא בעל הבית בוצע והאורח מברך⁸², ודוד הוא אורח כי בא מאומה אחרת מצד האם ולא מאומה ישראלית⁸³, ע"כ לשון השל"ה הק'.

...

⁷⁷ ילקוט המכירי תהלים מז' קי"ח.

⁷⁸ יעוי' בב"ר – ג"ב, ו' – ויהי לי שור וחמור כלן ועבד ושפחה, 'שור' זה יוסף וכו', 'ועבד' זה דוד שנאמר אני עבדך בן אמתך.

⁷⁹ פסחים דף קי"ט ע"ב.

⁸⁰ ורמזה חז"ל במתק דבריהם כמ"ס בסוטה – דף ל"ח ע"א – אמר רבי יהושע בן לוי אין נותנין כום של ברכה לבדך חלל לטוב עין שנאמר טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו ללך, אל תקרי יבורך, חלל יבורך, הנה כי כן 'טוב עין הוא יבורך' עה"כ בני' כמנין 'זה דוד בן ישי', וזהו אומרו אין נותנין כום של ברכה לבדך חלל לטוב עין זה דוד שנאמר בו יפה עינים וטוב רואי, ואומרו כי נתן מלחמו ללך, 'ל' כס"ד' ע"פ מ"ש בס' שערי אורה – שער ג' – ד' – וז"ל: וכדוד נאמר והוא אדמוני עס יפה עינים וטוב רואי, ותמלא דוד כלול מן הדיו ומן הרחמים, תמלא בכתוב דוד ויהי דוד עשה משפט וזדקה לכל עמו, משפט מלך הדיו והוא אדמוני, זדקה מלך החסד והרחמים עס יפה עינים וטוב רואי, ולפיכך כשהיה דוד מתלבש במדת אדמוני היה נלחם מלחמות ה' בלחוי ה' ולא תשוב חרבו ריקס, וכשהיה מתלבש יפה עינים היה מפרנס ישראל ועושה עמהם כמה חסדים בעין יפה, וכן הוא אומר טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו ללך, ע"כ. וישראל נקרא לזים, וכדאיתא בנאותות דר"ע – אות א' – וז"ל: ומנין שישראל איתקרי לזים, שנאמר את עם בני חושע, חלל ישראל, ועינים רמות תשפיל, חלל אומות העולם.

⁸¹ יעוי' מ"ש בס' מגלה עמוקות שלהי פ' שמיי וז"ל: בפרק ערבי פסחים, ביום הגמל את יצחק, עתיד הקב"ה לעשות סעודה ולצדיקים ביום שיגמול חסדו לזרעו של יצחק, וקשה למה אמר דוקא לזרע של יצחק, הענין כי אתה אבינו יצחק הוא מנהיג השמיטה הזו והוא בעל הבית שהיה בולע ודוד אורח מבדך, יעוי' ש"ס, וכו' בעל שבת מוסר – בספרו מדרש אליהו דרוש א' דרוש סעודה הצדיקים בתחלתו ד"ה ולכאורה יק' לומר, יעוי'.

⁸² ברכות דף מ"ו ע"א, ויעוי' מ"ש בס' נועם חלימך – פ' בהעלותך סוד"ה ויאמר משה לחובב – חז"ל: והיה הטוב כו' והטובו לך, ר"ל שממילא יהיה טוב לך, והוא עפ"י דאיתא בגמרא בעל הבית מבדך משום טוב עין הוא יבורך, ולכאורה משמעות הפסוק הוא דבעל הבית מתבדך, חלל הענין הוא דממילא מחמת שהוא מבדך מתבדך, ע"ד הכתוב ואברהם מבדכך, וזהו והיה הטוב, ר"ל הטובות שיושפעו עליו על ידי והטובו לך כנ"ל ואברהם מבדכך, ע"כ. – יעוי' מהרש"א סוטה דף ל"ח ע"א ד"ה אין נותנין כום –

– והנה רבים וכן שלמים נתקשו בדבריו הק' שהרי לכאורה הוא נגד דברי הגמ' בברכות וכמ"ס אמר רבי יוחנן משום רשב"י בעל הבית בולע ואורח מבדך, בעל הבית בולע כדי שיבצע בעין יפה, ואורח מבדך כדי שיבדך בעל הבית, ובדך אפשר נ"ל בס"ד להרואה יראה שדבריו הק' במאמר הג"ל מוסיפים על ענין שלם גרלים, ובגיל הסדר הרי נוהגין דבעל הבית מבדך, וזהו דקאמר 'בעל הבית מבדך משום טוב עין הוא יבורך', וכמ"ס הרמ"א ז"ל שם בהל' פסח – סי' תע"ט סעי' ט' בהג"ה – וז"ל: נהגו שבעל הבית האומר ההגדה הוא מבדך ברכה המזון בלילה זה אף אם יש גם אורח, שנאמר וטוב עין הוא יבורך חסד וא"ו, כלומר יבדך, ולמנו חכמים מכאן שאין נותנין לבדך ברכה המזון חלל למי שהוא טוב עין, ובגילה זה נקרא בעל הבית האומר ההגדה טוב עין שאומר כל דכפון ייחי וייכול, ע"כ. ואפשר דטעות נפל בספרים וז"ל כדאיתא 'במ"א' במקום כדאיתא 'בגמרא'.

⁸³ ורמז נבו, 'ובשם הו"ה אקרא' בני' רות המואביה עה"כ.

–הרח"ק רבי פנחס מקאריין ז"ע⁸⁴–

טעם למנהג ישראל הק' שנוהגין לאכול בחג השבועות מאכלי חלב, ומה שאמרו חז"ל הטעם מחמת דבש וחלב תחת לשונך' והוא זכר למתן תורה הנקראת דבש וחלב, לכאורה זה הטעם אינו מספיק שאם כן היה ראוי לנהוג לאכול גם כן דבש בחג השבועות, וגם מה שאמרו הטעם שהוא כדי להראות שאנחנו אוכלין תחילה חלב ואחר כך בשר ולא כמו שעשו המלאכים אצל אברהם אבינו ע"ה שאכלו מתחלה בשר ואחר כך חלב שעל ידי כך לא ניתנה התורה להמלאכים רק לישראל ונמצא שהוא זכר למתן תורה, אמנם לכאורה גם טעם זה אינו מספיק כי בלא זה הטעם גם כן לא היה ניתנה התורה להמלאכים ומטעם שאמר להם מרע"ה כלום אשה יש ביניכם כלום יצא"ה יש בכבם וכו', ע"כ תוכן הדבר כן הוא כי הוא באמת זכר למתן תורה בבחינת דא, כי הנה לכולי עלמא בשבת ניתנה התורה, והנה קודם מתן תורה היו ישראל מותרין בבשר נחירה, אבל כשניתנה התורה נאסרו בבשר נחירה כי נצטוו על מצות שחיטה, והנה זאת ידוע כי שבת וחוקיותה במרה נצטווה להם כבר קודם מתן תורה, נמצא תמיד כאשר בא יום עש"ק אז הכינו מערב שבת סעודות אכילתם שנצרך להם לאכול בשבת וכמש"ה ידוע ביום הששי והכינו את אשר וביאור, וכאשר צוה להם מרע"ה שבת קודש לה' מחר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו' ופרש"י שאמר להם מה שאתם רוצים לאפות אפו חיום הכל לשני ימים, ומה שאתם צריכים לבשל בשלו חיום, נמצא כאשר בא יום שבת קודש זה שקיבלו בו בני ישראל את התורה אז כאשר קיבלו את התורה פתאום נטרפו להם כל המאכלים שהכינו מערב שבת, וגם כל הכלים שהיו להם מקדם כי היה בהם איסור בשר נחירה כי נצטוו על מצות שחיטה בשעת קבלת התורה ונאסר להם הכל, ולשחוט מחדש לא היה אפשר תיכף כי אסור בשבת, ונמצא (ושלא היה להם בשר לאכול בשבת זה), אלא מה היו אוכלין בשבת זה, ע"כ בהכרח היו מוכרחין לאכול אז מאכלי חלב, על כן אנו נוהגין גם כן לאכול מאכלי חלב בחג השבועות שהוא זמן מתן תורתנו הק', והוא זכר למתן תורה, כנ"ל⁸⁵.

⁸⁴ מובא בס' גאולת ישראל דף כ"ב ע"ב מדפי הספר.

⁸⁵ ויעו' במשנה ברורה –סי' תל"ד סעי' ג' ס"ק י"ב– מ"ס בענין המנהג לאכול מאכלי חלב בשבועות וז"ל: מאכלי חלב, עיין מגן אברהם, ואני שמעתי עוד בשם גדול אחד שאמר טעם נכון לזה, כי בשבת שעמדו על הר סיני וקבלו התורה –(וכי בשבת הדברות נתגלה להם על ידי זה כל חלקי התורה, כמו שכתב רב סעדיה גאון שבעשרת הדברות כלולה כל התורה)– וירדו מן ההר לביהם לא מלאו מה לאכול תיכף כי אם מאכלי חלב, כי לבשר צריך הכנה רבה לשחוט בסכין בדוק כאשר לזה ה', ולגמל חוטי החלב והדס ולהדיר ולמלוח, ולבשל בכלים חדשים כי הכלים שהיו להם מקודם שנישלו בהם באורו מעל"ע נאסרו להם, על כן בחרו להם לפי שעה מאכלי חלב, ואנו עושין זכר לזה, ע"כ.

–והנה רבים נתקשו בדבריו ז"ל שהיה תלמוד ערוך בידנו דלכולי עלמא בשבת ניתנה תורה, ומאחר דיוס שבת היה אם כן מחמת איסור חילול שבת היה אסור להם לשחוט ולגמל וכו' וכו' ביום השבת, והאידן שייך לומר דמתוך דוחק הכנה דרבה לשחוט ולגמל וכו' בחרו לאכול מאכלי חלב, אמנם יעו' בספרו ליקוטי הלכות על חולין –פיעטרהוק תרפ"ה– שם הוסיף החפץ חיים ז"ל בסוף הספר כמה הערות כלליות, ובין ההערות הוסיף גם הערה אחת בעניינו, וז"ל: בהלכות פסח סימן תל"ד ס"ק י"ב במשנה ברורה (וכתבתי) טעם על הנהגת מאכלי חלב בחג השבועות, 'ועטעם זה הוא שייך רק אליבא דרשב"ע דס"ל דתורה ניתנה לנו בערב שבת ולא בשבת', כן איתא בפרקי דר"א בשם רשב"ע בפרק מ"ו, ע"כ לשון החפץ חיים ז"ל בהערה בס' ליקוטי הלכות הנ"ל–
–ומ"ש ז"ל בגמ' 'לכולי עלמא בשבת ניתנה תורה', ע"כ אין הכונה 'לכולי עלמא' באין חולק כלל שהיה לרשב"ע תורה ניתנה בערב שבת, אלא 'לכולי עלמא' היינו בין לרבי יוסי ובין לחכמים דנחלקו בסוגיין באיזו יום בחודש ניתנה תורה אם בשבת כסיון או ב'ז' בו, מכל מקום באיזו יום בשבוע ניתנה תורה בזה אינם חולקין כלל ושיניהם מודים דבשבת ניתנה תורה.

מגילת רות

ויאמר ברוכה את לה' בתי היטבת חסדך האחרון מן הראשון וגו' ועתה בתי אל תיראי כל אשר תאמרי אעשה לך כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב וגאל ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך אנכי וגו'.

וגרסינן בפרק אין בין המודר⁸⁶ וז"ל: אמר רבי יצחק מקרא סופרים ועיטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני, 'מקרא סופרים' ארץ ארץ וכו', 'עיטור סופרים' אחר תעבורו וכו', 'קריין ולא כתיבן' פרת דבלכתו וכו', 'וכתיבן ולא קריין' נא דיסלח וכו', 'אם' דכי גואל, ברות, – ועתה כי אמנם כי 'אם' גואל אנכי, האי 'אם' כתיב ולא קרי, וטעמיהו לא מפרש ליה⁸⁷, ע"כ.

והנה אם כי בסוד ה' לא עמדנו ודעת קדושים לא אדע, עדיין חל עלינו חובת הביאור – עד כמה שידנו יד כחה מוגעת – ליתן טוב טעם חדא למח נכתב כאן כלל תבת 'אם', וזאת שנית אחר שכבר נכתב תבת 'אם' למח זה באה הלכה למשה מסיני להורות דהאי תבת 'אם' לא קרינן ליה, – ופטפטא דאורייתא טבין.

וטרם נבא אל המכוון נקדים לבאר בס"ד במאמרו של רבי ישמעאל במכילתא⁸⁸ הביאה רש"י ז"ל בפרשת יתרו וז"ל: ואם מזבח אבנים,

רבי ישמעאל אומר כל 'אם' 'ואם' שבתורה רשות חוץ מג' שהן חובה, ואם תקריב מנחת בכורים חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, תלמוד לומר תקריב את מנחת בכוריה, חובה ולא רשות. כיוצא בו אם כסף תלוה את עמי וגו' חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, תלמוד לומר העבט תעביטנו, חובה ולא רשות. כיוצא בו ואם מזבח אבנים תעשה לי חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, תלמוד לומר אבנים שלמות תבנה, חובה ולא רשות, ע"כ. ורש"י ז"ל בא והוסיף על דברי רבי ישמעאל במכילתא וכתב וז"ל: 'ועל כרחק אין 'אם' הללו תלוין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים, ע"כ לשון רש"י ז"ל.

ויש להתבונן במאמרו של רבי ישמעאל, חדא כבר עמד בזה האו"ח הק"ס⁸⁹ וז"ל: במכילתא, רבי ישמעאל אומר כל 'אם' שבמקרא רשות חוץ מזו ועוד שנים וכו', וצריך לדעת למח ידבר ה' בדרך ספק במקום ודאי, עוד יש להתבונן בזה וכי מבילתי הודיענו רבי ישמעאל את זאת לא היינו יודעין שאלו ג' 'אם' פירושן שהן חובה ולא רשות, והלא מימות יהושע בן נון עד רבי ישמעאל היו יודעין כל תינוקות של בית רבן שאלו ג' 'אם' פירושן חובה ואינן לשון ספק, שהרי זה ודאי וברור הדבר שלא רבי ישמעאל הוא שחידש מעצמו שאלו ג' 'אם' הן חובה ולא רשות, אלא כך שמע מרבו ורבו מרבו עד משה רבנו ע"ה שאלו ג' 'אם' הן חובה ולא רשות, ואם כן מה בא רבי

⁸⁶ נדרים דף ל"ז ע"ב.

⁸⁷ לשון רש"י וה"ר"ן ז"ל.

⁸⁸ ס'להי פ' יתרו, והביאה רש"י ז"ל.

⁸⁹ כפ' משפטים עה"פ חס כסף תלוה.

פסוקי 'אם' ורש"י ז"ל הביא רק ה' פסוקי 'אם' שהן לשון ודאי ולא ספק.

עוד יש להתעורר בדברי רש"י ז"ל שלכאורה הרי הוא כסותר את עצמו דבפרשת ויקרא בפסוק 'ואם תקריב מנחת בכורים' הביא גם את הפסוק 'ואם יהיה חיובל' שפירושו חובה ולא רשות, ואלו במקומה – בפרשת מסעי – כתב וז"ל: 'ואם יהיה חיובל, מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד חיובל שיפסוק. ולפום ריהטא נראה שרש"י ז"ל בא לפרש ולומר שפסוק זה 'ואם יהיה חיובל' אין פירושו חובה אלא כפשוטו לשון ספק שהרי עתיד חיובל שיפסוק, ומלת 'ואם' הנאמר בפסוק 'ואם יהיה חיובל' הרי היא תלויה בשאר כל 'אם' שבמקרא.

ואגב אורחא יבואר בס"ד אומרו 'את עמי' שלפי הענין נראה כיתר, דה"ל אם כסף תלוה את העני וגו', עוד יתבאר בס"ד דרשת חז"ל בפרק איזהו נשך⁹² שדרשו מיתור תבות 'את עמי' עמי ונכרי באין ללוות עמי קודם, למה זה הוצרך הכתוב לכתוב 'את עמי' לומר שעמי ונכרי עמי קודם, תיפוק לן מנבילה שכתוב בה 'לגר אשר בשעריך תתננה', ודרשו חז"ל בפרק כל שעה⁹³ לחקדים נתינה לגר למכירה דנכרי, ואם כן כל שכן בישראל ונכרי שישראל קודם לנכרי, ואם כן 'את עמי' למה לי.

והנה בפרשת ויצא בהבטחתו ית' ליעקב כתיב 'והנה אנכי עמך ושמרתיו בכל אשר תלך וגו' כי לא אעזובך עד אשר 'אם' עשיתי את אשר דברתי לך, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: עד אשר אם עשיתי, 'אם' משמש בלשון 'כי', ויש להתבונן בזה טובא, חדא כבר הקשה האלשיך

ישמעאל להודיענו במאמרו זה, ואטו רבי ישמעאל מניח אתה לאשמעינך, ומחו עומק כונת רבי ישמעאל בפירושו אלו ג' 'אם' דיוקא.

ואגב אורחא יתבאר בס"ד למה זה אפקיה הכתוב כאן למנחת העומר בלשון מנחת 'בכורים' ולא מנחת העומר, והיה ראוי יאמר הכתוב ואם תקריב מנחת העומר, או ואם תקריב מנחת חדשה⁹⁰, ומאי 'מנחת בכורים'.

וכן יש להתעורר על רש"י ז"ל שאחר שהביא את מאמרו של רבי ישמעאל⁹¹ הוסיף עליו וכתב וז"ל: ועל כרחק אין 'אם' הללו תלוין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים, ע"כ. ויש להתבונן בזה למה איטרח רש"י ז"ל להוסיף על דברי רבי ישמעאל אלו תבות 'ועל כרחק אין אם הללו תלוין אלא ודאין וכו', וכי רבי ישמעאל זקוק לאיזו 'תנא דמסיע' למאמרו זה, וגם כי רש"י ז"ל סתם ולא פירש הטעם למה זה על כרחק אלו ג' אם אינן תלוין אלא ודאין.

וביותר תגדל התימא על רש"י ז"ל שבפירושו על החומש פירש עוד שני פסוקי 'אם' שפירושן חובה ולא ספק, ואלו הן: א. 'אם כופר יושת עליו', ב. 'ואם יהיה חיובל לבני ישראל', ומעתה יוקשה ממה נפשך אם ג' 'אם' הן שהן חובה בדברי רבי ישמעאל האידך יחלוק רש"י ז"ל על רבי ישמעאל שאומר הוין מגו, ואם חמשה 'אם' הן שהן חובה בדברי רש"י ז"ל אם כן למה פירט רבי ישמעאל רק ג' 'אם', עוד יש להתבונן בזה שהרי כמה וכמה תבות 'אם' יש בכתוב שפירושם אינן לשון ספק אלא לשון ודאי, ואם כן מפני מה פירט רבי ישמעאל רק ג'.

⁹⁰ וכדכתיב כ' אמור והקרבנכם מנחה חקקה לה'.

⁹¹ ס'תהי פ' יתרו.

⁹² ב"מ דף ע"א ע"א.

⁹³ פסחים דף כ"א ע"ב.

ובפרשת ויצא כשנדרר יעקב את נדרו כתוב לאמר: וידר יעקב נדר לאמר 'אם' יהיה אלקים עמדי ושמרני 'בדרך הזה' אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבוש וגו', וכבר תמזהו כל המפרשים ז"ל הדא וכי עלתה על לב שחיה יעקב אבינו נסתפק ח"ו בקיום הבטחתו ית' 'ושמרתיו בכל אשר תלך' וגו' עד שהוא אומר 'אם' יהיה אלקים עמדי, וכבר נחלקו רבי אייבו ורבי יונתן במדרש⁹⁵, חד אמר מסורסת היא הפרשה וחד אמר על הסדר נאמרה, מאן דאמר מסורסת היא הפרשה שכבר הבטיחו חקב"ה 'זהנה אנכי עמך' וגו' והוא אומר 'אם' יהיה אלקים עמדי⁹⁶, אתמחה.

וזאת שנית כבר הקשה האברבנאל ז"ל האיך זה נעשה יעקב בנדר הזה כעובד על מנת לקבל פרס באומרו 'אם' יהיה אלקים עמדי ושמרני וגו' ונתן לי כך וכך אז יהיה ה' לי לאלקים, וכי אם לא יעשה לו כל זה לא יהיה לו לאלקים ולא יעבדוהו, ולא עשה אברהם וקנו כן, אבל נתנסה כמה פעמים ועמד בהם⁹⁷. ואגב אורחא יתבאר בס"ד למה דייק יעקב אבינו ע"ה בלשונו לומר 'ושמרני בדרך הזה' אשר אנכי הולך, והלא חקב"ה הבטיחו ושמרתיו 'בכל אשר תלך', והוה ליה למימר 'ושמרני בכל אשר אלך', ומאי ושמרני 'בדרך הזה' אשר אנכי הולך'.

עוד יתבאר בס"ד מה שמצינו ברש"י ז"ל שעל כל בקשה של יעקב אבינו ע"ה מאתו ית'

חק' על אומרו ית' עד אשר 'אם' עשיתי, כי מלת 'אם' בלתי צודקת והוא משולל הבנה⁹⁴, תו יש להתבונן בדברי רש"י ז"ל שפירש עד אשר אם עשיתי, 'אם' משמש בלשון 'כי', והלא פירשו של 'אשר' הוא פירשו של 'כי', ואם כן תבת 'אם' אינו אלא כיתר שהרי הוא כאומר עד אשר 'כי' עשיתי, ומעתה מה תיקן רש"י ז"ל בפירושו דתבת 'אם' משמש בלשון 'כי'.

ובן לעיל מיניה בפרשת חיי שרה אחר שרבקה נתנה לאליעזר עבד אברהם מעט מים לשתות הוסיפה ואמרה לו 'וגם לגמליך' אשאב עד 'אם' כלו לשתות, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: עד אם כלו, הרי 'אם' משמש בלשון אשר. וכמו כן לחלן באליעזר כתיב: וישם לפניו לאכל, ויאמר לא אכל עד 'אם' דברתי דברי, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: עד אם דברתי הרי 'אם' משמש בלשון 'אשר' ובלשון 'כי', כמו 'עד כי יבא שילח'.

עוד יש להתעורר על פירוש רש"י ז"ל הדא למח זה פירש רש"י ז"ל תבת 'אם' שאמר אליעזר לא אכל עד 'אם' דברתי דברי גם בלשון 'אשר' וגם בלשון 'כי', ולמה לא פירש שהוא או לשון 'אשר' או לשון 'כי', בדרך שמפרש כל תבת 'אם' בתורה שאיננו לשון ספק, והלא היינו פירשו של 'אשר' והיינו פירשו של 'כי', עוד יש להתבונן למה זה איטרח רש"י ז"ל להביא אצל אליעזר דוגמא איזו פסוק שנאמר בו 'כי', ומוי לא ידע פירשו של 'כי', ואגב אורחא יתבאר למה הביא רש"י ז"ל דייקא פסוק זה 'עד כי יבא שילח', וכי לא מוצא רש"י ז"ל בכל הכתובים תבת 'כי' אלא בפסוק זה 'עד כי יבא שילח', הלא דבר הוא.

⁹⁵ ב"ר ע', ג'.

⁹⁶ יעו"ו זיה"ק – ח"א דף ק"ג ע"ב – אמר רבי יהודה כיון דכל האי אכטא ליה קב"ה אמאי לא האמין דאמר אס יהיה אלקים עמדי וגו', אלח אמר יעקב חלמא דחלמנא וחלמין מנייהו קשוט ומנייהו לא קשוט, אס יתקיים הא ידענא דחלמא קשוט היא, ועל דא אמר אס יהיה אלקים וגו' כמא דחלמנא וגו'.

⁹⁷ יעו"ו ספרי ואחחנן ד"ה שמע ישראל.

⁹⁴ אלשיך חק' כפ' ויאל ד"ה ויסקס יעקב כדקר.

ובס"ד מצאתיה מובא משום הרוקח ז"ל⁹⁷ חלא היא כתובה בהגדת פרנקפורט⁹⁸ על הפסוק 'אם הבנים שמחה' וז"ת: אם הבנים שמחה, זו יוכבד אם משה ואהרן, פירוש אחר, 'אם' סימן לגאולה⁹⁹, 'אהרן' משה, 'אסתר' מרדכי, 'אליהו' משיח¹⁰⁰, וכמו כן מצאתיה גם במחזור 'הדרת קדש'¹⁰¹ מובא משום הרוקח ז"ל¹⁰² וז"ל: קריאת שמע מתחיל באל"ף א' ל מלך נאמן, ומסיים במו"ם אני ה' אליכם, אם אתם מקיימים א"ב¹⁰³ אתם נגאלין בא"ב, 'אהרן' משה, 'אסתר' מרדכי, 'אליהו' משיח.

והנה מקום הניחו לנו רבותינו ז"ל להתנגדר בו, כי לפי ד"ק שכל גאולה צריכה אל שני גואלים שסימנם א"ב, מעתה יש להתבונן והלא היה עוד שני גאולות והן גאולת עזרא וגאולת חשמונאים, ואם כל גאולה צריכה שני גואלים שסימנם א"ב, אם כן היכן מצינו בגאולת עזרא ובגאולת חשמונאים שני גואלים שסימנם א"ב.

והנה לגבי גאולת חשמונאים י"ל עפ"י מה שמצינו ברש"י ז"ל בפרשת וזאת הברכה שפירש על הפסוק מוחין מתנים קמיו וז"ל: ד"א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים

הביא פסוק שבו הבטיחו הוא ית' על בקשה זו, וז"ל רש"י ז"ל: 'אם יהיה אלקים עמדי, אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי 'והנה אנכי עמך'. ושמרני, כמו שאמר לי 'ושמרתיו בכל אשר תלך', וכן על כל בקשה ובקשה, והנה על בקשתו 'נתן לי לחם לאכול', לא מצינו בכתובים הבטחה שהבטיחו הוא ית' שיתן לו לחם לאכול, ולזה פירש רש"י ז"ל – והוא מהמדרש – שהבטחתו ית' 'כי לא אעזבך' וגו' היא היא ההבטחה שיתן לו לחם לאכול, והנה על בקשתו 'ובגר ללבוש' העלים רש"י ז"ל עין ולא הביא שום הבטחה שבו הבטיחו הוא ית' שיתן לו 'בגר ללבוש', ומעתה אם יעקב אבינו ע"ה היה יכול לבקש 'בגר ללבוש' אף בלתי הבטחתו ית', קל והומר שהיה יכול לבקש 'לחם לאכול' מאתו ית' – הנותן לחם לרעבים ויושב וזן מביצי בנים ועד קרני ראמים – אפילו בלתי הבטחתו ית', ולמה זה איכפל רש"י ז"ל למצוא איזו פסוק בתורה המורה על הבטחה שהבטיחו הוא ית' ליעקב שיתן לו 'לחם לאכול', וכן על שאר הבקשות.

ונבא אל המכוון בס"ד בחקרים מה שהובא בספר נועם מוגרים⁹⁸ משום הקדמונים ז"ל כי תבת 'אם' הוא סימן ורמז לגאולה⁹⁹, כי כל הגואלים סימנם א"ב, במצרים 'אהרן' משה, באחשורוש 'אסתר' מרדכי, ובגאולה העתידה ב"ב 'אליהו' משיח¹⁰⁰.

⁹⁸ בפ' שלח, והוא ז"ל פירש בזה את הפסוק שלח תשלח את הא"ס ר"ל 'אליהו' משיח, ואת הבנים תקח לך מהגלות, יעו"ש.

⁹⁹ שם השמירה הוא ויה"ד בגי' א"ס, וכן חרבו של הקב"ה יס לו י"ו פיות ונקרא ויה"ד, והוא מלך הממונה על הנקמה, וכמ"ש רש"י ז"ל בפ' בשלח: ימונה ה' נאדרי בכה, להליל את ישראל, ואותה ימין עזמה תרעז אויב, מה שאי אפשר ללחם לעשות שתי מלכיות ביד אחת.

¹⁰⁰ והחיד"א ז"ל בספרו נחל סורק – בהפסוק זכור אות ב' – הביא כעין זה בתבת אמהה וז"ל: אמה"ה ר"ת אותן

שעשו מלחמה עם עמלק, כראשונה 'אהרן' משה 'חור' וז' רומז לשכינה, ואחר כן 'אסתר' מרדכי 'חרבונא' וז' כנ"ל, ולעמיד 'אליהו' משיח 'ח' נסיוני חסד וז' כנ"ל.

¹⁰¹ הגדה של פסח בכתובת יד מעשה ידי אומן, עס פירוש מלוקט מהראשונים ז"ל, נכתב בפרנקפורט שנת פ"ח.

¹⁰² יעו"י ח' מהרש"א ב"ב דף ק"ב ע"א ד"ה ויקח.

¹⁰³ יעו"י זוהר וישלח – ח"א דף קס"ט ע"א – וז"ת: כתיב גם את השני גם את השלישי גם את כל ההלכים וגו', שלש פעמים 'אס', רמז לשלש גאולות, ר"ת 'גואל' משה, 'גואל' מרדכי, 'גואל' משיח, שעתיד לגאלנו בקדוה.

¹⁰⁴ נדפס בויניציאה שנת ש"ט.

¹⁰⁵ בסדר קריאת שמע.

¹⁰⁶ ר"ל אס אתם מקיימים רמ"ח מלכות עשה המרומים בא"ס, אתם נגאלים בא"ס.

ישראל—

—פסוק 'אם כופר יושת עליו' מוסב כנגד

גאולת פורים גאולת מרדכי ואסתר, וכדכתיב ונתנו איש כופר נפשו ואמרו ז"ל בפרק מגילה נקראת¹¹⁰ וז"ת: אמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני מי שאמר וזיה העולם שעתיד חמון לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהן לשקליו, וזהו אומרו א"ם כופר יושת עליו¹¹¹—

—פסוק 'ואם תקריב מנחת בכורים' מוסב

כנגד גאולת עזרא, כי קדושה שניה של עזרא וחינוך הבית היתה בשני לחמי מנחת התורה, וכמו שאמרו רז"ל בפרק ידיעות הטומאה¹¹² שתי תורות שאמרו, בלחמן ולא בבשרין¹¹³, וזהו אומרו וא"ם תקריב מנחת בכורים¹¹⁴—

—פסוק 'ואם מזבח אבנים תעשה לי' מוסב

כנגד גאולת הנובה גאולת השמונאים, כי היונים שקצו את המזבח לע"ז, והשמונאי ובניו גנזו אבני המזבח ששיקצו היונים ובנאו מזבח חדש, וזהו אומרו וא"ם מזבח אבנים תעשה לי—

—ופסוק 'ואם יהיה חיובל לפני ישראל' רמזו

אל הגאולה העתידה ב"ב לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא, עולם שכולו טוב עולם שכולו ארוך, וכדכתיב ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, ועליו רמז הכתוב יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה, יום שכולו שבת ומנוחה לחי העולמים¹¹⁵, הוא חיובל הגדול, וזהו אומרו וא"ם

והתפלל עליהם, לפי שהיו מועטים, י"ב בני השמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות וכו', ע"כ. הנה כי כן הרי לנו בגאולת השמונאים אותיות א"ם בגואלים והן 'אלעזר' 'מתתיהו'.

ולגבי גאולת עזרא י"ל בס"ד עפ"י מאמרם ז"ל בפרק מגילה נקראת¹⁰⁷ וז"ת: אמר רב נחמן מלאכי זה מרדכי ולמה נקרא שמו מלאכי שהיה משנה למלך, מיתיבי וכו' תיובתא, תניא אמר רבי יחושע בן קרחה מלאכי זה עזרא וחכמים אומרים מלאכי שמו, אמר רב נחמן מסתברא כמאן דאמר מלאכי זה עזרא וכו', הא קמן דאף רב נחמן גופיה דאמר מלאכי זה מרדכי, אמנם בתר דאיתותב הדר ביה ואמר מסתברא כמאן דאמר מלאכי זה עזרא, ונחמיה הרי כבר אמרו חז"ל בפרק אחד דיני ממונות¹⁰⁸ דנקרא שמו אסיר, וכמ"ש שם בגמ': ובני יכניה אסיר בנו, שלתיאל בנו וכו', ומה שמו, נחמיה בן חבליה שמו, ולא בכדי נתכנו עזרא ונחמיה בשני שמות אלו 'אסיר' ו'מלאכי' אלא כדי להשלים אותיות א"ם בגואלים, ומעתה הרי לנו גם בגאולת עזרא שני גואלים שסימנם א"ם והן עזרא ונחמיה שנקראו בשמות אסיר ומלאכי.

ועל פי הדברים הנ"ל יתבאר הדבר בס"ד כמין חומר והוא כי לזה דייקא התורה וכתבה אלו ה' פסוקים בלשון ספק הוא לשון 'אם' כדי לרמז אל ה' גאולת הנ"ל הנרמזות בתבת א"ם—

—הנה כי כן פסוק 'אם כסף תלוה' את עמי' מוסב כנגד גאולת מוצרים וכדכתיב וישאלו איש מאת רעהו וגו' כלי כסף¹⁰⁹, וזהו אומרו א"ם כסף תלוה, ולזה חוסף הכתוב ואמר 'את עמי', לרמז אל השאלת המוצרים כלי כסף לעם

¹⁰⁷ מגילה דף ט"ו ע"א.

¹⁰⁸ סנהדרין דף ל"ז ע"ב – ל"ח ע"א.

¹⁰⁹ ולזה ירמז תבות 'את עמי'.

¹¹⁰ מגילה דף י"ג ע"ב.

¹¹¹ ובדרך אפשר י"ל בס"ד דמתכת 'אם' הנאמר בפסוק זה 'אם' כפר יושת עליו' הוציא ריש לקיש את דרשתו זו דהטעם אל כיוון נתינת מחלות השקל לקדושת הוא כדי להקדים שקליון לשקליו של המן, ומזו נכוין: 'אם' כפר יושת עליו' בני' 'המן' בן המדחף לורר היהודים, חושבנא דדין כחושבנא דדין.

¹¹² שבוועות דף ט"ו ע"א.

¹¹³ שני לחמי תורה.

¹¹⁴ ולזה אפקיה הכתוב בלשון מנחת 'ביכורים' לרמז אל מנחה הראשונה שהקריב עזרא.

¹¹⁵ 'יעוי' רע"ב ותויו"ט מס' תמיד פ"ז מ"ד.

יחיה חיובל לבני ישראל.

אינו חולק ח"ו על רבי ישמעאל, אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, והיינו כי רבי ישמעאל אמר כמה גאולות היה ראוי להיות אלולא החטא, ואלו רש"י ז"ל הביא כמה גאולות הן באמת אחר שגרם החטא וניתוספו עוד שני גאולות.

והנה איתא בריש פרק מאימתי¹¹⁹ וז"ת: רבי יעקב בר אידי רמי כתיב 'והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך', וכתיב 'זיירא יעקב מאד', אמר שמא יגרם החטא, כדתניא 'עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית', עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה, עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שניה, מכאן אמרו חכמים ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא.

ויש להתבונן בזה חדא למה חזקק חז"ל להביא ראיה אל יראתו של יעקב 'שמא יגרם החטא' ממה שראינו מה שגרם החטא דנשים נכריות בימי עזרא, והלא כל התורה כולה מלאה אזהרות בעונשין ותוכחות באם ח"ו יחטאו, וזאת שנית וכי יעלה על לב שיעקב אבינו ע"ה שלימו דאבהן – שצורתו חקוקה בכסא הכבוד – ייבשל ח"ו באיזו נדנוד חטא, וכבר אמרו חז"ל במדרש¹²⁰ יודע היה יעקב אבינו בעצמו שצדיק גמור היה, ואם כן איזו חששא 'דשמא יגרם החטא' איכא, ותו דהוה ליה למימר שמא 'גרם' החטא שהרי פסוק 'זיירא יעקב' וגו' כתיב אחר שיעקב כבר ברח מבית לבן, ומאי שמא 'יגרם' החטא¹²¹.

והנה אמרו ז"ל בפרק אלו נאמרין¹¹⁶ ראויין היו ישראל לעשות להם נס בביאה שניה כביאה ראשונה אלא שגרם החטא, וכן אמר בזוהר הק' ¹¹⁷ 'דחטאה גרם דנטלו נשים נכריות וגו' ובגין כך אתאבידו מנהון נסין ואתוון דאתחזי למעבד להו, ורש"י ז"ל בפירושו על יחזקאל¹¹⁸ כתב וז"ל: ראוייה היתה ביאה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של יהושע לבוא בזרוע ובנס כדררשינן 'עד יעבור', 'ובגין זה מאז היה ראוי להם בשעלו מן הגולה לגאולת עולם', אלא שגרם החטא שלא היתה תשובתם הונגת על מנת שלא לחטוא וכו', ויש אומרים בכבל נכשלו בנכריות, ע"ב.

נמצינו למדין כי אלולא החטא דנשים נכריות היו ראויין ישראל בגאולת עזרא ליגאל גאולה עולמית והיה ראוי להיות רק ג' גאולות והן גאולת מצרים, גאולת מרדכי, וגאולת עזרא, ובגאולת עזרא היו נגאלין גאולה עולמית, אלא לפי שגרם החטא ניתוספו עוד שני גאולות והרי הן עתה ה' גאולות.

וזה נ"ל בס"ד כונת רבי ישמעאל במאמרו הנ"ל כל א"ם וא"ם שבתורה רשות חוץ מג' שהן חובה, ור"ל הביטוי וראו כמה החטא גורם כי הלא היה ראוי יהיו רק ג' גאולות הנרמזין באלו ג' א"ם, אלא לפי שגרם החטא ניתוספו עוד שני גאולות, ולכן יש ה' פסוקי א"ם כנגד ה' גאולות, והשתא ניחא שפיר מה שרבי ישמעאל הזכיר במאמרו רק ג' פסוקי א"ם שהן חובה, ומעתה רש"י ז"ל שהוסיף עוד שני פסוקי א"ם שהן חובה

¹¹⁹ נרכות דף ז' ע"א.

¹²⁰ כחובות דף קי"א ע"א.

¹²¹ יעו' זיה"ק – ח"א דף ק"נ ע"ב – קנ"א ע"א: – כי חייב פתח ואמר דברי עונות גברו מני וגו', יעקב כגוונל דל לא הימיו, אי תימל דלא הימין נקב"ה, לא, אלא לא

¹¹⁶ סוטה דף ל"ו ע"א.

¹¹⁷ ח"ב דף ז' ע"א.

¹¹⁸ מ"ג, י"א.

הרי גם הכית השני יהיה להרבות ולעיים¹²⁸, והנאולה השלימה יתאחר זה עידן ועדנים¹²⁹, וברוחא דקדושא צפה כמה אריכתא תהא האזי גלותא בתרייתא, לא כמציעתא ואוף לא כקמייתא, ובכל צרותינו לו צר¹³⁰ ולבו חמרמר, כי יתמשך הגלות החל הזה עוד זמן זמנים טובא עד אין קץ, ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו ועתה אנו בשלחי אלף הששי ועדיין לא נושענו מהגלות הזה האחרון, דא גלות אדום וישמעאל חמר והנמחר.

וזהו אומרים ז"ל ויירא יעקב מאד 'שמא יגרום החטא', ולא על חטא שלו עצמו ח"ו קא מתיירא, אלא על אותו החטא דנשים נכריות בימי עזרא, ויעקב בגין דחמא ברוחא דקדושא דוחקא דגלותא בתראה בסוף יומי'א, בגין דא 'ויירא יעקב מאד ויצר לו', ולזה 'ויפגע במקום' ושפך כמים לבו נכח פני ה', 'זיעת'ר יעקב לה' א"ם יהיה אלקים עמדי, ולא אפיך יעקב בקשתיה בלשון 'אם' כמסתפק ח"ו בהבטחתו ית', אלא העתיר והפציר בתפלה 'אם יהיה אלקים עמדי'¹³¹, וחינו שהנאולה המרומז בתבת 'אם' תהא מוגעת בימיו בחזירתו מגלותו הוא בבית לבן¹³², וזהו שדייק יעקב בלישניה

ויבא על נכון בחקדים מאמרים ז"ל במדרש¹²² כי במראה הסולם הודיעו הקב"ה ליעקב אבינו ע"ה שעתידין בניו שיהו משתעבדין בד' מלכויות¹²³, והראהו שרה של בכל עולה ע' עווקים, ושל מדי נ"ב, ושל יון ק"פ, ושל אדום עולה ולא יודע כמה וכו', עוד אמרו ז"ל במדרש¹²⁴ מלמד שהראהו הקב"ה ליעקב אבינו בית המקדש בניו וחרב ובניו, ובין שכן אחר שהקב"ה הראהו ליעקב רק חורבן בית ראשון¹²⁵, מעתה חשב בדעתו כי זה שחגי הנביא עומד ומתנבא 'גדול יהיה כבוד הכית הזה האחרון מן הראשון' ודאי קאי אבית שני שיבנהו עזרא וסיעתו, ולזה עמד והבין לבניו ג' גואלים, והן גואל משה לגאולת מצרים, גואל מרדכי לגאולת פורים, וגואל משיח לגאולת עזרא, וכמו שאמר בזוהר הק"ה¹²⁶ וז"ל: כתיב 'גם' את השני 'גם' את השלישי 'גם' את כל החלכים וגו', 'שלוש פעמים 'גם', רומז לג' גואלים, 'גואל' משה, 'גואל' מרדכי, 'גואל' משיח. נמצינו למדין כי בימי עזרא היו ראויין ישראל ליגאל גאולה עולמית על ידי גואל משיח.

אמנם כאשר צפה יעקב אבינו ע"ה על גלות בבל והנה 'אימח' השוכה גדלה נפלת עליו והוא 'שמא יגרום החטא' דנשים נכריות¹²⁷, ואזי

¹²⁸ ונרמז בפסוק שלח תשלח את הא"ם, תרין שלוחין חד מבית ראשון ותניינא מבית שני, יעו"י זוהר ח"ג דף רע"ז ע"ב – ובתיקונים דף א' ע"ב.

¹²⁹ וכמו שנרמז בכתוב באומרו גם את 'כל' ההלכים אחרי העדרים.

¹³⁰ יעו"י 'איכ"ר – ב', ז' – ו"ו: ויבער ביעקב כלש לאהבה, אמר רבי שמעון בן לקיש כשהפורענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב, מאי טעמא 'ויבער ביעקב כלש לאהבה', וכשהטובה באה אין מרגיש בה אלא יעקב הה"ד 'יגל יעקב ישמח ישראל'.

¹³¹ וכמ"ס ז"ל בגמ' – ע"ז דף ה' ע"א – אין 'אם' אלא לשון תחנונים.

¹³² וכמ"ס ז"ל במדרש – ב"ר פ"ה, י' – ו"ו: רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא כך היה יעקב אבינו סבור שתחיית המתים מוגעת בימיו, ויעו"י מ"ס בס' פנים יפות ריש פ' וישב כי לפי חשבוננו של יעקב נשלמו בימיו ארבע מאות שנה של גזרת בין הבתרים ולזה היה סבור שתחיית

הימין ביה בגרמניה, דלמא יחוב והוא חובא ימנע ליה דלא יחוב בשלם ויסתלק נטירי מניה, ובגין כך לא הימין בגרמניה וגו'.

¹²² ב"ר ס"ט, ז'.

¹²³ והיינו שישעבדו בהן לא בסירוגין אלא בהז אחר זה גלות אחת בלבד.

¹²⁴ ויק"ר כ"ט, ב'.

¹²⁵ יעו"י רבנו בחיי פ' ויאל ד"ה וזה שער השמים, ואלשיך הק' ד"ה וישכם יעקב בבקר.

¹²⁶ זוהר ח"א דף קס"ט ע"א, בגליון.

¹²⁷ היינו החטא שלקחו נשים נכריות בימי עזרא, ובגין כך יתאכזב מנהון נסין ואתון לתחזי למעבד להו.

שהבטיחו הוא ית' על בגד ללבוש, כיון שזה נכלל בהבטחת 'לחם לאכול', וזהו אומרו 'ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש', וכי תעלה על דעתך שיעקב לחם ושמלה שאל¹³⁷, אלא ונתן לי 'לחם לאכול' דא בקשת הגלוסקאות, 'ובגד ללבוש' דא בקשת הכלי מילת¹³⁸.

וכמו כן גבי רבקה וכן גבי אליעזר עבד אברהם לא כתיבי בהו לשון 'אם' אלא כדי לרמוז אל הגאולה העתידה הנרמז בתבת 'אם', וזהו שכתב רש"י ז"ל גבי אליעזר: עד 'אם' דברתי דברי, הרי 'אם' משמש בלשון 'אשר' ובלשון 'כי', כמו עד 'כי' יבא שילה, ולזה דיוק רש"י ז"ל והביא בכאן את הפסוק עד 'כי' יבא שילה, לומר לך שלא נכתבה כאן תבת 'אם' אלא כדי לרמוז אל הגאולה העתידה ב"ב.

ועתה נחזור אל הראשונות במה שפתחנו בו והוא תבת 'אם' דכי גואל אנכי דכתיבא ולא קרייא, ויבא אל נכון בהקדים מאמרם ז"ל בפרק חלק¹³⁹ וז"ל: אמר רבי תנחום דרש בר קפרא בציפורי מאי דכתיב שש השעורים האלה נתן לי, מאי שש השעורים, אילימא שש שעורים מומש, וכי דרכו של ברוץ ליתן מתנה שש

בבקשתו ושמרנו 'בדרך הזה' אשר אנכי חולך, ור"ל לא כפי שהבטיחו הוא ית' ושמרתיו 'בכל אשר תלך' והיינו בכל הד' גלויות¹³³, אלא 'בדרך הזה' דייקא, וגלותו הוא בבית לבן תכלול ותפטור את שאר ד' הגלויות¹³⁴.

והנה אמרו חז"ל במדרש¹³⁵ כי אילני סרק עתידין להיות עושיין פירות, וכן אמרו ז"ל בגמ'¹³⁶ עתידה ארץ ישראל להוציא גלוסקאות וכלי מילת, ומעתה כיון שהאילנות יוציאו גלוסקאות וכלי מילת הרי אחר שיעקב הובטח מאתו ית' על 'לחם לאכול' לעתיד לבא – הן הן הגלוסקאות – וכפי שהוא ית' אמר לו כי לא 'אעזובך' עד אשר 'אם' עשיתי וגו', והיינו בגאולה העתידה הנרמז בתבת 'אם', מעתה הרי הוא מובטח כבר גם בהבטחת 'ובגד ללבוש', שהרי אלו האילנות שיוציאו את הגלוסקאות אותן אילנות עצמן יוציאו גם את הכלי מילת, וכיון שכן לא חוזק יעקב להבטחה מיוחדת מאתו ית' על בגד ללבוש, ומעתה שפיר נחא מה שרש"י ז"ל לא הביא שום פסוק שבו מצינו

המתים מגעת בימיו, ויעו' ס' מגלה עמוקות פ' ויקרא אופן ל"ט.

¹³³ יעו' רמב"ן בפרשת ואל עה"פ והנה סלם מאכ ארצה וז"ל: ועל דעת רבי אליעזר הגדול היתה זאת המראה כענין בין הבתרים לאברהם, כי הראהו ממשלת ארבע מלכיות ומעלתם וירידתם וכו', והבטיחו כי הוא יתברך יהיה עמו בכל אשר ילך ביניהם וישמרנו ויגלונו מידם, וכ"כ רבנו יואל ברמזיו – הובא בחזרה שלמה פ' ואל אות ק"א בהערה – וז"ל: 'ושמרתיו בכל אשר תלך', רמז ושמרתיו את ויעד בכל הגלויות שילכו.

¹³⁴ וכן אמרו ז"ל במדרש – הובא בחזרה שלמה ריש פ' וישב – וז"ל: אמר רבי אליעזר מאי וישב יעקב, מלמד שחשב יעקב בדעתו ואמר כד אמר הקב"ה לאברהם להיות בניו גרים, הרי אני הייתי גר עשרים שנה בבית לבן משועבד לאלוהי, וכיון שראה שעשו הכך לעיר אחרת לגור שם, אמר יעקב בזה יתקיים שעבוד ארבע מאות שנה ונתישבה דעתו וכו', מיד הביא הקב"ה עליו עלילה על ידי יוסף, אימתי הביא עליו עלילה בעת שנתישש משעבוד מזרים ונתישבה דעתו.

¹³⁵ כתובות דף ק"א ע"ב.

¹³⁶ שבת דף ל' ע"ב.

¹³⁷ יעו' שמו"ר י"ט, ד'.

¹³⁸ ובמדרש אמרו – ב"ר ע', ה' – וז"ל: עקילם הגר נכנס אל רבי אליעזר אמר לו הרי כל שבו של גר שנאמר 'ואהב גר לתת לו לחם ושמלה', אמר לו וכי קלה היא בעיניך דבר שנחשבת עליו אותו זמן שנאמר 'ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש' ובה זה והאישיו לו בקנה, ע"כ – והשל"ה הק' כתב – פ' עקב חלק תורה אור – וז"ל: וענין לחם ושמלה, יס בו רמז כי לעתיד תואיר הארץ גלוסקאות וכלי מילת, וכ"כ בס' פנים יפות פ' עקב – ד"ה ומ"ש ואהב גר לתת לו לחם ושמלה –

– והא דנקט בלישניה 'קנה', וכאומרו ובה זה והאישיו לו בקנה, נ"ל בס"ד לדומז אל מ"ש בחזרה הק' – ח"ג דף רנ"ב ע"א עה"פ 'גער חית קנה' – כי לעתיד לבא יגרע רגל הקו"ף – שהיא מאותיות שקר – והיה מן 'קנה' 'הנה' ויעשה ממנה תבת 'הנה' אלקים יבא וגו'.

¹³⁹ סנהדרין דף ט"ג ע"א.

שעורים, וכו', אלא רמז רמז לה שעתידין ששה בנים לצאת ממנה שמתברכין בשש שש ברכות, ואלו הן, דוד ומשיח הנאל חנניה מישאל ועזריה, הא קמן דהני קראי ברמיזא קאי אל הגאולה העתידה ובוועז קא רמיז לה לרות שעתיד לצאת ממנה משיח שיבא ויגאלנו ב"ב.

עוד נקדים מה שדרשו ז"ל בירושלמי פרק אין דרשין¹⁴⁰ עה"פ 'ליני הלילה' וז"ת: 'ליני הלילה', ליני פה בעולם הזה שדומה ללילה, והיה בבוקר, זה העולם הבא שכולו בוקר, אם יגאלך טוב, יגאל, זה הקב"ה שהוא טוב דכתיב ביה 'טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו', ואם לא יחפרין לגאלך וגאלתיך אנכי וגו', ע"ב.

ונ"ל בס"ד דזהו כונת בוועז בהוסיפו תבת א"ם וכאומרו ועתה כי אמנם כי א"ם גאל אנכי וגו', ולא הוסיף תבת א"ם אלא כדי לרמז אל הגאולה העתידה, והנה כבר אמרו ז"ל במדרש¹⁴¹ עה"פ 'כי יום נקם בלבי', ליבא לפומא לא גליא, ולזה תבת א"ם כתיבא ולא קרייא שהרי הגאולה העתידה 'הלא הוא כמס עמדי' ואין לה זמן ידוע, ואנחנו לא נדע אם הגאולה העתידה תהא גאולה 'אחישנה', אם ביומוי דמשה רעיא מהימנא¹⁴² שנמשה מן המים בששה בסיון¹⁴³, ואם ביומוי דדוד מלכא משיחא שנולד בשבועות¹⁴⁴, ואם

ביומוי דחזקיהו המלך¹⁴⁵, או אולי מקודם יגלו בראש גולים ח"ו ואחר כך תבא הגאולה ביומוי דרניאל או ביומיהו דחנניה מישאל ועזריה, או שמא ח"ו לא תהא גאולת 'אחישנה' אלא גאולת 'בעתה' ולמועד מועדים וחצי תכלינה כל אלה, וסתומים וסתומים הרברים עד עת קץ, אלא 'ליני הלילה', והיה בבקר אם יגאלך 'טוב', זה הקב"ה שהוא טוב, 'יגאל', ר"ל גאולת 'אחישנה'¹⁴⁶ בזכות התורה ומעשים טובים, ואם לא יחפין לגאלך ח"ו בגאולת 'אחישנה', וגאלתיך 'אנכי' גאולת 'בעתה' בעת יגיע הקץ האמיתי ב"ב¹⁴⁷.

ועתה ה' אבינו אתה, עד אימת נצטער וניזל מצער לצערך, והנה עבדיך מוכים ומעונים בידי אדונים קשים, אשר כל היום חושבי מחשבות זימה, דרך נחש עלי צור צרור חכפא והאגורה, אשר בחבלים וצירים בעת הקציר אגוריה, מוציאין מיד המוחזק חיבא דקיומי זוזא, מלכות שאינה חוגנת אומה שפלה ובזווה, עד מתי יהיה זה למוקש לאומה ישרה, רעה את צאנך פליטת בית יהודה הנשארה.

ואתה ה' אבינו אתה, פתח הרצובות רשע והתר אגודות מוטה, שלה רצוצים חפשים ועניים מרודים תביא ביתה, והסירה את שמלת שביה וישבה בביתך, הא מילתא בעיא עליה ידידיה רמיא, הגלה נא ופרוש סוכת שלומך בירושלים של מטה, ואז יפצחו הרים רנה ומלאה הארץ דעה בשפה ברורה, שם נזבחה זבחי צדק תוך קרית חנה דוד, ונשירה ונזמרה בקול 'מזמור שיר חנוכת הבית לדוד'.

¹⁴⁵ יעוי' סנהדרין דף כ"ד ע"א: אמר רבי תנחום דרש בר קפרא בליפורי מפני מה כל מ"ס שבאמצע חיבה פתוח וזה סתום, ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וכו'.
¹⁴⁶ יעוי' שפת אמת – עה"ת – שבועות (תרמ"ב) ד"ה קריאת רות בחג השבועות.
¹⁴⁷ יעוי' ס' עבודת ישראל פ' וירא, בהפטרה.

¹⁴⁰ ירושלמי חגיגה פ"ב ה"ט, הובא בחס' חגיגה דף ט"ו ע"א ד"ה שובו בנים שובבים.

¹⁴¹ סנהדרין דף כ"ט ע"א, – שוח"ט מז' ט'.

¹⁴² יעוי' בחיקונים – תי' כ"א דף נ"ה ע"א – ובשבועות יפקון בזכותא דמשה דליהו מתן תורה, כדחמי וגו', וביה כנשר יעיר קנו וגו'.

¹⁴³ שמו"ר א', כ"ד.

¹⁴⁴ יעוי' ירושלמי חגיגה פ"ב ה"ג וז"ת: אמר רבי יוסי כי רבי בון דוד מת בעצרת וכו', ויעוי' מ"ש בזהר רות: אלו השאיר אדם ללוד משנתיו מאה שנה, היה מתקן את הקדושה תיקון חזק ללא יעדי מיניה לעלמין, וביה המקדש לא היה חרב והוא היה המשיח.

פתיחה לשבועות
ראשית בכורי אדמתך תביא
בית י"י אלקיך

וביום הכבדים בהקריבכם מנחה חדשה לוי' בשבעתיכם מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו וגו', ובמדרש אמרו ז"ל¹⁴⁸ וז"ת: צפה משה ברוח הקודש שעתיד בית המקדש ליחרב ולא יביאו ישראל ביכורים, עמד ותיקן להם לישראל שיהיו מתפללים ג' פעמים ביום שלשה תפלות ערב ובוקר וצהריים, ובא וראה כמה גדול כח של תפלה יותר ממעשים טובים, שאין לך גדול ממעשים טובים יותר ממשא רבינו ואף על פי כן לא נענה אלא בתפלה¹⁴⁹ ע"כ.

ומאמר המדרש הזה אומר דרשוני וחיו, וכבר צוהו ביה קמאי, חדא חלא שלשה תפלות אבות תקנום כדאיתא בבבכות¹⁵⁰, ואם כן היה ראוי יתקן משה לישראל ויתפללו בכל יום אלו שלשה תפלות שאבות העולם תקנום בלי קשר להורבן בית המקדש, ולמה זה לא תיקן להם משה אלו ג' תפלות אלא כשצפה ברוח הקודש שעתיד בית המקדש ליחרב ולא יביאו ישראל ביכורים, עוד יש להתבונן מה מושך שייכי שלשת התפלות לביכורים יותר מלשאר מתנות כהונה וקרבנות וקטרת וחלא גם הם עתידין ליבטל בחורבן הבית¹⁵¹, ותו שהרי רבי יהושע בן לוי אמר¹⁵² תפלות כנגד תמידין תקנום, ורבי יוחנן אמר¹⁵³ לעולם יהא אדם זחיר בתפלת ערבית שנאמר תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב, ואם כן אלו שלשה תפלות מושך שייכי לקרבנות או לקטרת ולא לביכורים.

ולבא אל הענין נקדים מאמרם ז"ל בגמ'¹⁵⁴ וז"ת: תנא רבי חייה כל העוסק בתורה כלילה שכינה כנגדו שנאמר קדמי רוני כלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכה פני י"י, עוד נקדים מאמרם ז"ל במדרש¹⁵⁵ וז"ת: רבי יוחנן אמר אין רנה של תורה אלא כלילה, וכן אמר בזוהר ויקרא¹⁵⁶ רנה דאורייתא לא אתקרי אלא בליליא. והנה יש להתבונן בזה חדא למנה באמת אין רנה של תורה אלא כלילה ולא ביום, וכי היכן מצינו הפרש בין לימוד תורה ביום ללימוד תורה כלילה ומאי עדיפותא של לימוד תורה כלילה על לימוד תורה ביום, וזאת שנית שסתמו ולא פירשו מה היא רנה זו, ואין אתנו יודע מה היא רנה של תורה¹⁵⁷.

ולבא אל המכוון נקדים לבאר פסוק שאמר דוד נעים זמרות ישראל כספר תהלים 'עבדו את י"י

¹⁴⁸ מדרש תנחומא ריש פ' תבא.

¹⁴⁹ וכו"ה בבבכות דף כ"ב ע"ב.

¹⁵⁰ דף כ"ו ע"ב, ולשיטת הרמב"ם ז"ל עיקר תפלה היא מלאויותהא.

¹⁵¹ יעו"ס' מגלה עמוקות וחתמנו חופן קפ"ה.

¹⁵² ברכות דף כ"ו ע"ב.

¹⁵³ ברכות דף ו' ע"ב.

¹⁵⁴ מס' תמיד דף כ"ב ע"ב.

¹⁵⁵ ויק"ר י"ט, א'.

¹⁵⁶ דף כ"ג ע"ב.

¹⁵⁷ יעו"ס מהרש"א מס' תמיד דף כ"ב ע"ב ד"ה כל העוסק בתורה כלילה מ"ש בזה.

בשמחה באו לפניו ברננה/ ולבאורה היה ראוי ואמר בתחלה באו לפניו ברננה ואחר כך עבדו את יי' בשמחה, ואמאי הקדים את המאורח¹⁵⁸, אלא כבר אמרו ז"ל דאין עבודה אלא תפלה¹⁵⁹, והנה איתא בירושלמי ברכות¹⁶⁰ כל המוציא אסור להתפלל, ובמדרש אמרו¹⁶¹ וז"ת: אמר רבי איבו בשעה שאתה עומד ומתפלל יהא לך שמח עליך וכו', וכן אמר בזהר הק/162 וז"ת: והכי אוליפנא דכל פולחנא דבעי בר נש למפלה לקב"ה, בעי בחדוותא ברעותא דלבא כגין דישתכח פולחניה בשלימו, ואצטריך למיעל בנהירו ובהדרה ולא לאחזקה בה עציבו כלל, ואי תימא אי הכי מאן דאיהו בצערא ובדוחקא דלא יכיל למחדי לביה ומגו דוחקיה אית ליה למתבע רחמין קמו מלבא עלאה, אי הכי לא יצלי צלותא כלל ולא ייעול בעציבו כלל, דהא לא יכיל למחדי לביה ולאעלא קמיה בחדרה, ומאי תקנא אית ליה להאי בר נש וגו'.

לזה בא דוד ופתח ואמר: עבדו את יי' בשמחה, ואין עבודה אלא תפלה כגין דישתכח פולחניה בשלימו, ונעים זמרות ישראל מלמדנו להועיל האין נזכה לעבודת התפלה שתהא תמיד בחדוותא וברעותא דלבא ומאי תקנא אית ליה לבר נש דאיהו בצערא ובדוחקא שיוכל להתפלל לפני קונו, לזה אמר באו לפניו 'ברננה', ור"ל שתבאו לפניו ברננה של תורה, ואין רנה של תורה אלא בלילה, ומה היא רנה של תורה, היינו שירות ותשבחות שאומר לפני התפלה מחצות הלילה עד עלות השחר¹⁶³, ובשרננה ברמשא אזי שמחה בצפרא, וכדאיתא בפרק אין עומדין¹⁶⁴: לשמוע אל הרנה ואל התפלה, רנה זו תפלה, תפלה זו בקשה, ופירש רש"י ז"ל: רנה זו תפלה של שבת וכו', וכן אמרו ז"ל במדרש¹⁶⁵ וז"ת: לשמוע אל הרנה ואל התפלה, רנה זו קילוס של הקב"ה, ותפלה לצרכיו של אדם. ואיזו היא עיקר קילוסו של הקב"ה הוי אומר אלו שירות ותשבחות שבספר תהלים, וזהו שאמר רבי יוחנן אין רנה של תורה אלא בלילה, ר"ל אלו שירות ותשבחות שבספר תהלים שאומר מחצות הלילה עד עלות השחר זו היא רנה של תורה, ובשרננה ברמשא אזי שמחה בצפרא ועת הזמיר הגיע¹⁶⁶ וישתכח פולחניה בשלימו בחדוותא וברעותא דלבא.

וכן אמר בזהר הק/167 וז"ת: כדון כרוזא קדים וקרי אתעתדו קדישי עליונין אינון דמשבחין למאריהון אתתקנו בשבחה דיממא, כדון אתפרשון יממא מן ליליא, זכאה חולקיה מאן דקם בצפרא מוגו תושבחתא דאורייתא דלעי בליליא וגו', ע"כ. וע"ד שפירש מרן כ"ק אדמו"ר רב שר שלו' מבעלזא ז"ל את הפסוק יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי, 'יערוף', מלשון וערפו שם את העגלה¹⁶⁸,

¹⁵⁸ יעו' זוהר וילא ח"א דף קס"ב ע"א: עבדו את יי' בשמחה לקביל עלמא עלאה, בואו לפניו ברננה לקביל עלמא תתאה.

¹⁵⁹ זוהר משפטים ח"ב דף קט"ו ע"ב.

¹⁶⁰ פ"ה ה"א.

¹⁶¹ מדרש שו"ט מו' ק' ובילקוט.

¹⁶² ח"ג דף ח' ע"א.

¹⁶³ יעו' שנה"ק שער האותיות –אות ת' תשוקה– וז"ל: ויתגבר כלרי מחצות הלילה ואליך ויקום להדר ולשבח לפניו ולהתבודד ולהשתעשע בו וברנה תורתו כדור.

¹⁶⁴ ברכות דף ל"א ע"א.

¹⁶⁵ דב"ר פ"ב סי' א'.

¹⁶⁶ למר כל הערלים והמקטרגים, הקדמת הזהר דף א' ע"א.

¹⁶⁷ ח"ב דף ק"ל ע"ב.

¹⁶⁸ יעו' תענית דף ז' ע"א, ויעו' ספרי פ' האזינו: ד"א יערף כמטר לקחי, רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אין יערף אלא לשון היימה שנאמר וערפו שם את העגלה בנחל, מה עגלה מכפרת על שפיכות דמים כך דברי תורה מכפרת על שפיכות דמים.

'לקחי', היא התורה שנקראת לקח טוב, ור"ל כשיערוף כמטר את הקליפות על ידי לימוד התורה באשמורת הבוקר לפני התפלה, אזי תזל כטל אמרתי שתתקבל תפילתי לרצון לפני ארון כל¹⁶⁹, וזהו שאמר נעים זמרות ישראל הקשיבה רנתי האזינה תפילתי בלא שפתי מרמה, וכן אמר שמעיה אלקים רנתי הקשיבה תפילתי, הקשיבה רנתי זו רינונה של תורה ואחר כך האזינה תפילתי, וכדרכיב לשמוע אל הרנה ואל התפלה, וע"ד זה יפורש גם הפסוק בירמיה¹⁷⁰ ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רננה ונתפלה וגו'.

והנה בתורה לא מצינו מצות תפלה בפרטות רק בהבאת ביכורים וכדרכיב 'השקופה ממעון קדש' וגו', ואמרו על זה במדרש¹⁷¹ וז"ל: אמר רבי אבהו בשם רבי יוסי בר חנינא בא וראה כמה מתחטאין וכמה יש להן פתחון פה לעושי מצות, אדם יש לו עסק אצל מלכות פעמים שהוא נותן כמה ממוון עד שמוגיעין אותו אצל המלך וכו', אבל הקב"ה אינו כן אלא יורד אדם לתוך שדהו ראה אשכול שביכר תאנה שביכרה רמון שביכר מניחו בסל והולך לירושלים, ובא ועומד באמצע העזרה ומבקש רחמים על עצמו ועל ישראל ועל ארץ ישראל שנאמר 'השקופה ממעון קדש' וגו', ולא עוד אלא שהיה אומר איני זו מכאן עד שתעשה צרכי, ע"כ. והנה ראוי לתת טעם למה נאמר מצות תפלה רק בהבאת בכורים ותרומות ומעשרות ולא בשום מצוה אחרת.

ונ"ל בס"ד על פי מאמרם ז"ל במס' בכורים¹⁷²: מעצרת ועד החג מביא וקורא, מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא. ופי' הרע"ב ז"ל וז"ל: דכתיב בפרשת ביכורים ושמחת בכל הטוב, אין קריאה אלא בזמן שמחה, והוא מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ושמח בהם, ומחג ואילך אף על פי שהרבה פירות נלקטים עד חנוכה, מכל מקום שמחת אותה שנה כבר נגמרה בחג, הלכך מביא ואינו קורא. הנה כי כן מצינו טוב טעם למה חייבה התורה מצות התפלה בפרטות רק בהבאת בכורים ולא בשום קיום מצוה אחרת מהתרי"ג מצות, שהרי בהבאת בכורים שהוא שרוי בשמחה אזי יכול להתפלל בחדוותא וברעותא דלבא, ודוקא מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ושמח בהם.

והנה משה רבנו ע"ה כאשר צפה ברוח הקודש שעתיד בית המקדש ליחרב וישראל לא יביאו ביכורים, ומעתה כיון דישראל בצערא ובדוחקא אשתכחן מאי תקנתא אית להו שיוכלו להתפלל לפני קונם, לזה עמד ותיקן להם לישראל שיהיו מתפללים ג' פעמים ביום שלשה תפלות ומתוך דברי תורה¹⁷³, וכמו שאמרו חז"ל בברכות¹⁷⁴ אין עומדין להתפלל אלא מתוך שמחה של מצוה, וכתב

¹⁶⁹ ומקורו בזהר שמיני ח"ג דף ל"ה ע"ב – וז"ל: תא חזי כל אינון דמשחדלי באורייתא מתדבקין ביה בקב"ה וגו', כל שכן אינון דמשחדלי באורייתא נמי בליניא וגו', ה"ד כן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלקים, מאי ויריעו, כמה דלח אמר רועה התרועעה הארץ לאינון דינון מתדבקין ואחבדו כללו מקמי בקר כד אחער בקר בעלמא וגו'.

¹⁷⁰ פ' ז'.

¹⁷¹ תנחומא פ' תבא.

¹⁷² מס' בכורים פ"א מ"ו.

¹⁷³ ומה שהלכות תקנוס היא תפלה לנדה.

¹⁷⁴ דף ל"א ע"א.

הרא"ש ז"ל¹⁷⁵ וז"ל: ולכך נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם התפלה כדי לעמוד בתפלה מתוך דבר שמחה של מצוה שעוסק בדברי תורה.

ותפלה אידי דאתא לידן נימא ביה מילתא, הנה בתפלת שמנה עשרה בברכת העבודה תקנו אנשי כנסת הגדולה להתפלל ולבקש על החזרת העבודה במקדש וזה נוסחה: רצה וכו' והשב העבודה לדביר ביתך וכו', ותערב לפניך עתירתנו בעולה ובקרבן, אנא רחום ברחמיך הרבים, השב שכונתך לציון וסדר העבודה לירושלים, ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים, ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות¹⁷⁶, והנה ידוע כי שם 'קרבן' הוא שם הסוג הכולל כל הקרבנות עולה חטאת ושלמים וכו', וסוגי הקרבנות יתחלקו לג' חלקים, הסוג הא' הוא הבא לכפר על חטא המעשה והן חטאות ואשמות, והכי קרא שמם קרבן שמקרבין את לב ישראל לאביהם שבשמים, הסוג הב' הוא הבא בנדר ונדבה, והן קרבן עולה הבא לכפר על חטא המחשבה, או עולת נדבה הבא ברצון ונדבת הלב והוא בא לדורות, והסוג הג' הוא זבחי שלמים, ואמרו חז"ל בספרי¹⁷⁷ למח נקרא שמם שלמים שמשמים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, וכן אמר בזהר הק'¹⁷⁸ וז"ת: ומכל קרבני לא חביבין קמי קדשא בריך הוא כמו שלמים, בגין דאשתבח שלמא בעלאי ותתאי¹⁷⁹.

ומעתה יש להתעורר אל אומנם בכפילא 'בעולה ובקרבן', וכי עולה לאו קרבן איתקריא וחלא קרבן הוא שם כולל לכל הקרבנות ועולה בכלל היתה ולמה יצתה, ומדפירטו עולה לחדוד וקרבן לחדוד מוכרח דאומנם 'ובקרבן' אין כונתם אל שם הסוג הכולל, אלא כונתם אל מין אחד מן הקרבנות והוא קרבן חטאת או זבח שלמים, והנה אם כונתם אל זבח שלמים הרי מי מעכב בעדם לומר בעולה ובשלמים, אלא ודאי כונתם אל קרבן חטאת, אלא מכיון שלא רצו להזכיר שם חטאת הבא על החטא לכן הזכירוהו בשם המעולה 'קרבן', ואם כן יש לשאול למה זה הקדימו עולה לקרבן חטאת וחלא קיימא לן דחטאת קריבה קודם לעולה, וכדאיתא בפסחים¹⁸⁰ וז"ת: והקריב את אשר לחטאת ראשונה מה תלמוד לומר וכו', אלא זה בנה אב לכל חטאות שיהיו קודמות לכל עולות הבאות עמה, עוד יש להתעורר אל אומנם 'סדר העבודה', ויש לשאול חדא וכי רק סדר העבודה נשתנה לנו, והלא משחרב המקדש ערבה כל שמחה ואין לנו לא מזבח ולא קרבן, ואין עבודה כלל ועיקר במקדש, והיה ראוי יאמר השב שכונתך לציון ואת העבודה לירושלים, וכמו שתקנו לומר באותה ברכה עצמה 'השב העבודה' לדביר ביתך וכו', והאין יתיישב לשון אומנם 'סדר העבודה', וזאת שנית שהרי זה נראה כיתר ובקשת 'השב העבודה' באותה ברכה עצמה תרי זימני למה לי¹⁸¹.

ויבא על נכון בס"ד בהקדים מ"ש הטור והבי"ז לומר בכל יום בשחרית בסדר הקרבנות קודם פרשת עולה ואחר כך פרשת חטאת¹⁸², וכתב המגן אברהם ז"ל¹⁸³ וז"ל: נשאלתי למה כתב הטור והרב בית יוסף

¹⁷⁵ ברכות פ"ה מ"ב.

¹⁷⁶ מתוך מחזור ויטרי עמ' 67.

¹⁷⁷ ספרי ויקרא דיבורא דנדבה ספק ט"ז.

¹⁷⁸ ח"ג דף י"א ע"א.

¹⁷⁹ הרמב"ם ז"ל ב"ד החזקה הל' מעשה הקרבנות פ"ג ה"א – כתב דבקרבן שלמים כשסומך ידיו עליו אינו מתודה בסמיכה אלא אומר עליו דברי שנה, יעו"ש, ונ"ל כס"ד דזהו כונת רש"י ז"ל בזהלים שכתב וז"ל: מזמור לתודה, להודיה, 'לאומרו על זבחי תודה'.

¹⁸⁰ דף כ"ט ע"א.

¹⁸¹ יעו"ש פי' חשק שלמה על מס' זבחים דף כ' ע"א ד"ה למקראה מ"ש בזה.

¹⁸² וכן בידינו של יוס הכפורים מקדימין עולה לחטאת.

¹⁸³ אור"ח ס' א' סק"ח.

בשור'ע לומר קודם פרשת עולה ואחר כך פרשת חטאת, והלא קיימא לן פ"י דזבחים דחטאת קודם לעולה וכן כתב רש"י פר' תזריע ע"ש ברא"ם, יעו"ש מ"ש לפי דרכו.

והנה כמה וכמה טעמים לתורה ואחר נטילת רשות מכבודו של המגן אברהם ז"ל אענה אף אני חלקי בס"ד ובהקדים מאמרים ז"ל בשחיטת קדשים¹⁸⁴ דאף דקיימא לן דחטאת קודם לעולה, מכל מקום בחג הסוכות הקריבו פרי החג שהן עולות קודם לחטאות מודכתיב בהו כמשפט וכמשפטם, עוד נקדים מאמרים ז"ל בגמ' סוכה¹⁸⁵ וז"ת: אמר רבי אלעזר הני שבועים פרים כנגד מו, כנגד שבועים אומות וכו'¹⁸⁶, אמר רבי יוחנן אוי להם לעובדי כוכבים שאבדו ואין יודעין מה שאבדו, בזמן שבית המקדש קיים מוזבח מכפר עליהן ועבשיו מי מכפר עליהן, וכן אמרו ז"ל במדרש¹⁸⁷ וז"ת: והקרבנם עולה אשה, אמר רבי פנחס בר חמא שבועים פרים שהיו ישראל מקריבים בחג כנגד שבועים אומות שִׁשְׁבּו בשלוח וכו'¹⁸⁸, אמר רבי אלכסנדר מישל למלך שבאת לו שמוחה, כל שבעת ימי המושטה היה בנו של מלך טורח עם האורחים וכו', כך כל שבעת ימי החג ישראל עסוקים בקרבותיהן של אומות העולם, דאמר רבי פינחס כל אותן שבועים פרים שהיו ישראל מקריבין בחג כנגד שבועים אומות שלא יצדה העולם מהן הדא הוא דכתיב תחת אהבתי ישטנוני, ואני תפלה, 'בטוחים אנו בתפלה'.

הנה זאת תורת העולה מדבריהם ז"ל דבזמן הזה שמקדש חרב ואין אנו מקריבין פרים כנגד שבועים האומות הרי התפלה¹⁸⁹ כנגד שבועים פרי החג עומדת, וזאת נחמתנו בענינו כי נשלמה 'פרים' שפתינו ובתפלה אנו בטוחים שִׁשְׁבּו בשלוח ולא יצירו לישראל ושרי האומות לא יקטרגו על ישראל, והשתא ניהא שפיר מה שכתב הטור והב"י ז"ל לומר פרשת עולה קודם לפרשת חטאת שהרי התפלה¹⁹⁰ במקום פרי החג עומדת ובחג הסוכות הרי הקריבו עולות קודם לחטאות, ומעתה דברי הטור והב"י ז"ל נכונים וברורים.

ומעתה יובן הדבר כמין חומר כי בתחלה אנו מבקשים: ותערב לפניך עתירתנו 'עולה וקרבן', חיינו שיהיו אמרינו לרצון לפני אדון כל ותערב לפנינו תפלתנו כהקרבנות קרבן עולה וקרבן חטאת בפועל וכמאמר הנביא ונשלמה 'פרים' שפתינו, אבל מכל מקום עדיין חסרה 'סדר העבודה', שהרי עתה בגלות אנו מקדימין לפרשת עולה לפרשת חטאת על אף שהכתוב לא הקדימה אלא למקראה, וזהו שאנו מבקשים: אנא רחום וכו' השב שכירתך לציון עירך 'סדר העבודה' לירושלים, ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות, ר"ל כשתשיב השכינה לציון אזי גם סדר העבודה יוחזר למקומה ובכל ימות השנה יקריבו חטאות קודם לעולות כימי עולם וכשנים קדמוניות.

¹⁸⁴ זבחים דף כ' ע"ב.

¹⁸⁵ דף כ"ה ע"ב.

¹⁸⁶ כלומר כנגד שרי השבועים אומות – רבנו בחיי סליה פ' פינחס, וכו' בזהר הק' – ח"ג דף קנ"ט ע"א – שבועים פרים חלון אינו לקבל שבועים ממנו דשלוט על שבועין עמיו וגו', פי' שלא יקטרגו על ישראל.

¹⁸⁷ פסיקתא דר"כ פיס' כ"ח אות ט' והובא בילקוט רמז תשפב.

¹⁸⁸ פי' ומאחר שאנו מקדימין בעדם קרבנות שִׁשְׁבּו בשלוח ולהגין עליהם מן היסודין על ידי זה אין פתחון פה לשאי האומות לקטרג על ישראל, – ס' מאור ושמש רמזי יוס' א' ש' סוכות ד"ה סככות תשבו.

¹⁸⁹ ש' כל ימות השנה.

¹⁹⁰ ש' כל ימות השנה.

מאמר לשבועות

מאי רות, אמר רבי יוחנן שזכתה ויצא ממנה דוד
שריחה להקב"ה בשירות ותשבחות

ותשבחות, ויש לשאול והלא מסתמא עגלון מלך מואב¹⁹³ הוא נתן לה חשם רות, והיך יעלה על הדעת שעגלון קרא שמה על שם העתיד, הגם עגלון מלך מואב בנביאים, תו קשה והתרצן מאי תירין והרי היה ראוי לקרותה בשם הדומה ללשון שיר או שבה ולא על שם הפעולה שהרהו, ואמאי עשו העיקר טפל והטפל עיקר, תו קשה על שאילת הגמ' מנא לן דשמא גרים, וכי היכן מצאה הגמ' הוכחה מכאן דשם רות קא גרים לידד שהרהו להקב"ה בשירות ותשבחות, ואפשר דגם אלולא היתה נקראת שמה רות היה יכול דוד המלך ע"ה לכוון את ספרו בשירות ותשבחות שנאמרו כבר על ידי עשרה זקנים כי יתן ה' את רוחו עליו, תו יש לדייק על פירוש רש"י ז"ל שטרה ופירש רות, 'המואביה', ויש לשאול לאיזו תועלת כתבה רש"י ז"ל והלא הא אפילו נתקנת של בית רבן יודעים שרות מואביה היתה, ואין זכר לרות אחרת בעולם.

ותירצו המפרשים ז"ל דזה חוקשה להשוואל כי כל הגרים משנים להם את שמם בגירותם¹⁹⁴, וכמו שמצינו ביתרו שנקרא יתר ובשנתגיייר וקיים המצות הוסיפו לו אות אחת ונקרא שמו יתרו¹⁹⁵,

גרסינן בפרק מאימתי¹⁹¹ וז"ל: אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שהודה להקב"ה עד שבאתה לאה והודתו שנאמר הפעם אודה את ה' ראובן, אמר רבי אלעזר אמרה לאה ראו מה בין בני לבן חמו וכו', רות, מאי רות, אמר רבי יוחנן שזכתה ויצא ממנה דוד שריחה להקב"ה בשירות ותשבחות, ומנא לן דשמא גרים, אמר רבי אלעזר דאמר קרא לכו חזו מפעלות י"י אשר שם שמות בארץ, אל תקרי שמות אלא שמות, ע"כ.

וכבר הקשו המפרשים ז"ל¹⁹² מה דבר קושי מצא השואל בשם רות עד שנתעורר לשאול מאי רות, ולמה לא שאל על שאר שמות כגון רבקה, רחל, לאה, נעמי, ועוד ועוד. עוד נתקשו המפרשים ז"ל מפני מה כשפירש לעיל את שמות יהודה וכן ראובן פירשם כדרכו בהזכרת שמם לבד בלי שאילת 'מאי יהודה' 'מאי ראובן', ואלו כשבא לפרש שם רות – דנקט לה אנב גררא דיהודה וראובן – קשאל 'מאי רות', תו דקארי לה מאי קארי לה וכי צריך נתינת טעם על שם שיצא לה בגייתה.

עוד יש להתבונן בתשובת רבי יוחנן שזכתה ויצא ממנה דוד שריחה להקב"ה בשירות

¹⁹³ הוא אביה או זקנה.

¹⁹⁴ כי תס שיקרא בו האדם הוא שם הנפש והסם הוא שורש הגשמה, ובשינוי שמו שהיה לו בגיותו ממשכיס לו נשמה חדשה מאולד נשמות הגרים, ונפש חיה הוא שמו העצם הראוי לו.

¹⁹⁵ וכן 'יתר' הישמעאלי – 'יעוי' בילקוט שמואל רמז קכו בסופו – לשנתגיייר שמו שמו מיהר ליתרא ונקרא 'יתרא' היסכלא, וכן כתב הרמב"ן ז"ל בפ' שמות – ד"ה ולכנס מדין – כי יתרו אחר

¹⁹¹ ברכות דף ז' ע"ב.

¹⁹² יעוי' ס' יוסף תהלות להחיד"א ז"ל מז' קי"ט ד"ה חלות לילה.

וספר תהלים איידי דאתא לידן נימא ביה מילתא, במדרש רבות אמרו ז"ל¹⁹⁹ וז"ת: וישב במקום החוץ, רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אמר כאן שכב אבל כל י"ד שנה שהיה טמון בבית עבר לא שכב, ורבי נחמיה אמר כאן שכב אבל כל כ" שנה שעמד בביתו של לבן לא שכב, ומה היה אומר, רבי יהושע בן לוי אמר ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים, מאי טעמיה, שיר המעלות לדוד ולוי י"י שהיה לנו ואמר נא ישראל, ישראל סבא, רבי שמואל בר נחמן אמר כל ספר תהלים היה אומר, מה טעם, ואתה קדוש וישוב תהלות ישראל, ישראל סבא, ובמסכת סופרים אמרו²⁰⁰ וז"ת: מאה וארבעים ושבעה מזמורים שכתוב בספר תהלים כנגד שנותיו של יעקב, ללמדך שכל קילוסין שישאל מקלסין להקב"ה כנגד שנותיו של יעקב אבינו ואתה קדוש וישוב תהלות ישראל.

עוד אמרו ז"ל במדרש²⁰¹ וז"ת: כמגדל דויד צוארך, מה שגידל אתכם דוד בספרו, ומה גידל אתכם דוד בספרו וכו', בנוי לתלפיות, מהו לתלפיות, ספר שאמרו לו פיות הרבה, עשרה בני אדם אמרו ספר תהלים אדם הראשון ואברהם משה דוד ושלמה וכו', רבי הונא בשם רבי אחא אף על פי שעשרה בני אדם אמרו ספר תהלים מכלהו לא נאמר על שמותם אלא על ידי דוד מלך ישראל, משלו משל למה הרבה דומה לחבורה של אנשים שמבקשים לומר חימונן למלך, אמר להם המלך כלכם נעימים כלכם חסידים כלכם משוכחין לומר חימונן לפני, אלא איש פלוני יאמר על ידי כלכם למה שקולו ערב, כך בשעה שבקשו עשרה צדיקים לומר ספר תהלים, אמר להם הקב"ה כלכם נעימים

ואלו רות זה שמה בגיורתה וזה שמה בגיורתה¹⁹⁶, וזה ששאל השואל מאי רות, ר"ל אמאי לא שינו לה את שמה כשנתגיירה, ולזה הכונה עצמה חוסף רש"י ז"ל וכתב 'המאוביה', ור"ל רות שמואביה היתה אמאי לא שינו לה את שמה כשנתגיירה ויצאת מכלל מואביה, ויהי כמשיב שזכתה ויצא ממנה דוד שהורוהו להקב"ה בשירות ותשבחות, ואלו היו משנים לה את שמה רות לא היה בכחו של דוד המלך ע"ה נעים זמרות ישראל להנעים בזמרותיו ולהרוות להקב"ה בשירות ותשבחות¹⁹⁷, ועל זה חוסף השואל לשאול ומנא לן הא דשמא גרים היות מעשה האדם נמשך משמו, לזה מביאה הגמ' ראייה מפסוק שאמרו דוד המלך ע"ה בעצמו לכו חזו מפעלות י"י אשר שם שמות בארץ, אל תקרי שמות אלא שמות.

ודאתאן עלה במאי דבתיבנא נ"ל בס"ד עוד טעם לשבח אהא דתקנו חז"ל לקרות מגילת רות בחג השבועות, שהרי מצינו במדרש שדוד המלך ע"ה ביקש מזהקב"ה שהעוסק בספר תהלים יחשב בעוסק בנגעים ואחלות, ולזה תקנו חז"ל לקרות מגילת רות ביום מתן תורתנו להורות דשמה 'רות' קא גרים וזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות, וספר תהלים איתקש לתורה מכל צד כנ"ל, וכדאמר רב יוסף אי לאו החוץ יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא, כמו כן אי לאו החוץ שמא 'רות' דקא גרים כמה דוד איכא בשוקא, וחי' תורת ה' היתה חסירה ספר תהלים¹⁹⁸.

שנתגייר נקרא שמו חובב כי דרך כל המתידיים לקרוא להם עם אחר בישראל.

¹⁹⁶ יעו"ז ז"ל רות מאמר רות וערפא.

¹⁹⁷ ובמקום אחר חזקנו בס"ד כמה לא שינו את שמה בלתי אהת משם 'רות' לשם 'רוה' והלא 'רוה' מורה יותר על שהיה וכו', והטעם שנקרא ספר תהלים וכל ספר תהלות, נ"ל בס"ד כדי ללמד את דוד, אל וחשוב תהלים במילואו כזה, תי"ו, ה"י, ל"מ, וי"ד, מ"ס, ע"ה"ב, יעלה בידך מספר קטן מאותו וקטן מנין רות. – ונקראת 'רות' על ש'היה' כ'י' ולא על לשון קטן ושמה ז"ס – משלי ז' י"ח – כ" – לכה נבי"ה דדים עד הבקר וגו' כי אין הא"ש בביתו וגו' ליום הכסף יבא ביתו. והיה צדקת א"ס ויבין יגאלך וביום ההוא יבא י"י אה"ד וסמ"ו אה"ד, וארסוטון ללדיקי יתקן ושי'רותה, ומתפנקין ודו"י בכסי רוי"ה, וכסא דדוד לעלמא דלתי מאתן ועשרין וחד לוגא מחזיק שגלמך כוסי רוי"ה בגימטריא הכי הוי, וכו' נאה לנכד וכו' יאה לנכד.

¹⁹⁸ וכווין' תחקטר מגלת רות עס ספר תהלים וכו"מ ז"ל במדרש זוטא – רות – וז"ת: אמר רבי חייא בר אבא כל רשאי

פסוקים של רות ווי"ו חוץ משמונה פסוקים, וכו' ישע"י בזה"ל. ויש לשאול ושמנה ווי"ו אלו להיכן אזלו, ונ"ל בס"ד כי דוד לקחם ויסדס בלתי ו' במזמור המניח אפי שחמר בספר תהלים וכן שמנה ווי"ו, או כשמנה ווי"ו של תבות עזותיה וסימנס בסומנא דמה בן פד"ן, דמ"ה ר"ח דמ"שח' ה', ב"ן פד"ן דמיניה נפיק משח, ומגילת רות מסיימת ביוחסן מפד"ן עד דוד, ולזה תקנו לקרות מגילת רות ביום מתן תורתנו להורות דשמה קא גרים ויאל ממנה דוד – שטולד בחוק השבועות יום מתן תורתנו – שסדס מזמור תמניא אפי בספר תהלים וזה 'הרואה' להקב"ה בזירות ותשבחות וזה נחתמה התורה, –לא וחשוב רות דו"ד בני' כמנין חסר מנין תרי"ג ו' מאות דרבנן – ותורת ה' תמימה ואינה חסירה כלום.

¹⁹⁹ ב"ר ס"ח, ו"א.

²⁰⁰ פט"ו, וכו' בירושלמי שבת.

²⁰¹ ש"ר ד', ה'.

שלא תבא עליהן שיוציאם מצרחה לרוחה' ויבטוחים אנו בתפלה, וכמו שבקש דוד המלך ע"ה נעים זמירות ישראל יהיו לרצון אמרי פי, יעשו לדורות ויכתבו לדורות אמרי פי ויחוקקו לדורות וכו', ויהו נוטלין עליהם שכר 'כנגעים ואחלות'.

הנה כי בן כאשר הן מסיימין את ספר התהלים על כל צרה שלא תבא עליהן אומר להם דוד המלך ע"ה נעים זמירות ישראל הנה עד עתה שפכתם שיח לפני קונכם, אמנם ראוי שתדעו כי חייבים גם לברך ולהודות על הרעה אשר קראכם, וזהו אומרו הללוהו 'בגבורותיו' הללוהו 'ברב גדלו, ור"ל הללוהו 'בגבורותיו' על הצרה אשר אתם נמצאים בו, וממשיך ואומר תדעו באיזו אופן ראוי להללו על הצרה, ויהי כמשיב: הללוהו 'ברב גדלו, ר"ל כמו שאתם מהללים ומשבחים לפניו ית' בשמחה כשהוא נותן לכם 'רוב טובה וגדולה, כמו כן באותה מדה ממש חייבים אתם להללו ולשבחו בשמחה ובטוב לבב 'בגבורותיו' הוא הצרה אשר אתם בו, יעזור השי"ת וכל בני ישראל יחללו לשמו ית' לא 'בגבורותיו' ולא 'ברוב גדלו, אלא 'ברוב גדלו' על רוב רחמיו וחסדיו וחיים ושלום על כל ישראל עד העולם.

עוד זאת אמרתי לבא במגלת ספר כתוב הדר הוא לכל חסידיו, הנה נודע בקשתו של דוד המלך נעים זמירות ישראל²⁰³ יהיו לרצון אמרי פי, יעשו לדורות ויכתבו לדורות אמרי פי ויחוקקו לדורות, ולא יהיו קורין בהם בקורין כספרים, אלא יהיו קורין בהן ונוטלין שכר עליהם כנגעים ואחלות. יהיו לרצון אמרי פי, אמר רבי ירמיה בר שלום בשם רבי יוחנן מאי דכתיב אגורה באהלך עולמים, וכי תעלה על דעתך שחיה מבקש דוד דירת שני עולמים, אלא כך אמר דוד יהו מזכירים אותי בבתי כנסיות ובתי מדרשות וכאלו חי וקיום אני בשני עולמים, ע"כ. והנה רבים זכין שלמים כבר האריכו למעניתם הלא בספרתם בפירוש מאמר נפלא זה, זה בכה וזה בכח.

הן לזאת עצור במליון מי יוכל ואענה אף אני

וחסידים ומשובחים לומר הימנון לפני, אלא דוד יאמר על ידי כלכם למה שקולו ערב הח"ד ונעים זמירות ישראל, רבי הונא בשם רבי אחא אמר מי מנעים זמירותיהם של ישראל דוד בן ישי.

והנה דוד המלך ע"ה נעים זמירות ישראל התם את ספר תהלים בעשרה קילוסין הוא מזמור הללו א"ל בקדשו וגו' דאיהי כללא דתושבחתא דכלא²⁰², והנה יש ליתן טעם בשנותו את טעמו לפני אבימלך זה פעמיים, הא' כי כל העשרה הילולים אמרה בשני תבות כמו הללוהו ברקיע עוזו, הללוהו בתקע שופר וכן כולם, חוץ מן הילול השלישי שאמרה בתבה אחת והוא אומרו הללוהו 'בגבורותיו', וזאת שנית כי כל העשרה הילולים אחר תבת הללוהו המשיך ואמר באות בי"ת כמו 'ברקיע עוזו, בתקע שופר וכן כולם, חוץ מן הילול הרביעי שאמרה בכ"ף הדמיון והוא אומרו הללוהו 'ברב גדלו, וראוי לתת טעם לשבח למה זה יצאו אלו שני הילולים מן הכלל בחיסור תבה ובחילוף אות.

ונ"ל בס"ד בהקדים מאמרם ז"ל בשלחי מפי ברכות²⁰³ חייב אדם לברך על הרעה בשם שמברך על הטובה, ואמר רבא לא נצרכה אלא לקבולינהו בשמחה, עוד נקדים מאמרם ז"ל בשלחי פרק ערבי פסחים²⁰⁴ וז"ת: ת"ר כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים רבי אליעזר אומר כנגד עצמו אמרן, רבי יהושע אומר כנגד ציבור אמרן, וחכמים אומרים יש מהן כנגד ציבור ויש מהן כנגד עצמו, האמורות בלשון יחיד כנגד עצמו, האמורות בלשון רבים כנגד ציבור, ע"כ.

והנה ידוע מפי"ק כי 'גבורה' הוא כינוי לדינים, וגדולה הוא כינוי לחסד וכמ"ש לך י"י הגדלה והגבורה והתפארת וגו', והנה כאשר יתרגש ח"ו על איש ישראלי איזו חולי או מקרה רעה ח"ו, הרי הן פותחין את ספר התהלים ומתחילין באשרי האיש ושופכין את מר לבם לפני קונם על כל צרה

²⁰² זוהר ח"ב דף קל"ב ע"א.

²⁰³ דף ס' ע"ב.

²⁰⁴ דף קי"ז ע"א.

לשחיטת קדשים תא ואקשי לי, הא קמון דמשניות דסדר קדשים עמוקות מסדר טהרות, ואם כן אמאי נקט נגעים ואהלות.

וה"ל לפרש בס"ד עפ"י דברי ב"ק מרן מהר"י מבעלזא ז"ל הנ"ל אהא דאיתא בשלהי פרק הרי עליו²¹¹ שכל העוסק בתורת קרבנות כאילו הקריב כל הקרבנות, הוא הדין שכל העוסק בדברי תוכחות ועונשין הכתובין בתורה וממשיך על עצמו פחד ה' וחרד גאוננו, הרי זה כאילו באו עליו עונשין ויסורין ואין צריך שיתקיימו ח"ו העונשים בפועל ממש, אד"ק ז"ל.

ועפ"י ד"ק הנ"ל אף אנו במסלה זו נעלה ונאמר דזאת היתה כונת דוד המלך ע"ה נעים זמירות ישראל בבקשתו שקריאת מזמורי תהלים יחשב כעוסק בנגעים ואהלות דייקא, והכונה דכל העוסק בתורת נגעים הרי זה כאילו נתנגע בנגעים קשים ומצורעים, וכל העוסק בתורת אהלות הרי זה נחשב לו כאילו קרה לו מקרה רעה ב"מ המטמא בטומאת אהלים, ועל ידי זה הוא ניצול מן היסורין ולא יבואו עליו בפועל כנ"ל²¹². ומעתה התיינה תלמוד חכם דהוא בקי בשית סידריא יש לו תקנה בלימוד תורת נגעים ואהלות, אך מה יעשו אזובי קיר ומה תקנה נמצא להמון העם דלא ידעי בצורתא דשמעתתא, לזה בא דוד המלך ע"ה נעים זמירות ישראל ובקש שכל העוסק בספר תהלים יחשב לו כעוסק בנגעים ואהלות²¹³, והקריאה בספר תהלים יחשב לו כעוסק בנגעים ואהלות וניצול מן היסורין ולא יבואו עליו בפועל²¹⁴.

וזהו שאמר דוד רוממות א"ל בגרונם וחרב פיפיות בידם, הם שתי פיות דתורה ותפלה, תפלה למשה ותפלה לענ"י, וזהו הקול קול יעקב ב' פעמים קול, וכדאיתא במדרש²¹⁵ הקול קול יעקב וחידום

חלקי בס"ד, ונ"ל לומר בס"ד מלתא חדתא בעיקר בקשת דוד המלך ע"ה והוא פירוש חדש ומחודש בבקשתו אגורה באהלך עולמים שיאמרו דבר שמועה מפיו ושיהו מקבלין עליהן שכר בנגעים ואהלות, כי זה ודאי שדוד המלך ע"ה לא היה צריך לבקש בקשה מיוחדת מאתו ית' שיאמרו משמיה דבר הלכה מה שחידש, שהרי איתא בש"ס סנהדרין²⁰⁶ וי"י עמו, שהלכה כמותו בכל מקום, ואם כן ודאי ההלכות שחידש יאמרו משמיה, ופשיטא שלא זאת היתה בקשתו מאתו ית' שיאמרו הלכה משמיה, אלא ודאי בקשתו נסובה על ספרו אשר כונן הוא ספר תהלים שיהו קורין והוגין בו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לעולם ויקבלו עליהן שכר כעוסקין בנגעים ואהלות, ולכאורה צ"ל אמאי דייק דוד המלך ע"ה בלישניה ואמר שיהו נוטלין שכר עליהם כנגעים ואהלות, ולמה לא נקט כסתמא שיהו נוטלין שכר עליהם כעוסקין בתורה²⁰⁷.

ואם תמצוי לומר שהלימוד במסכתות נגעים ואהלות יקריב בעיני ה' משאר מסכתות, ולכן שכתם כפול ומכופל מלימוד שאר מסכתות שבסדר טהרות²⁰⁸, ולזה ביקש דוד המלך ע"ה שיהו קורין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בספר תהלים ויקבלו עליהם שכר כעוסקין בנגעים ואהלות.

וכי מו עלה שמים וירד או מי מדר בשעלו מי ים התלמוד אשר יאמר מסכת פלוני שכרה כפול משאר מסכתות ומי הוא זה אשר גילה לדוד סוד זה, והרי כבר אמרו חז"ל בירושלמי²⁰⁹ עה"פ ארח חיים פן תפלים נעו מעגלותיה לא תדע טילטל הקב"ה מתן שכרן של מצוות בעולם הזה כדי שיהו ישראל עושין אותן באמונה, ואם כן מאי עדיפותא של לימוד נגעים ואהלות על שאר מסכתות שבש"ס עד שבקש שיהו נוטלין שכר עליהם בנגעים ואהלות, ותו שהרי מצינו בגמ'²¹⁰ כי מטית

²¹¹ מנחות דף ק"י ע"א.

²¹² ומללתי כעין דברים אלו בס' בית אהרן – פ' בלק – משום אכיווה"ק רבי אשר מסטאלין ז"ל – וכן שפתי דליק – שבועות אות מ"ט.

²¹³ יעו"י פ' אגרא דכלה פ' שמות ד"ה ואלה שמות.

²¹⁴ ונרמז כפסוק ואלה המעשטים אשר תשים לפניהם ר"ת אהלות.

²¹⁵ ב"ר ס"ה, כ'.

²⁰⁶ דף ס"ג ע"ב.

²⁰⁷ יעו"י פ' פרי דליק פ' ואלא.

²⁰⁸ יעו"י פסחים דף ג' ע"א רבי יוחנן אמר אלו נגעים ואהלות וכו'.

²⁰⁹ ריש מס' פאה.

²¹⁰ ב"מ דף ק"ט ע"ב.

אינו נחשב כמו שעוסק בתורה, אם כן קשה שהיה איתא בגמ' לעיל דעד הצות היה דוד עוסק בתורה ומחצות ואילך היה עוסק בשירות ותשבחות וכדקאמר איחו גופיה הצות לילה אקום לחירות לך וגו'²¹⁸, והאיך קאמר רבי שמעון הסידרא שהיה עומד ועוסק בתורה והלא הוא אינו עוסק בתורה אלא הוא עוסק בשירות ותשבחות למלך א"ל חי וקים, הא קמן מפורש בגמ' שהסכים הקב"ה לו כזה והעוסק בשירות ותשבחות שבספר תהלים הרי הוא בעוסק בתורה²¹⁹, וכן איתא להדיא בפסיקתא²²⁰ וז"ל: הצות לילה וגו', רבי פנחס בשם רבי אליעזר ברבי מנחם, מה היה דוד עושה, היה נוטל כנור ונבל ונותנם מראשותיו, ועומד בחצי הלילה ומנגן בהם, והיו חבירי ישראל שומעים את קולו ואומרים ומה אם דוד המלך 'עוסק בתורה' אנו על אחת כמה וכמה, ונמצאו כל ישראל עוסקים בתורה.

וזאת שנית הרי היא כתובה בפרק לא היו כופתין²²¹ וז"ל: תנא רבי חייא כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכה פני יי', הא קמן דרבי חייא מחזור וקאי על מי שעוסק בלילה בשירות ותשבחות ושופך לבו כמים על גלות השכינה ועל צרות עם ישראל, וקראו עוסק בתורה, הרי לנו להדיא בגמ' דנתקבלה בקשתו והעוסק בספר תהלים בעוסק בתורה.

ועד השלישי אני בא הא דאיתא בפרק חלק²²² אמר רב לא איברי עלמא אלא לדוד, ושמאל אמר למשה, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: אלא לדוד, בזכות דוד שהיה עתיד לומר כמה שירות ותשבחות. למשה, בשביל משה שהיה עתיד לקבל את התורה. הא קמן דרב אית ליה דגדול זכות לימוד ספר תהלים אפילו מחמשה חומשי תורה.

ויש רבינו בקדש הא דאיתא במדרש²²³

ידי עשו כל זמן שקולו של יעקב מצפצף בבתו כנסיות ובתי מדרשות, ר"ל תורה ותפלה, אין הידים ידי עשו, וכל הקורא קריאת שמע על מטתו כאילו אוחז חרב פיפיות בידו ומזיקין בדילין חימנו והא אוקמוהו על מטתו להגן מן המזיקין, ואמנם זכאה איחו מאן דשחית ליה בצפרא בקריאת שמע דצלותא דאתמר בה וישכם אברהם בבקר, שעל ידי כך התפלה וגרונם ולשונם יחליקו בשירות ותשבחות שבספר תהלים, אזי חץ שחוט לשונם, הן כמה חצי גבור השנונים לעשות נקמה בגוים תרחק כמטחוי קשת, וכבר רמזה חז"ל בגמ'²¹⁶ תנא נגעים ואחלות מקרא מועט וחלכות מרובות וכו', ויעו"ש, ור"ל דבמקרא מועט אפילו כשקורא מזמור אחד בספר תהלים הרי זה מועיל לו בעוסק בחלכות נגעים ואחלות המרובות והחמורות, וידוע תחלים עולה כמנין שני שמות א"ל אלקים כמילואם, שהם בחינת חסד וגבורה, ועל ידי אמירת תהלים מהפכין הגבורות לחסדים ונפדה מן היסורין הראויין לבוא עליו.

ופוק חזי מאי עמא דבר מימות אבותינו עד היום הזה על כל צרה שלא תבא עליהן אומרים אותו – בתפלה ובתחנונים – על גאולתן שיגאלו חימנה, וכשנגאלו חימנה אומרים אותו – בשבח והודאה – על גאולתן שנגאלו חימנה, ואין לך ראייה גדולה מזו דנתמלאה בקשתו, וזו היא תשובה ניצחת מה תשובה השיבו הוא יתברך – הבוחר בשירי זמרה – על שאלתו, ולית מאן דפליג דנתקבלה בקשתו, ומעתה אין אנו צריכין תו לשום סמך בדבריהם ז"ל שהסכים לו הקב"ה בזה, ומכל מקום כיהודה ועוד לקרא נראה להביא כמה מאמרי חז"ל בש"ס ובמדרש המבואר דנתקבלה בקשתו.

וזו יצא ראשונה הלא היא כתובה בפרק מאימתי²¹⁷ וחכי איתא התם: אמר רב אחא בר ביזנא אמר רבי שמעון הסידרא כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע הצות לילה כו' מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר, ע"כ. ואם תמצוי לומר שהעוסק בספר תהלים

²¹⁶ תגיה דף י"א ע"א.

²¹⁷ כרכות דף ג' ע"ב.

²¹⁸ יעו"י רס"י ד"ה כסירות ותשכחות.

²¹⁹ יעו"י ס' חזקיס גס ישינס לרבי וינתן שטיין ז"ל.

²²⁰ פ"י י"א.

²²¹ מס' תמיד דף ל"ב ע"ב.

²²² סנהדרין דף ז"ח ע"ב.

²²³ רות רבה ג', ב'.

ותשבחות, וזהו כונת הזהרה מאן דקאים בליליא למלעי באורייתא ועוסק בשירות ותשבחות שאמרם דוד המלך ע"ה הרי זה נחשב לו כעוסק בנגעים ואחלות וניצול מכל הדנים הקשים, ואורייתא קא מודעא ליה חוביה במלה רבין ולא באורה דינא, הא קמן דהעוסק בספר תהלים הרי זה כעוסק בנגעים ואחלות ונחשב לו כאילו באו עליו דינין ועונשין ולא יתקיימו בפועל ממש²²⁸.

ובס"ד זכינו להביא סמוכות לדברי כ"ק מרן מהר"י מבעלזא ז"ל הנ"ל מגמ' פרק הניזקין²²⁹ וז"ת: אמר רב יהודה אמר שמואל מעשה בארבע מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון כו', ועליהם הכתוב אומר כי עליך הורגנו כל היום נחשבנזי בצאן טבחה וכו', רבי שמעון בן לקיש אמר אלו תלמידי חכמים שמראין חלכות שחיטה בעצמן, דאמר רבא כל מילי ליחזי איניש בנפשיה בר משהיטא ודבר אחר, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: דבר אחר, צרעת ומראות נגעים מפני שמסוכן לקפוץ עליו²³⁰, ע"כ. ואם תקשי לך מהא דאמר רבי שמעון בן לקיש בפרק מאימתי²³¹ דכל העוסק 'בתורה' יסורין בדילין הימנו, ולא דוקא העוסק בתורת התוכחות ובעונשין, יש לומר דחתם חכמה דבדילין הימנו רק לפי שעה כל זמן שהוא עוסק בתורה, ובא רבי שמעון בן לקיש להוסיף על דברי עצמו דבשחזא עוסק בחלכות שחיטה ומראות נגעים הרי זה נחשב לו כאילו באו עליו היסורין בפועל ממש וניצול מהיסורין לגמרי, ומצאתי ה"ך לי בפמ"ג²³² שכתב וז"ל: ועוד אפשר כי דברי תורה אין מרפאין כלל את הגוף, רק אין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של חלכה והעוסק בתורה ה' עמו ויסורין בדילין הימנו מפני ה', עכ"ל. הא קמן שבלימוד זאת תורת הצרעת והאלות, ומראות נגעים ואחלות, נחשבנזי בצאן טבחה, ולא יתקיימו בפועל ממש.

עוד נ"ל לפרש בס"ד מאמר הגמ' בפרק יש

הודיעני ה' קצי וגו' אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולם אודע לי אימתי אנא מוית וכו', אמר ליה פחית לי חד יומא וכו', אמר ליה חביבה עלי תפלה אחת שאתה עומד ומתפלל לפני מאלף עולות שעתידי שלמה בנך להעלות לפני, ואילו בנגמ' שבת וברכה קהלת איתא טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק 'בתורה', הא קמן שהקב"ה חשוד תפלה אחת של דוד ליום שלם שהוא עוסק בתורה, הא קמן דנתקבלה בקשתו והעוסק בספר תהלים הרי זה כעוסק בנגעים ואחלות.

ובד"ק הנ"ל נ"ל לפרש בס"ד דברי הזה"ק²²⁴ וז"ת: רבי יהודה פתח ואמר או הודע אליו הטאתו אשר הטא, הודע אליו מסטרא דמאן וגו', אלא קב"ה פקיד לכנסת ישראל לאודעא ליה לבר נש החזא חובא דהוא חב, ובמה מודע ליה, בדינאה וגו', ומאן דקאים 'בליליא' למלעי באורייתא, אורייתא קא מודעא ליה חוביה, ולא באורה דינא אלא כאמא דאודעא לברה במלה רבין, והוא לא אנשי ליה ותב בתיובתא קמי מאריה, ע"כ. ולבאורה קשה מפני מה דייקא מאן דקאים בליליא למלעי באורייתא זוכה לזה, ואילו הלומד ביום אינו זוכה לזה, ומה הפרש בין הלומד ביום ללומד בלילה.

ונ"ל בס"ד על פי שאמר בזוהר הק"ק²²⁵ וז"ת: אדחבי אמר רבי יהודה לרבי יוסי הא תנינן דדור מלכא הוה מתנמנמם כסום ושינתיה זעיר, היך הוה קם בפלגות ליליא האי שעורא זעיר איהו ולא הוה אתער אפילו בתלתות ליליא, אמר ליה בשעתא דעאל ליליא הוה יתיב עם כל רברבי ביתיה ודאין דינא ועסיק במלי דאורייתא, ולבתר הוה נאים שינתיה עד פלגות ליליא וקם בפלגות ליליא ואתער ואשתדל בפולחנא דמאריה בשירין ותושבחה²²⁶, וכן איתא בפרק מאימתי²²⁷ רב אשי אמר עד הצות לילה היה עוסק בדברי תורה מכאן ואילך בשירות

²²⁴ ח"ק דף כ"ג ע"ב.

²²⁵ ח"א דף ר"ו סע"ב.

²²⁶ יעו"י מ"ט הדר"ק ז"ל ע"ה פ' חזות לילה אקום וגו' וז"ל: חזות לילה לעור משנהי ואקום ממטתי לחזותי כך על משפטיו שנתה לי כי הם לדיקום, ואחנה בענין זה מזמורים שאודם כך דהם בקומי.

²²⁷ ברכות דף ג' ע"ב.

²²⁸ יעו"י ס' מעשה רוקח מס' עירובין הוכחו דכיון להלן חזות

י"ב.

²²⁹ גיטין דף נ"ז ע"ב.

²³⁰ יעו"י מהרש"א.

²³¹ ברכות דף ה' ע"א.

²³² אורח סי' כ"ט א"א חזות ו'.

לאכול ולשתות ולשמוח ולעסוק בתורה, מה שאין כן באומות העולם אין להם שום שייכות אל לימוד התורה ולזה אין להם תקנה לינצל מן היסורין והנגעים על ידי הלימוד בתורת נגעים ואחלות.

ועפ"י אמרי קדוש אשכחנא פתרון למאמר הגמ' בפרק מאימתי²³⁵ וחכי איתא התם, אמר ליה רבי אבא בריה דרבי חייה בר אבא כו' הכי אמר רבי יוחנן כו' אלו ואלו יסורין של אחבה הן כו' קל וחומר משן ועין, מה שן ועין אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהן לחירות, וסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה, וחיינו דרבי שמעון בן לקיש, דאמר רבי שמעון בן לקיש נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין, נאמר ברית במלח דכתיב ולא תשביט מלח ברית, ונאמר ברית ביסורין דכתיב אלה דברי חברית, מה ברית האמור במלח מלח ממתקת את הבשר, אף ברית האמור ביסורין יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם, ע"כ.

וכבר הקשו המפרשים ז"ל מדקאמר הגמ' וחיינו, משמע דלא פליגי כלל, ואם כן אמאי איצטריך רבי שמעון בן לקיש למילף מגזירה שוה דברית ברית ולא סגי ליה ילפתא דשן ועין, ומדמהדר רבי שמעון בן לקיש אגזירה שוה, שמע מינה דלא ניחא ליה בקל וחומר, ונראה דמשמעות דורשין איכא ביניהו.

ונ"ל לפרש בס"ד על פי דברי כ"ק מרן מהר"ד מבעלזא ז"ל על הפסוק ושמתם את דברי חברית הזאת וגו' ותרגם אונקלוס ותטרוין ית פתגמי קימא הדין כו' בדיל דתצלחון ית כל די תעבדון, ובתרגום ירושלמי איתא ותטרוין ית מילי שבח אורייתא דא ותעבדון יתחון מן בגלל דתתבוננון ית כל מה דמתעבדון, ופירש מרן מהר"ד מבעלזא ז"ל כונת אלו התרגומים על פי דברי אביו כ"ק מרן מהר"י מבעלזא ז"ל הנ"ל, שעל ידי שהאדם לומד פרשת התוכחות וממשיך עליו פחד ה' ויראתו, אין צריך שיתקיימו ח"ו העונשים בפועל, וזה כונת אונקלוס בדיל דתצלחון, שעל ידי לימוד פרשת

בערכין²³³ וז"ת: ואמר רבי יוסי בן זימרא כל המספר לשון הרע נגעים באים עליו כו', אמר ריש לקיש מאי דכתיב זאת תהיה תורת המצורע, זאת תהיה תורתו של מוציא שם רע. ויש להבין הדא מה הוקשה לו לריש לקיש בפסוק זאת תהיה תורת המצורע, ומאי קמתרין באומרו זאת תהיה תורתו כו', ומה הפרש בין 'תורת' המצורע ל'תורתו' של מצורע, עוד יש להבין מהו הסמיכות בין חני תרי מימרות של רבי יוסי בן זימרא ושל ריש לקיש שנשמכו אחדדי.

ונ"ל בס"ד הוקשה לו לריש לקיש הדא מה זה שיהם כאן לשון 'תורה' אל המצורע ולא אמר זאת חקת המצורע וכיוצא, וזאת שנית כי תבת 'תהיה' נראה כיתר, והיה ראוי יאמר זאת תורת המצורע כמו זאת תורת העולה וחרבה כיוצא בזה, תו הוקשה לו אומרו 'המצורע', והיה ראוי יאמר זאת תורת 'הצורע', וזהו שאמר ריש לקיש זאת 'תהיה תורתו' של מוציא שם רע, וחיינו דריש לקיש קאי על הא דאמר רבי יוסי בן זימרא שכל המספר לשון הרע נגעים באין עליו, וריש לקיש לשיטתו בא לומר דיש לו תקנה שלא יבאו עליו הנגעים כלל וכלל, וחיינו על ידי לימוד פרשת המצורע, וזהו אומרו זאת 'תהיה תורתו' של מוציא שם רע, ר"ל בלימוד זאת הפרשה פרשת המצורע ינצל לגמרי מהנגעים שהיו ראויין לבא עליו, וזהו אומרו זאת 'תהיה תורתו' של מוציא שם רע, ונחשב לו כאילו קיבל הנגעים בפועל ונפדה מהם לגמרי.

ועפ"י האמור לעיל חנה מקום אתי לפרש בס"ד דברי המדרש²³⁴ זה נוסחו: כיון ששמעו ישראל פרשת אלות ונגעים נתייראו, אמר להם משה אל תתייראו, אלו לאומות העולם, אבל אתם לאכול ולשתות ולשמוח ולעסוק בתורה, ולבאורה קשה אומרו אלו לאומות העולם, וחרי פרשת נגעים אינה נוחתת בעובדי כוכבים. ולפי דברינו הנ"ל ניחא, ור"ל שע"י שאתם עוסקין בתורת האלות ובמראות נגעים ואחלות, הרי זה נחשב לכם כאלו באו עליכם נגעים ויסורין ונגע נחפך לענג, ולזה אתם יכולין

²³³ ערכין דף ט"ו ע"ב.

²³⁴ ויק"ר ט"ו, ז' - במ"ר י"ג, ז'.

²³⁵ ברכות דף ה' ע"א.

מרוך אדמו"ר שר' של' מבעלזא ז"ל²³⁹ וז"ל: ורוח אלקים מרחפת על פני המים, ואיתא במדרש²⁴⁰ זה רוחו של משיח. ויש לפרש מה שראו חז"ל לומר כן, ונראה דהנה חסופי תיבות של מרחפת' על' פני' המים' הוא תלוי'ם וכו', ונרמז כאן ספר תהלים של דוד מלך ישראל הוא מלך המשיח שעתיד להתגלות במהרה, לכך דרשו חז"ל שנרמז כאן רוחו של משיח, ומה שנרמז דוקא על ידי ספר תהלים, יש לומר לרמז שמה שזכה דוד לכל האורות והגדולות עיקרו היה על ידי שירות ותשבחות שאמר כל ימיו הוא ספר תהלים, אד"ק ז"ל. וראה זה מצאתי מה שכתב מהר"ח ז"ל בשערי קדושה²⁴¹ וז"ת: ולא זכה דוד המלך ע"ה לחיות חי וקים בעולם הזה ובעולם הבא אלא על זה הדבר כמו שכתוב חצות לילה אקום וגו'²⁴².

ונראה להוסיף על דברי קדשו בס"ד על פי מ"ש בס"ק על הפסוק תכתב זאת לדור אחרון, שכל התפלות שבספר תהלים כתבם דוד המלך ע"ה ביחוד לדור אחרון, כדי שעם נברא יחלל י"ה בתפלות שבספר תהלים ובה יצאו מהגלות²⁴³. ולזה נרמז בפסוק ורוח אלקים וגו' תלוי'ם שבזכות ספר התהלים נזכה לגאולה השלימה על ידי משיח צדיקנו שעתיד להתגלות במהרה²⁴⁴.

ובס"ד זכינו להביא סימוכין לד"ק מגמ' פרק הל'ק²⁴⁵ וחכי איתא התב: אמר רבי תנחום דרש בר קפרא בצפורי מפני מה כל מ"ם שבאמצע תיבה פתוח וזה סתום, ביקש הקב"ה לעשות חזקוהו משיח וסנחריב גוג ומוגג, אמרה מרת הדין לפני הקב"ה, רבש"ע, ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה

התוכחות אלה דברי הברית, הוא מצליח וניצול מכל העונשין, וזהו גם כן פירוש הירושלמי בגלל דתתבוננן, שלשון התבוננות מורה שמתבונן וממשיך על עצמו פחד ה' ויראתו, אד"ק ז"ל.

והנה ג"ע החיד"א ז"ל כתב בספרו יוסף תהלות²³⁶ דזה פעל והועיל דוד המלך ע"ה בתפלתו, דכל הקורא בספר תהלים אפילו אינו מכוין לפי כוונת הייחודים והסודות הטמונים בהם, אלא מכוין בהם על פי פשטן של דברים שהם על פי רוב עסקי דוד המלך עם אויביו ומלחמותיו עמיהם, הרי זה כאילו כיוון כל היחודים שכיוון בהם דוד המלך ע"ה נעים זמירות ישראל ונחשב לו כעוסק בנגעים ואהלות.

ובפרק האשה נקנית איתא²³⁷ דהא דעבר יוצא בשן ועין חיינו דוקא כשרבו נתכוין לשחתו אליבא דרשב"ג, ואליבא דרבנן בנתכוין לעין על כל פנים, אבל בלי כונה נכונה – למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה – אין העבר יוצא בהן לחירות, מה שאין כן במליחת בשר אין אנו צריכין לשום כוונה, ואין נפקא מינה אם מלח הבשר בכונה תחלה או שנפל המלח על הבשר מעצמו, בין כה ובין כה המלח ממתקת את הבשר.

ומעתה יתיישב הגמ' הנ"ל במין חומר, דהן אמת דלא פליגי רבי יוחנן וריש לקיש ושניהן סוברין דיסורין ממרקין עונותיו של אדם, אמנם משמעות דרשין איכא ביניהן, ורבי שמעון בן לקיש לשיטתו דאמר בפרק הניזקין²³⁸ דבלימוד הלכות שחיטה ומראות נגעים נחשבינ' כצאן טבחה כנ"ל, בא להוסיף עוד דיש אופן בעוסק בתורה דאפילו בלי כוונה נכונה גם כן נחשב כצאן טבחה, והוא באמירת מזמורי תהלים שנחשב לו כעוסק בנגעים ואהלות, ולכן לא נראה לריש לקיש ללמוד מקל וחומר דשן ועין, אלא למדה בגזירה שוה דברית ברית.

ועתה הנה מקום אתי להביא בכאן דברי כ"ק

²³⁶ מ' ז' ט"ו.

²³⁷ קידושין דף כ"ד ע"ב.

²³⁸ גיטין ע"ב.

²³⁹ ס' מדבר קדש פ' בראשית ד"ה ורוח.

²⁴⁰ ד"ב כ', ד'.

²⁴¹ ח"ב ש"ז.

²⁴² יעו"ז וזה"ק – ח"א דף פ"ב ע"ב – חלות לילה אקום להודות לך וגו', ללחשקא כשינין ותשכחן לאורייתא, ובנין כך דוד מלכא חי לעלמין.

²⁴³ וכעין זה כתב מהר"ח ז"ל בס' עין הדעת טוב עה"פ כלי פתול דוד בן ישי, וכן כתב מהר"א ז"ל בפסוק חלק – סנהדרין דף ל"ח ע"א ד"ה עד שחלה.

²⁴⁴ ונרמז בפסוק שמהח' בלומרים' ל' בית' הוי"ה נלך' ס"ח בגי' תהלים, ור"ל שזכות אמירת תהלים נזכה לבית הוי"ה נלך. ואמר שמהח"י, על שם י"י בעזר שמה"ח מלך שנאמר על מלך המשיח שיתגלה ב"ב.

²⁴⁵ סנהדרין דף ל"ז ע"א.

ומעתה מזה נמלצו אמרי יושר דברי הרבי רבי העשיל ז"ל²⁵⁰ וז"ל: במדרש ובילקוט²⁵¹ מאי דכתיב משפטי י"י אמת צדקו יחדו, ריש לקיש אמר מקל וחומר צדקו, ורבנן אמרי מגזירה שוה, והוא תמוה, וי"ל דכונתם על יסורין דממרקין עונותיו של אדם, ואיתא בפרק מאימתי²⁵² דרבי יוחנן סובר דהא דיסורין דממרקין וכו' נשמע מק"ו דשן ועין דעבד יוצא בהן לחירות, וריש לקיש סובר מגזירה שוה דברית ברית נאמר ברית במלח כו', משום הכי אמר במדרש דממרקין מק"ו או מג"ש, וזהו צדקו יחדו.

ובד"ק הנ"ל נ"ל לפרש בס"ד את הפסוק חצות לילה אקום לחירות לך על משפטי צדקך, משפטי צדקך רומז למדת הדין, ור"ל בחצות הלילה דכל דינן תליין מחבא ודינן דמלכותא מחבא משתכחין²⁵³, וכידוע הוא עת רצון לחבר הדורים ולהתפלל על גלות השכינה ולבקש רחמים על בניה, לזה היה דוד המלך ע"ה מזדרז וקם בחצות הלילה ועוסק בשירין ותושבחו בק"ן מזמורין בגין לאכללא דרגא דליליא ביממא וכמ"ש חצות לילה אקום 'לחירות לך' וגו', וקאמר על משפטי צדקך, חיינו המשפטים והיסורין אשר צדקו יחדו כנ"ל, שלא יבואו על ישראל בפועל, ועיני כלו לישועתך ולאמרת צדקך בלתי משפטים, וכמו שכתב בס' מעשה רוקח²⁵⁴ וז"ל: ידוע הגמ'²⁵⁵ כנור היה תלוי למעלה ממטנו של דוד וכו', ואיתא בתיקוני זוהר²⁵⁶ שדיה בו ה' נימין²⁵⁷, כנור²⁵⁸ המה פ"ר, ונמשכין מן ה' אותיות מנצפ"ך, לכן היה בו ה' נימין, ובעסקו 'בתורה' – בשירות ותשבחות – מחצות הלילה עד שעלה עמוד השחר בזה היה ממתיק הגבורות נגד ישראל.

ובזה נ"ל לפרש בס"ד מאמר נעים זמירות

שירות ותשבחות לפניך לא עשיתו משיח, חזקיה שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך תעשהו משיח. הא קמן מפורש בגמ' דבזכות השירות ותשבחות שאמר דוד זכה למדרגת משיח, וכן מצאתיה להדיא בזוהר חק' פ' לך²⁴⁶ וז"ת: תא חזי דדוד מלכא הוה קם בפלגות ליליא וגו' לאתעסקא בשירין ותושבחו דאורייתא, ובגין כך דוד מלכא חי לעלמין ואפילו ביומי מלכא משיחא איהו מלכא, וכן הוא בזוהר ויקרא²⁴⁷ וז"ת: פתח רבי יוסי ואמר ולא אמר איה אלו"ה עושי נותן זמירות בלילה, תא חזי בשעתא דאתער רוח צפון ואתפליג ליליא הא אוקמוה וגו' וכדין אקרי רנה דאורייתא, ועל דא ירית דוד מלכותא הוא ובנוי לעלמין ולדרי דרין.

ועפ"י ד"ק הנ"ל נ"ל לפרש בס"ד מאמר המדרש²⁴⁸ וז"ת: אחר וקדם צרתני, אמר רבי שמעון בן לקיש אחר למעשה יום האחרון וקדם למעשה יום הראשון, הוא דעתיה דרבי שמעון בן לקיש דאמר ריש לקיש ורוח אלקים מרחפת על פני המים זו רוחו של מלך המשיח היך מזה דאת אמר ונחה עליו רוח י"י, ובאיזו זכות ממשמשת ובאה המרחפת על פני המים, בזכות התשובה שנמשלה כמים שנאמר שפכי מים לך. ובתיקונים אמר²⁴⁹ ורוח אלקים דא רוחו של משיח, מרחפת על פני המים ולית מים אלא אורייתא. וצריך להבין במאי קמיפלגי, ויש לומר דלא פליגי ובאמת הכל אחד, ומה דקאמר בתיקונים לית מים אלא 'אורייתא', הכונה ביחוד לספר תלי"ם הנרמז בפסוק כנ"ל, ור"ל כשיקראו בספר תהלים וישפכו מים לבם בתשובה שלימה, אזי יזכו לרוחו של מלך המשיח, וחכל עולה בקנה אחד, וזהו דקאמר בעל המדרש 'הוא דעתיה דרבי שמעון בן לקיש, ר"ל ריש לקיש לשיטתו דאית ליה בעלמא דבאמירת תהלים נפדין מן היסורין בפועל כנ"ל, בא להוסיף על דבריו לא זו דנפדין מן היסורין אלא אף גם זאת דנפדין מן הגלות בגאולת עולמים, ובזכות ספר התהלים יזכו לרוחו של משיח כ"ב.

²⁴⁶ ח"א דף פ"ב ע"ב.

²⁴⁷ ח"ג דף כ"ג ע"א.

²⁴⁸ כ"ב כ', ד'.

²⁴⁹ תי' ל"ו.

²⁵⁰ ס' תנוכת תהוה, תהלים י"ט אות קפ"ג.

²⁵¹ תהלים רמז תרע"ו.

²⁵² ברכות דף ה' ע"ב.

²⁵³ זוהר ח"א דף כ"ב ע"ב.

²⁵⁴ מס' עירובין.

²⁵⁵ ברכות דף ג' ע"ב.

²⁵⁶ תי' י'.

²⁵⁷ פסקיו דר"א פ"ר י"ט ופ"ר ל"א איתא י' נימין.

²⁵⁸ עם האומות.

ישראל: יומם יצוה י"י חסדו ובלילה שירה עמי וגו', ור"ל כיום ששולט מדת החסד כידוע, אז אין פחד מן הקטרוג, אמנם כד רמיז ליליא שאז באים הקליפות לשלוט בעולם בסוד אז תרמוש כל חיתו יער ויש פחד מן המקטריגים, לכן ובלילה²⁵⁹ 'שירה' עמי, והיא תפלה לא"ל חיי לזמר כל העריצים ולחברית כל המקטריגים, וזהו שאמר רבי שמעון בן לקיש²⁶⁰ יומם יצוה י"י חסדו ובלילה שירה עמי, מאי טעמא יומם יצוה י"י חסדו מושם דבלילה שירה עמי, ר"ל בשביל שעסקתי בשירות ותשבחות בלילה לפני התפלה, לזה התקבל תפילתי ברצון ויצוה ה' חסדו לכל היום כולו.

עוד נ"ל לפרש בזה בס"ד מאמר הגמ' בפרק מאימתי²⁶¹ וחכי איתא חתם, מכדי האי יהיו לרצון אמרי פי משמע לבסוף, ומשמע מעיקרא דבעינא למימר, מאי טעמא תקנהו רבנן לאחר שמונה עשרה ברכות לימרו מעיקרא, אמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר שמונה עשרה פרשיות לפיכך תקינו רבנן לאחר שמונה עשרה ברכות, ע"כ. ולכאורה יש לדייק אמאי נקט הגמ' בלשון שולל הואיל ולא אמרו דוד כו', ולמה לא אמר בלשון מחייב הואיל ודוד אמרו כו', תו ויקשה מה היה קשה לגמ' לימרו מעיקרא, וקאמר 'הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר שמונה עשרה ברכות' וכו', ומאי תירוצא והרי אותה קושיא גופא קשה על דוד המלך ע"ה בעצמו אמאי לא אמרה דוד מעיקרא בתחלת ספר תהלים, והיותר קשה שהרי דוד לא אמרה לא מעיקרא ולא לבסוף אלא באמצע אחר י"ח פרשיות, וממה נפשך קשה על דוד מאי טעמא אמרה באמצע ולא בתחלת הספר או בסוף הספר.

ועפ"י ד"ק הנ"ל יתבאר הדבר כמין חומר ובחקרים מאמר חז"ל²⁶² וז"ת: דרש רבי דוסתאי דמן בירי, למה דוד דומה, לסוחר כושי, אמר רב אחא הכושיים הללו יודעים לסבב את הפתחים, בתחלה הוא אומר יש לכם מעט מים, מששתה הוא

ועפ"י האמור בענין אשא עיני לבאר בס"ד פסוק בספר תהלים והוא פסוק י"בים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלקים סלה, ומאי באלקם, בי"י מביעי ליה, ומאי ישועתה, ישועה מביעי ליה, ונ"ל לפרש בס"ד בחקרים דברי הגמ'²⁶³ במה שאמר דוד ולא עוד אלא אפילו בשעה שעוסקין בנגעים ואחלות פוסקים ממשנתם ואומרים לי דוד הבא על אשת איש וכו'. ולכאורה אמאי נקט דייקא נגעים ואחלות, והיה ראוי יאמר בשעה שעוסקין בתורה וכו'.

ונראה דזה יובן בס"ד עם מאמר הגמ' בפרק חלקי²⁶⁴ אמר דוד לפני הקב"ה, רבונו של עולם שגאוות מי יבין כו', ונקיתי מפשע רב, אמר לפני רבונו של עולם מחול לי על אותו עון כולו, אמר כבר עתיד שלמה בנך לומר בחכמתו, היחתה איש

²⁵⁹ מחלות הלילה עד עלות השחר.

²⁶⁰ תנינה דף י"ב ע"ב.

²⁶¹ בככות דף ט' ע"ב.

²⁶² סנהדרין דף ק"ז ע"ב – ילקוט תהלים מז' ו"ט.

²⁶³ כ"מ דף נ"ט ע"א.

²⁶⁴ סנהדרין דף ק"ז ע"א.

הקב"ה בזה²⁶⁶, ודרשת חז"ל במס' שבת²⁶⁷ על הפסוק וי"י עמו שהשיבנה עמו, על כרחך קאי רק אלפני החטא, שהרי פסוק וי"י עמו הוא מוקדם הרבה למעשה דבת שבע, אבל אחר החטא מאן יימר דחזרה שכינה ושרתה עליו, והרי אי איפשר שאדם ששבה את הכבשה והרג את הרועה יהיה לו תשובה, ולזה אמרו במוחלט דודאי לא קבל הקב"ה בקשתו ואין ישועתה לו וגו', ולזה אמרו ישועתה בתי"ו להגדיל הענין ולחזקו, וזהו שאומר בעל המדרש ודורש רעה תבואנו זה דואג ואחיתופל שהיו דורשין רעה על דוד.

ולזה בא דוד ואמר ואתה י"י מוגן בעדי כבודי ומרים ראשי קולי אל י"י אקרא ויענני וגו', היינו בעת שקולי אל ה' אקרא בשירות ותשבחות שבספר תהלים, אזי ויענני בעוסק בנגעים ואחלות, וכבר לימדנו רבותינו²⁶⁸ כל האומר דוד הטא אינו אלא טועה, שנאמר ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וי"י עמו, אפשר הטא בא על ידו ושכינה עמו, וכשאמר שלמה זכרה לחסדי דוד עבדך, מיד נענה, ובאותה שעה נחפכו פני שונאי דוד בשולי קדירה וידעו כל ישראל שנתקבלה בקשתו ושמוחל לו הקב"ה על אותו העון.

וכן יתפרש בזה בס"ד בטוב טעם המסורה על הפסוק ועשה את חטאתך וגו', ב' במסורה, הכא, ואידך גמ י"י העביר חטאתך. וזאת תהיה תורת המסורה, כמו שנמחל לאחר 'אותו עון' וגם על כל עם הקהל כיפר וכדכתיב וכפר בעדך ובעד העם, כמו כן נמחל לדוד 'אותו עון' באומרו חטאתי, וכן בכל אחד ואחד מוישראל כשקורא מזמורי תהלים בלב נשבר ונדכב על אשר הטא והעוה דרכו ואומר חטאתי, הרי ה' מעביר חטאתו ממנו וחטאתו תכופר מכל וכל.

עוד נ"ל לפרש בס"ד מאמר חז"ל בפרק חלק²⁶⁹ וז"ל: אמר רבי יוחנן שלשה מלאכי הבלה נזדמנו

אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה וגו', כן הבא על אשת רעהו לא ינקח כל חנוגע בה, אמר ליה כל הכי נטרד החוה גברא, אמר ליה קבל עליך יסורין, קבל עליו, אמר רב יהודה אמר רב ששה חדשים נצטרע דוד ונסתלקה הימנו שכינה ופירשו ממנו מנהרין וכו', אמר לפניו, רבונו של עולם מחול לי על אותו עון, מחול לך, עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו וגו', אמר לו בחיך איני מודיע אבל אני מודיע בחיי שלמה בנך, בשעה שבנה שלמה את בית המקדש ביקש להכניס ארון לבית קדשי הקדשים דבין שערים זה בזה, אמר עשרים וארבעה רננות ולא נענה וכו', כיון שאמר י"י אלקים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך, מיד נענה, באותה שעה נחפכו פני שונאי דוד בשולי קדירה וידעו כל ישראל שמוחל לו הקב"ה על אותו העון.

עוד נקדים מאמר במדרש²⁶⁵ וז"ל: רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלקים סלה, רבי שמואל בר אמי ורבנן, רבי שמואל בר אמי פתר קרא בדואג ואחיתופל, רבים, אלו דואג ואחיתופל שהיו רבים בתורה, אומרים לנפשי, שהיו אומרים לדוד איפשר אדם ששבה את הכבשה והרג את הרועה וחפיל את ישראל כהרב יש לו תשובה, שנאמר אין ישועתה לו באלקים סלה, ודוד אמר ואתה י"י מוגן בעדי וגו'.

ועפ"י האמור בענין יובן הדבר כמין חומר, כי הנה דואג ואחיתופל בשעה שהיו עוסקין בנגעים ואחלות הזכירו בקשת דוד נעים זמרות ישראל שהעוסק בספר תהלים יחשב לו בעוסק בנגעים ואחלות, והיו דורשין רעה על דוד ואמרו אמנם דוד קבל על עצמו יסורין, ואחר ששה חדשים בקש מחול לי על אותו עון ושתשרה עליו שכינה, ועוד בקש שהקריאה בשיריו וזמרי תהא מסוגלת בלימוד בנגעים ואחלות כנ"ל, אמנם מאן מפסיק שלאחר ששה חדשים שרתה עליו שכינה ומאן יימר דנתקבלה בקשתו, ולא מצינו שהסכים לו

²⁶⁶ שהי בחיי דוד לא הודיע הקב"ה שנתקבלה בקשתו אלא כימי שלמה בנו כדליתא בגמ'.

²⁶⁷ שבת דף נ"ו ע"א.

²⁶⁸ שבת פס.

²⁶⁹ סנהדרין פס.

ייתב, לא קשיא אחד לו ואחד לדוד, כדתניא אחד לו ואחד לדוד דברי רבי עקיבא, אמר לו רבי יוסי הגלילי עקיבא עד מתי אתה עושה שכינה חול, אלא אחד לדיון ואחד לצדקה, קיבלה מיניה או לא קיבלה מיניה, תא שמע אחד לדיון ואחד לצדקה דברי רבי עקיבא, אמר לו רבי אלעזר בן עזריה עקיבא מה לך אצל הגדה בלך מדברותיך אצל נגעים ואחלות.

ולכאורה מתמיה, הלא הרי כל התלמוד מלאה מדרשות שדרש רבי עקיבא באגדה עד שעבור זה נתכנה רבי עקיבא הדרשן, ואף רבינו הקדוש ראה צורך להכניס במשנה דרשה אחת מדרשותיו באגדה, הוא דרשת המקור'ה חידוע בשלחי וימא, ומה ראה רבי אלעזר בן עזריה כי יליון זה פעמיים על רבי עקיבא על עוסקו בדרושי האגדה, ומי כהחכם יודע פשר דברים שהן כבשוננו של עולם ומי עמד על סודה לידע דברים אלו עד תכליתם כרבי עקיבא שנכנס בשלום'ם בחדרי חדרים וכל יקר ראתה עינו ויצא בשלום, ונגלו לו דברים שלא נגלו למשה, והיה דורש כתרי אותיות, והוא תלמידו של רבי נחוניא הגדול וכן שימש את נחום איש גב זו כ"ב שנה²⁷³, והוא רבו של רשב"י בסודות התורה, ולזה הוא הגבר הוקם על לגלות סודות התורה הצפונים באגדה, ואיך מלאו לבו לרבי אלעזר בן עזריה להפריז על המדה ולומר לו מה לך אצל הגדה בלך מדברותיך ולך וכו'.

תו יש לדייק בשנותו את טעמו לפני רבי עקיבא, שבכ"מ חגיגה ובסנהדרין כשדרש בענין הגאולה העתידה וסוד הכסא, אמר לו 'בלך' מדברותיך אצל נגעים ואחלות, ופירש רש"י ז"ל: בלך מדברותיך, חדל מדברייך 'עד שתגיע' אצל נגעים ואחלות, והיינו כאומר לו המתן בדרושיך עד שתגיע לשם, ואילו כשדרש בדרושי הצפודע וגאולה הראשונה היא גאולת מצרים אמר לו 'בלך' מדברותיך 'ולך' אצל נגעים ואחלות, ופירש רש"י ז"ל: בלך מדברותיך, מנע מדברייך 'ופנה' להלכות נגעים ואחלות, והיינו כמורה לו להפסיק מיד מענינו וילך לעסוק בהלכות נגעים ואחלות, תו יש לדייק על אומרו מדברותיך, והיה ראוי יאמר

לו לדואג, אחד ששכח תלמודו, ואחד ששרף נשמתו, ואחד שפיזר עפרו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ע"כ. ולכאורה קשה והרי כבר אמר דוד ולך אדנ"י חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, והיינו שזה הוא חסד גדול מאת השי"ת שהוא משלם לאדם מדה כנגד מדה, שעל ידי כן יפשפש כמעשיו וימצא מאשר חטא על הנפש מעין המאורע ושב ורפא לו, ולכאורה מאי מדה כנגד מדה יש בשרפת נשמתו ובפיזור עפרו בבתי כנסיות ובתי מדרשות.

ועפ"י דברינו הנ"ל יובן בטוב טעם, שמאחר שדואג אמר מאן יומר דנתקבלה בקשתו, לזה פיזרו עפרו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שישמע הא"י ישראל הונון וקוריון בספר תהלים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ויום ולילה לא ישבותו, ועל כרחו יודה ויאמר דוד מלך ישראל חי וקים והוא בדאי, וכיון שנשרפה נשמתו כבר קבל דינו ובזה בא על תיקונו, וכדמצינו בגמרת 'ירושלמי בכ"מ' בלאים, רבי חנינה שאל לרבי יהושע בן לוי אפילו כגון ירבעם בן נבט וחביריו, אמר ליה גפרית ומלח שרפה כל ארצה וכו', כיון שנשרפה ארץ ישראל נעשה בהן מידת הדין. וכדאיתא בפרק חלק²⁷⁰ דורשי רשומות היו אומרים כולן באין לעולם הבא, שנאמר לי גלעד וגו' על אדם אשליך נעלי עלי פלשת התרועעי, לי גלעד, זה אחאב בר', על אדם אשליך נעלי, זה דואג האדומי, עלי פלשת התרועעי, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם אם יבא דוד שחרג את הפלשתי והוריש את בניך גת, מה אתה עושה לו, אמר להן עלי לעשותן ריעים זה לזה. ובענין שמצינו בבלועי דקרח²⁷¹ דכל תלתין יומי מהדר לחו גיהנם להכא כבשר בקלחת, ואמרי הכי משה ותורתו אמת והן בדאין, ובזה הן באין על תיקונו.

עוד נ"ל לפרש בס"ד דברי הגמ' בהגיגה²⁷² וז"ל: כתוב אחד אומר כרסיה שביבין דינור, וכתוב אחד אומר עד די כרסון רמיו ועתיק יומיון

²⁷⁰ סנהדרין דף ק"ד ע"ב.

²⁷¹ כ"ב דף ע"ד ע"א.

²⁷² דף מ"ד ע"א.

דבריק או דברותיק²⁷⁴.

ולו מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מחוקקי מואב סיר רחבי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת התרועעי, לי גלעד, זה אחאב שנפל ברמות גלעד, מנשה כמשמעו, אפרים מעוז ראשי, זה ירבעם דקאתי מאפרים, יהודה מחוקק, זה אחיתופל דקאתי מיהודה, מואב סיר רחבי, זה גחזי שלקה על עסקי רחיצה²⁸⁰.

ומעתה נ"ל לפרש בזה בס"ד מאמר במדרש תהלים²⁸¹ וז"ל: תני דבי רבי יהושע בן קרחה עשרים אשרי כתיב בספר תלים כנגד עשרים היו שבספר ישעי', אמר רבי תמה אני האיך למדנו רבי יהושע עשרים אשרי כתיב, ואני אומר עשרים ושתים, ולמה, כנגד עשרים ושתים אתיות²⁸², ועליהם הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי, יעשו לדורות ויכתבו לדורות אמרי פי ויחוקקו לדורות וכו' אלא יהיו קורין בהן ונוטלין שכר עליהם כנגעים ואחלות. יהיו לרצון אמרי פי, אמר רבי ירמיה בר שלום בשם רבי יוחנן מאי דכתיב אגורה באהלך עולמים, וכי תעלה על דעתך שהיה מבקש דוד דירת שני עולמים, אלא כך אמר דוד יהו מזכירים אותי בבתי כנסיות ובתי מדרשות וכאלו חי וקיים אני בשני עולמים.

הנה המדרש הזה הוא מתמיה, חדא יש לחקשות וכי לא ידע רבי יהושע בן קרחה שעשרים ושנים אשרי הויין ואם כן במאי קמפלגי רבי יהושע בן קרחה ורבי, וכי פליגי במציאות כמה אשרי כתיב בספר תהלים, תו צריך להבין מה מושך שייכי עשרים 'אשרי' שבתהלים לעשרים

אחרים אומרים וכו', דורשי רשומות אמרו לא מאלו דברי תורה שנמשלו למים, ומנין שנמשלו למים שנאמר הוי כל מלא לכו למים, וכן הוא בגמ' ב"ק דף פ"ב ע"א – דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה, וכן הוא נדרש בא"ב דרבי עקיבא – אות ס' – באר חפזיה שרים אין באר אלא תורה וכו' ואין מים אלא תורה וכו'.

²⁸⁰ וכן מלינו דרבי ישמעאל כשהיה עוסק במכרות נגעים היה מתקן הגשמות הנדחות אלו לאשחקעו בשער הנו"ן דעומאה שהוא בחינת כרת ולריבון חיקון ביומר, וזהו בעוסקו במשניות דנגעים אמר 'כני ישראל אני כפרתו' לכפר עליהן ולטהרם מנגעיהם, וזהו שבה רבי ישמעאל ואמר כנו"ת ישראל ל כל נאות הן אלא שהגשמות מנוולות.

²⁸¹ מ' מ' א'.

²⁸² יעו' ס' מגלה עמוקות פ' אחרי ח"ל: כ"ד פעמים הוי ביטע' כ"ז פעמים אשרי בתהלים, זה לעומת זה.

אלא נ"ל הכונה בס"ד שרבי עקיבא כשהיה דורש באגדה היה מכויין לתקן את אלו אשר העוז דרכם והרבו לפשוע²⁷⁵, שרוב סודות התורה גנוזין באגדה בידוע לכל חכמי לב, ומכפרת עונותיו של אדם כדאיתא במדרש משלי²⁷⁶ שבשעה שהחכם יושב ודורש באגדה הקב"ה מוחל ומכפר עונותיהן של ישראל, ולא עוד אלא שבשעה שהן ענין אמן יהא שמויה רבה אפילו אם נחתם גזר דינם אני מוחל להם ומכפר עונותיהן, ולזה אמר לו רבי אלעזר בן עזריה כלך מדברותיך אצל נגעים ואחלות, שעל ידי לימודו כנגעים ואחלות שהן עמוקות וחמורות, וסדר טהרות הרי הוא כולו סוד, ובזה יוכל להועיל ולתקן את אלו אשר העוז דרכם והרבו לפשוע יותר מאשר בדרשותיו באגדה.

וכן מצינו במדרש²⁷⁷ וז"ל: אמרו מעשה ברבי עקיבא שהשימונו תלמידיו לשנות בבית המדרש והיה חסד, אמרו שמא חסיד מת ונראה לרבי עקיבא וסופרו, חלכו לבתיהן ולבשו שחורים וישבו לפני רבי עקיבא, שאלו באבל, ולא השיבו, אמר להם מה ראיתם לשאול באבל ולחלף בגדיכם, אמרו לו שבאנו וראינו אותך חלוץ ומתניך קשורים ומספיד, אמר להם שהייתי דורש בפרשת נגעים וזכרתי לגחזי שהיה ראוי לחיות נביא כאלישע, ובדבר קל נטל שלו, ע"כ. והיינו שבשעה שרבי עקיבא היה דורש בפרשת נגעים תיקן את נשמת גחזי אשר הוא אחד מארבעה אשר עליהם אמרו חז"ל בפרק חלק²⁷⁸ ארבעה הדיוטות אין לחן חלק לעולם הבא, ואפילו הכי דורשי רשומות היו אומרים כולן באין לעולם הבא²⁷⁹, שנאמר לי גלעד

²⁷⁴ יעו' אה"ח הק' פ' וזאת הדברה.

²⁷⁵ כמו שמינו במדכד בענין גחזי, מובא להלן.

²⁷⁶ פ' ו'.

²⁷⁷ מדרש פתרון תורה שלה פ' תזריע.

²⁷⁸ סנהדרין דף ק"ד ע"ב.

²⁷⁹ ובמקום אחר הרכינו בענין 'דורשי רשומות' 'דורשי חמורות' והעלינו בס"ד דרבי עקיבא הוא הוא שנחנה בכנוי 'דורשי רשומות' שאמרו כולן באין לעולם הבא, והוא רבי עקיבא בעצמו אשר חיקן את נשמתו בעוסקו בנגעים ואחלות והביא לחיי העולם הבא כ"ל במדרש. ומלחמי במכילתא בשלח – פרשת ויסע משה – כעין סמן לדכיי ח"ו: ויכלו דרך שלשת ימים במדבר ולא מלאו מים, רבי יהושע אומר כשמוע, רבי אליעזר אומר וכו',

הן קמ"ז, נגד קמ"ז מזמורים של תהלים²⁸⁸.

ו. מזמור י"ט יש בו קב"ו תיבות²⁸⁹, ובה פסוקים תורת י"ז תמימה יש בהם קב"ו אותיות, הוא סוד חותם של תורה²⁹⁰, סוד קב"ו ימים שהיה משה בחר²⁹¹.

ז. ע' דחיר מיער הוא חציין של תהלים בנגד וא"ו דבחון שהוא חציין של תורה, כדי להכניע כח החזיר מיער הוא נחש הקדמוני שנקצצו רגליו וחולך על גחון.

ח. מזמור קי"ט – אשר ידענו כי הוא המובחר והנכבד מכל שאר מזמורי תהלים כדאיתא בפרק מאימתי – הוסד על התורה וחולך בתמימה אפין שהן קע"ו פסוקים, בנגד פרשת נשא²⁹², הכלול מקע"ו פסוקים.

ט. התורה כללותה עשרת הדברות, ובנגדן חיבר דוד ספרו בעשרה מיני הלולים באשרי בניצוח וכו'.

י. מאה פעמים מוזכר ש"ם או שמו"ם בתורה²⁹³, ובנגדן אמר דוד מאה פעמים ש"ם בספר תהלים, ז"ס י"ז אדונינו מ"ה אדיר שמו"ך בכל הארץ אל תקרי מה אלא מאה, הם ק' פעמים שם שבתהילים. וכן בנגד פסוק ועתה ישראל מ"ה י"ז אלקיך שואל מעמד, ויש בפסוק זה צ"ט אותיות ועם אל"ף שתשים כמלת מה ותחזור המלה מאה יעלו למאה אותיות²⁹⁴, שאם תאמר מאה ברכות ממש²⁹⁵ הרי מאה ברכות משה רבינו כבר תיקן להם, וכדאיתא

'הוי' שאמרן ישעי', עוד יש להבין מה לשון אומרתי ואני אומר עשרים ושתים וכו', נייטי ספר וניחוי, וביותר צריך להבין מאי דסיים ועליהם הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי וכו', מאי ועליהם, וכי רק על אלו עשרים ושתים אשרי ביקש דוד יהיו לרצון וגו', והלא על כל ספר תהלים ביקש²⁸⁵.

ועפ"י הנ"ל יובן בטוב טעם, דרבי יהושע בן קרחה סובר דעשרים אשרי שאמר דוד בתהלים הן בנגד עשרים הוי שאמרן ישעי', ולכן הרוצה להנצל מן 'אוי' ומן 'הוי', יקרא אלו עשרים אשרי בתהלים שהן בנגד עשרים 'הוי' שבישעי', וימשיך עליו פחד ה' וחרר גאונו ובהו ינצל מן היסורין ואזי אשריו וטוב לו, ואם תשיבנו דעשרים ושנים אשרי הויין, תשובתך בצדך דאלו שני אשרי של אשרי האיש ושל למה רגשו גוים אינן נכנסין בסוג, ולא אמרן דוד משום 'הוי', אלא משום חביבותא אמרן, דכל פרשה שדיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי, עד שמרוב חביבותא יתירתא גביה חלקה לשני פרשיות²⁸⁴ כדאיתא בפרק מאימתי²⁸⁵. ועל זה אמר רבי תמה אני האיך אומר רבי יהושע דעשרים אשרי שבתהלים אמרן דוד בנגד עשרים 'הוי' שבישעי', והרוצה לינצל מן היסורין יקרא עשרים אשרי שבספר תהלים, ואני אומר דהן עשרים ושתים אשרי, ר"ל דכל העשרים ושנים אשרי נכנסין בסוג, ולא בנגד 'הוי' שבישעי' אמרן דוד, אלא דספר תהלים איתקש לתורה מכל צד –

א. נקרא ספר בגופה של תורה²⁸⁶.

ב. בהחלקו לחמשה ספרים כהמשה חומשי תורה.

ג. פסוקי תהלים קרובין לפסוקי תורה, ויתר תהלים על תורה שמנ"ח²⁸⁷.

ד. ממקום שסיים משה 'אשריך ישראל', התחיל דוד 'אשרי האיש'.

ה. התורה אותיות תהילת ה' חומשים עולה אחי"ה, ואותיות סוף ה' חומשים עולה קב"ו בהצטרפם יחד

²⁸³ יעו"י ס' מעשה רוקח פ' ויחי.

²⁸⁴ בנגד שני תורות שכתב ושבטע"פ.

²⁸⁵ ברכות דף י' ע"א, ויעו"י מהרש"א ד"ה פתח בלשני.

²⁸⁶ כ"ב דף י"ד ע"ב.

²⁸⁷ קידושין דף ט' ע"ה.

²⁸⁸ ס' מגלה עמוקות פ' ויאל ד"ה הוי גביר בלחיד, – אלא שדוד

כוונה על ק"ן מזמורים לקביל קו דליות, יעו"י ס' מגלה עמוקות

פ' וישלח ד"ה וישלח יעקב מלכאים.

²⁸⁹ שהא"ו פעמים אחי"ה, ידוע אלנ"י קכ"ו.

²⁹⁰ אותיות סוף ה' חומשי תורה הכי הוי.

²⁹¹ יעו"י ס' מגלה עמוקות וחתהנו אופן ק"מ.

²⁹² שקורין אותה בסמיכות לחג השבועות זמן מתן תורתנו.

²⁹³ ועל סוד הזה אמר משה: ליראה את הש"ס הנכבד והנורא הזה

את הוי"ה אלקיך, אמר שם בשי"ן מ"ם ויפיש בעלמו איזה שם

מן העשרה שמות ואמר את הוי"ה אלקיך.

²⁹⁴ גז"ל כ"ס דהן הן המאה ברכות שתקין לזן דוד לזכרון לזכר

בכל יום ויום נאה לזה, 'אשריך' 'משכיל' 'אל' 'דל', ההתחלת בנ"י

מ"ה ויתר א', תיעול הא' בין מ"ה ואחעביד מאה ואל תיקרי מה

אלא מאה, וסופן בנ"י מאה, וידוע דכל עני ואביון ודל שבספר

התלים אינו אלא בנגד ישראל, עוד רמז מלאכי בפסוק כן אזהרה

שמן לעד – ל'שלמי' נ'דרי' יו"ם יו"ם, ר"ת בנ"י מאה, וכן ס"ת

בנ"י מאה, וזהו כי אזהרה שמ"ך לעד בשירות ותשבחות שבספר

התלים, כדי לשלמי' נדרי יום יום, היינו להשלים בכל יום ויום

מאה פעמים שמ"ך שבספר התלים.

²⁹⁵ יעו"י דעת זקנים ע"ה פ' ועתה ישראל, וס' מגלה עמוקות

ואתהנו אופן ע"ה.

בשואלו והיכן ברכו, ויהי כמשיב באשרי האיש, ולכאורה יקשה ובאמת היכן ברכו באשרי האיש, והלא לא מצינו שום ברכה לישראל באשרי האיש, שהרי אינו אלא מאשר ומחלל את דרך הצדיקים ומגנה את הרשעים, ולא עוד אלא שאף ארר את הרשעים באומרו לא בן הרשעים וגו', ואם כן ברכה לישראל באשרי האיש מניין, עוד יש להתעורר על אומרו ודורש רעה תבואנו זה דואג ואחיתופל, וכי מה ענין דואג ואחיתופל לכאן.

ולפי הנ"ל נראה דזהו הברכה שברכך באשרי האיש שאפילו רשע גמור כשהוא מתחרט על מעשיו הרעים והוא שב בתשובה שלימה וקורא בספר תהלים המתחיל באשרי האיש, הרי זה כעוסק בנגעים ואחלות ונפרה מן היסורין הראויין לבא עליו, וזהו אומרו על כן לא יקומו רשעים במשפט, ונותן טעם, כי והטאים בעדת צדיקים, ר"ל שהחוטאים נכללים בעדת צדיקים, ואימתי הן נכללין בעדת צדיקים, כשדרך רשעים תאבד, ר"ל כשדרך רשעים יעזר וישובו מדרך הרעה אזי לא יקומו במשפט, שהרי כבר שבו מדרך הרעה ונפרו כבר מן היסורין בקריאת מזמורי תהלים, וזהו כונת בעל המדרש בשאלתו והיכן ברכו, ויהי כמשיב באשרי האיש, שכל הקורא בספר תהלים המתחיל באשרי האיש, נפרה מן היסורין כעוסק בנגעים ואחלות. וזהו שסיום בעל המדרש ודורש רעה תבואנו זה דואג ואחיתופל, שהרי הם אמרו בודאי הגמור דלא נתקבלה בקשתו ואין ישועתה לו וגו' כנ"ל, ועל זה סיום דוד ואמר ואתה י"ו מגן בעדי וגו' קולי אל י"ו אקרא ויענני וגו', היינו בעת שקולי אל ה' אקרא בשירות ותשבחות שבספר תהלים, אזי ויענני כעוסק בנגעים ואחלות.

ובזה נראה עוד לפרש בס"ד הא דאיתא בפרק המזבח מקדש³⁰⁰ ת"ד מעיל כולו של תכלת היה כו', שוליו כיצר, מביא תכלת וארגמן ותולעת שני שזורין ועושה אותן כמין רימונים שלא פיתחו פיהן כו', ומביא שבעים ושנים זגין שבהן שבעים ושנים עינבלין ותולה בהן שלשים וששה מצד זה ושלשים וששה מצד זה, רבי דוסא אומר משום

בבב' מנחות²⁹⁶ תניא היה רבי מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר ועתה ישראל מה י"ו אלקך שואל מעמך, ופירש רש"י ז"ל קרי ביה מאה. הא קמן שמאה ברכות משה תיקן להם, ואיש אמונות רב ברכות, זה משה, וכן נרמז בפסוק וזאת הברכה אשר ברכ' משה איש האלקים ר"ת ברכ' מא' ח'²⁹⁷, ולזה אמר דוד עשרים ושנים אשרי כנגד כ"ב אותיות התורה, וכל זה לחורות על מעלת תהלים האין כל דבריה קשורות בחמשה חומשי תורה, וכן נרמז בפסוק והם תכו לרגלך וגו', וסמך ליה תורה צוה לנו משה וגו', שלכאורה אין לו חיבור כלל לפסוק הקודם, אלא רמיזא רמזו לן דספר תהלים הוקש לתורה ונרמזו בפסוק 'תכו לרגלך ישא מ'וברתיך ר"ת תל"ם²⁹⁸, וזהו המסיום ועליהם הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי וכו' אלא יהו קורין בהן ונטולין שכר עליהם כנגעים ואחלות, ר"ל דבאמירת תהלים המתחיל באשרי האיש, ולא דוקא בקריאת אלו עשרים אשרי, הרי הוא כעוסק באלות ותוכחות ובעשרים היו שבישעי, ונטול שכר כעוסק בנגעים ואחלות ונפרה מן היסורין בפועל.

ובזה נ"ל לפרש בס"ד עוד מאמר חז"ל במדרש תהלים ובילקוט²⁹⁹ וז"ת: אשרי האיש אשר לא חלך, זה שאמר הכתוב שוחר טוב יבקש רצון, מי הוא זה, זה דוד מלך ישראל שהיה שוחר בטובתו של ישראל להעמיד מהן עשרים וארבע משמרות כהונה ועשרים וארבע משמרות לוייה ונלחם מלחמותיהן. יבקש רצון, שהיה מבקש רחמים שתשרה עליו שכינה כדי לברך את ישראל, ושרתה עליו ובירך את ישראל, והיכן ברכו, באשרי האיש, ודורש רעה תבואנו, זה דואג ואחיתופל, ע"ב.

ויש להתעורר על שאלתו והיכן ברכו, וכי לא מצא בעל המדרש בכל ספר תהלים ברכה לישראל עד שהוא שואל והיכן ברכו, והרי ספר תהלים מלא מברכותיו של דוד שברך את ישראל, והוא עומד ושואל והיכן ברכו, עוד יש להתבונן

²⁹⁶ דף מ"ג ע"ב.

²⁹⁷ יעו"י ס' מנלה עמוקות פ' ויקרא לופן מ"ט.

²⁹⁸ יעו"י כהנ"ט פ' וזאת הנכחה.

²⁹⁹ מו"ל.

³⁰⁰ זכחים דף פ"ח ע"ב.

ולא יבואו עליו היסורין בפועל.

ובזה יתפרש בס"ד בטוב טעם המסורה וכפר, וז"ת: וכפר ד', ופי' קרב אל המזבח וכפר וגו' ב' בו, ואירך וכפר עליהם דקטרת, ואירך וכפר על הטאתינו למען שמך, ע"כ. ונ"ל דזה רמיות המסורה ובהקדים מה דאיתא בזה"ק, ויעש דוד שם, שעשה שם לשכינה, ובמה, בשירות ותשבחות שבספר תהלים כמוכא בס"ד³⁰², וזו היא רמיות המסורה, כמו שבחנות המשכן היה ב' כפרות בעד העם וכדכתיב וכפר בעדך ובעד העם וגו' וכפר בעד, כמו כן וכפר דקטרת שמכפר על לשון הרע היה בו גם כן ב' מיני כפרות וכדאיתא בגמ' זכחים הנ"ל, וזהו וכפר על הטאתינו למען שמך, ב' כפרות נגד מעיל וגד קטרת, ולמען שמך, ר"ל למען ספ"ר תהלים שנקרא ש"ם.

עוד נראה לפרש בזה בס"ד המסורה בפרשת משפטים וז"ת: אמלא ג' במסורה, דין, ואירך ואוצרותיהם אמלא, ופי' אמלא תוכחות, ע"כ. וזהו רמיות המסורה, ופי' אמלא תוכחות, ר"ל בשמעלה על לבו לשוב על מה שחטא והעוה דרכו ומייסר עצמו על כל פשעיו ואומר בפיו הטאתי, אזי נפדה מן היסורין ומן המיתת ח"ו הראוי לבוא עליו, וזהו את מספר ימיוך אמלא ולא עוד אלא שזוכה ונחל ש"י עולמות בעולם הבא ובהבטחת חייעוד במשנה עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנאמר להנחיל אהבי יש ואוצרותיהם אמלא.

רבי יהודה שלשים וששה היו שמונה עשרה מצד זה ושמונה עשרה מצד זה, אמר רבי עיניני בר ששון כמחלוקת כאן כך מחלוקת במראות נגעים, דתנן מראות נגעים רבי דוסא בן הרבינס אומר ל"ו, עקבא בן מחלאל אומר שבעים ושנים, ואמר רבי עיניני בר ששון למה נסמכה פרשת קרבנות לפרשת בגדי כהונה לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין, כתונת מכפרת על שפיכות דם כו', מעיל וקטרת מכפרים על לשון הרע, מעיל מנין, א"ר חנינא יבא דבר שבקול ויכפר על קול הרע כו', קטרת מנין, דתני רב חנניה מנין לקטרת שמכפרת שנאמר ויתן את הקטרת ויכפר על העם, ותני דבי רבי ישמעאל על מה קטורת מכפרת, על לשון הרע, יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי, ע"כ.

ויש להבין למאי נפקא מינה השויו מנין פעמוני המעיל למנין מראות נגעים, ולמה תלה זה בזה, והוא אומרו כמחלוקת כאן כך מחלוקת במראות נגעים. ונראה לפרש בס"ד על פי מה דאמרין שם בגמ' מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין וכו' ומעיל מכפר על לשון הרע, וכתב הרב מהרש"א ז"ל וז"ל: ולכאורה קשה דהא ודאי דקרבנות ובגדי כהונה מכפרין רק על שוגג ולא על מזיד, ואם כן האירך קאמר דמעיל מכפר על לשון הרע דלא שייך אלא במזיד, יעו"ש.

ועפ"י ד"ק הנ"ל יובן בטוב טעם, שהרי הדבר ידוע שהנגעים באים על לשון הרע, וכדאיתא בערכין³⁰¹ המספר לשון הרע מה תקנתו יעסוק בתורה. ולזה בא רבי עיניני בר ששון להשוות מראות נגעים למעיל, מה מעיל בשמוגע קול לו קול אליו קול צלצלי שמע הפעמונים הוא קול ה' המחולל אילות, ואוחזתו פחד והלחלה מאשר חטא על הנפש בהוצאת דבה ולשון רמיה, ולבו יחיל בקרבו מהעונשין הראוין לבוא עליו, אזי המעיל מכפר על קול הרע ואין עוד צורך שיבואו עליו יסורין בפועל, כמו כן קול הלימוד במראות נגעים כשבלבו מתחולל בקרבו ואימת מות נופל עליו מחננעים הראוים לבוא עליו, אזי קול זה מכפר עליו

³⁰² ע"ס בגי' ספ"ר.

³⁰¹ דף ט"ז ע"ב.

פתיחתא א' – למתן תורה
כי לקח טוב נתתי לכם

איתא במדרש רבתי³⁰³ וז"ל: ויקחו לי תרומה הח"ד כי לקח טוב נתתי לכם תורתא אל תעזובו, אל תעזובו המקח שנתתי לכם, יש לך אדם שלוקח מקח יש בו זהב אין בו כסף, יש בו כסף אין בו זהב, אבל המקח שנתתי לכם יש בו כסף ויש בו זהב וכו', יש אדם לוקח שדות אבל לא כרמים, כרמים ולא שדות, אבל המקח הזה יש בו שדות ויש בו כרמים וכו', יש לך אדם לוקח מקח ובני אדם אינן יודעין מהו, אבל משכר הסרסור נתודע מה לקח, כך התורה אין אדם יודע מה היא אלא משכר שלקח משה שנאמר ומשה לא ידע כי קרן 'אור' פניו בדברו אתו וכו', כך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש חימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול, אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנאמר ועשו לי מקדש, ע"כ.

והמפרשים ז"ל האריכו למענייתם בביאור המאמר הנפלא הנ"ל, חדא מה חוסף בעל המדרש באומרו אל תעזובו המקח שנתתי לכם, וחלל זה מפורש בקרא תורתא אל תעזובו, וגם כי לכאורה נראה שאין בו אלא היפוך לשון לבר, עוד יש להתעורר אל אומרו אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי וכו', ומביא על זה ראייה מוחכת ועשו לי מקדש וגו' שלכאורה סותר אל מה שקדם אלא 'בכל מקום שאתם הולכים' וכו'³⁰⁴.

ונבא אל המכוון בס"ד בהקדים לבאר מאמרים ז"ל במסכת אבות³⁰⁵ וז"ל: הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם, חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר כי בצלם אלקים עשה את האדם. חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום שנאמר בנים אתם לי"י אלקיכם. חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה, חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה 'שבו נברא העולם'³⁰⁶ שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתא אל תעזובו, ע"כ.

והקושי במשנה זו מבוואר הא דאמור רבנן בכפיליא זה שלש פעמים 'חיבה יתירה נודעת להם' והלא זו היא 'חיבה' וזו היא 'חיבה יתירה' ומה תוספת חיבה יש כאן על החיבה הראשונה עד שהוא אומר חיבה יתירה נודעת להם, עוד הקשו המפרשים ז"ל מפני מה הביאו במשנה את הפסוק כי בצלם אלקים עשה את האדם הנאמר בפרשת נח ולמה לא הביאו את הפסוק ויברא אלקים את האדם בצלמו וגו' המוקדם הנאמר בפרשת בראשית, וכן בבבא חשניה הביאו את הפסוק בנים אתם לי"י אלקיכם הנאמר בפרשת ראה ולמה לא הביאו את הפסוק בני בכורי ישראל המוקדם הנאמר בפרשת שמות³⁰⁷, וכמו כן הקשו

³⁰³ שמו"ד ל"ג, א'.

³⁰⁴ יעו"י של"ה הק' מס' שבועות פרק תורה אור אות ק"ב.

³⁰⁵ פ"ג מ"ד.

³⁰⁶ כ"ה הגירסא במשנה שמשניות, וכרוב הסידורים נשמטו אלו ג' תבות 'שבו נברא העולם'.

³⁰⁷ יעו"י תוספת יו"ט, ויעו"י שבת דף פ"ט ע"ב.

המפרשים ז"ל בבבא השלישית מפני מה הביא ממרחק לחמו פסוק כי לקח טוב וגו' הנאמר במשלי, ולא הביא פסוק הנאמר בתורה ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב, עוד יש להתעורר וחלא הכלי חמדה וסיפא היא היא הכלי חמדה דרישא וכו' נכרא העולם ואם כן למה הביאה המשנה אלו ג' תבות 'שבו נכרא העולם' בחלוקה השנייה בבבא דחיבה יתירה ולמה לא הביאה בחלוקה הראשונה בבבא דחביבין ישראל.

והנה רבנו יונה והרמב"ם ז"ל פירשו דהחיבה יתירה היא עצם התודעה שהודיעו ואמר לו ראה שכראתיך בצלם, וכן בזה שהודיע להם שנקראין בנים ושניתן להם כלי חמדה, אמנם המפרשים ז"ל האריכו עוד לבאר מהו הכונה בחיבה יתירה דמשנתנו, והנה שבעים פנים לתורה וכפטיש יפוצץ סלע ואענה אף אני חלקי בס"ד, ובחקרים מאמר הגמ' בפרק האשה נקנית³⁰⁸ וז"ת: בנים אתם לי"י אלקיכם בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרוים בנים אין אתם נוהגים מנהג בנים אין אתם קרוים בנים דברי רבי יהודה, רבי מאיר אומר בין כך ובין כך אתם קרוים בנים שנאמר בנים סכלים המה, ואומר בנים לא אמון בהם, ואומר זרע מרעים בנים מושחיתים, ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני א"ל חי וכו', מאי ואומר וכי תימא כי לית בהו חימנותא הוא דמיקרו בנים, כי פלחי לעבודת כוכבים לא מיקרו בנים, ת"ש ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני א"ל חי. וכמאמר הנביא שובו 'בנים' שובבים³⁰⁹.

וכתב הרשב"א ז"ל בתשובה³¹⁰ דאף דבכל התלמוד רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה³¹¹, מכל מקום בהא הלכה כרבי מאיר דבין כך ובין כך קרוים בנים כיון דרבי מאיר קראי קא דייק³¹², וכן אמרו ז"ל בפרק רבי עקיבא³¹³ וז"ת: אמר ליה הקב"ה לאברהם בניך הטאו לי וכו', אמר ליה ליצחק בניך הטאו, אמר בני ולא בניך, בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי, עכשיו בני ולא בניך.

ואני חדל באלפ"י מאל"ף ועד תי"ו ועפר ואפר אני תחת כפות רגלי רבינו הרשב"א ז"ל, על כל זה כמה וכמה טעמים לתורה, ואחר נטילת רשות מכבודו של הרשב"א ז"ל נ"ל בס"ד להוסיף עוד טעם על שהלכה כרבי מאיר בזה, שהרי רבי מאיר בשיטת רבו רבי עקיבא אמרה וכדאיתא בפרק השותפין³¹⁴ וז"ת: תניא היה רבי מאיר אומר יש לו לבעל הדין להשיבך ולומר לך אם אלקיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסן וכו', וזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא אם אלקיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסן וכו', אמר לו רבי עקיבא אמשול לך מושל למה הדבר דומה למלך כשר ודם שכעס על בנו וכו' ואנן קרוין בנים דכתיב בנים אתם לי"י אלקיכם וכו', אמר לו אתם קרוין בנים

³⁰⁸ קידושין דף ל"ו ע"א.

³⁰⁹ יעו"י ס' טל אורות להמקובל רבי מאיר פאפיראש ז"ל כדכוס ראשון לפ' תולדות מ"ש בזה, וכן כדכוס ראשון לפ' במדבר מה שהביא משום הרב הגדול רבי אברהם מונסון ז"ל.

³¹⁰ ח"א סי' קל"ד וסי' רמ"ב.

³¹¹ עירובין דף מ"ו ע"ב.

³¹² יעו"י מ"ש הרמב"ן ז"ל בפ' האזינו בפסוק שחת לו לא בניו מומס.

³¹³ שבת דף פ"ט ע"ב.

³¹⁴ ב"ב דף י' ע"א.

וקריון עבדים בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קריון בנים ובזמן שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קריון עבדים ועכשיו אין אתם עושין רצונו של מקום, אמר לו רבי עקיבא הרי הוא אומר הלא פרום לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית³¹⁵, אימתי עניים מרודים תביא בית האידנא וקאמר הלא פרום לרעב לחמך.

ומדברי רבי עקיבא נמצינו למדין שמצות הצדקה לישראל בזמן הזה הוא לפי שנקראין בנים למקום ואפילו בשאין עושין רצונו של מקום, הא קמן דרבי עקיבא סבירא ליה דאף כי לית בהו הימנותא ופלאי לע"ז ח"ו מכל מקום נקראים בנים³¹⁶, וקיימא לן הלכה כרבי עקיבא מחבירו, וגם כי רבי יהודה תלמידו של רבי עקיבא הוא ובכל מקום שהרב והתלמיד חולקין הלכה כדברי הרב.

ואל תשיבני ממה שכתב הרשב"א ז"ל בחידושו שלח פרק תולין³¹⁷ דחא דאין הלכה בתלמיד במקום הרב היינו דוקא בתלמיד היושב לפני רבו ונחלקו פנים בפנים, אבל לא כשנחלקו כשני חולקים בעלמא, וחבא הרי רבי עקיבא ורבי יהודה לא נחלקו פנים בפנים ולא הוה תלמיד יושב לפני רבו, תשובתך בצדך ..., יעו"ש.

היוצא לנו מכל הנ"ל דבין לרבי עקיבא ובין לרבי מאיר האי קרא בנים אתם וגו' משתעי אפילו בבנים משחתים עובדי ע"ז ח"ו ובא הכתוב לאשמעין דאף כי לית בהו הימנותא ופלאי לעבודת כוכבים ח"ו על כל זה נקראין בנים³¹⁸, ורבי עקיבא לשיטתו דדריש אתם אפילו שוגגין אתם אפילו מזידין אתם אפילו מוטעין³¹⁹, אף כאן קדריש בנים אתם אתם אפילו מזידין ואפילו עובדי ע"ז ח"ו³²⁰.

וחנה רבי עקיבא ורבי מאיר הן הן מאיר דמאמר המשנה הנ"ל³²¹ ורבי עקיבא ורבי מאיר לשיטתיהו אזלי דס"ל כל ישראל בני מלכים הן בין עושין רצונו של מקום ובין אין עושין רצונו של מקום ח"ו, ועל יסוד וקוטב המאמר הנ"ל אמרנה לתלתא בבי דמשנתנו, ובבא ראשונה חביב אדם שנברא בצלם וכו' יובן חיטב בחקדים מאמרו של רבי אלעזר בפרק הבא על יבמות³²² וז"ת: כל אדם שאין לו אשה אינו אדם שנאמר זכר ונקבה בראם

³¹⁵ 'עניים מרודים', קרי ביה 'עניים מרודים', מחיבות מהופכות, כמו כש-כש, שמהל-שלמה, וכו'.

³¹⁶ יעו"י רש"י קדושין דף ל"ז ע"א ד"ה ת"ש.

³¹⁷ שבת דף קמ"א ע"א ד"ה אלף אמר רבא.

³¹⁸ יעו"י ס' פרשת דרכים דרוש כ"ה.

³¹⁹ ר"ה דף כ"ה ע"א.

³²⁰ יעו"י ס' נר ישראל פ' ראה ד"ה בנים אתם, ובמקום אחר פירשנו בזה בס"ד הפסוק בנים אתם וגו' לא התגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת, והמפרשים ז"ל נדחקו בזה מה ענין בנים אתם ללא התגודדו, ולהנ"ל ניהא שפיר ובהקדים לדעת חז"ל ביבמות דף י"ג ע"ב – לא התגודדו לא תעשו אגודות אגודות, עוד נקדים מה שאמרנו בירושלמי – פאה פ"א ה"א, וכו"ה ברכות פ' חקת – וז"ת: אמר רבי אבא בר כהנא דורו של דוד כולם דייקים היו ועל ידי שהיה להן דילטורים היו יולאים במלחמה והיו נופלים, אבל דורו של אחאב עובדי ע"ז היו ועל ידי שלא היה להן דילטורים היו יורדין למלחמה ונוגזין. וזהו אומרו בנים אתם לוי' חלקיכם, ר"ל אפילו כשאתם בנים עובדי ע"ז ח"ו, אם לא תעשו אגודות אגודות אלף תהיו כולכם אגודים יחד ומוסכמים באחדות אחוה כאיש אחד בלב אחד, אזי לא תשימו קרחה בין עיניכם למת, ר"ל שלא תטרכו לקרחה קריחה על המות.

³²¹ במשנה הביאונה משום רבי עקיבא, ובאבות דרבי נתן – פרק ל"ט – הביאונה משום רבי מאיר.

³²² יבמות דף ס"ג ע"א.

ויקרא את שמם אדם, וכן אמר בזוה"ק נעשה אדם דא רזא דבר ונוקבא³²³, הא קמן כי אין נקרא בשם המעלה אדם אלא מי שעוסק בפריה ורביה³²⁴.

וזחזו אומרים ז"ל: חביב אדם שנברא בצלם, וכבר אמר בזוה"ק³²⁵ כי האדם אתקרי בארבע שמות, אדם, גבר, אנוש, איש, והשם המעלה שבכלם הוא אדם. וכמ"ש במרכבת יחזקאל דמות כמראה אדם עליו³²⁶, עוד אמר בזוה"ק³²⁷ כל מאן דאיהו דחיל הטאה אקרי אדם, אימתי, אמר רבי אלעזר דאית ביה יראה ענוה חסידות כללא דכולא אמר רבי יהודה והא תנינן אדם כללא דדבר ונוקבא, ע"כ. ואין שום צורך להביא ראיה לזה שהאדם נברא בצלם שהרי זיל קרי בי רב הוא וכדכתיב ויברא אלקים את האדם בצלמו וגו'.

והוסיפו ואמרו: חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר כי בצלם אלקים עשה את האדם, וארישא דקרא קסמך דכתיב ביה שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלקים עשה את האדם ואמרו ז"ל בגמ'³²⁸ דהאי קרא משתעי בזה שאינו עוסק בפריה ורביה שהוא כאילו שופך דמים וממעט הדמות, אחרים אומרים גורם לשכינה שתסתלק מישראל, וזחזו אומרים חיבה יתירה נודעת לו שאפילו זה שאינו עוסק בפריה ורביה שהוא בשופך דמים וגורם לשכינה שתסתלק מישראל ח"ו אף הוא עומד בצלם אשר נברא בו³²⁹, אלא שקומתו נכפפת ופניו מקדירות³³⁰, וזה ודאי מורה על חיבה יתירה.

והוסיפו בבבא השניה ואמרו: חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, וידוע שאין ישראל מכונים בשם המעלה ישראל אלא כשהם במעלה העליונה ועושין רצונו של מקום, ולא חוצרך להביא ראיה לזה שנקראין בנים למקום שהרי פסוק מפורש הוא בתורה בני בכורי ישראל, והוסיפו ואמרו חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום שנאמר בנים אתם לי' אלקיכם, ור"ל שאפילו כשהם בנים משחתים עובדי ע"ז ח"ו על כל זאת חביבותיה גבן ונקראין בנים חביבין למקום וכדכתיב בנים אתם לי' אלקיכם כנ"ל, וזה ודאי מורה על חיבה יתירה³³¹.

ובבא השלישית: חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה יובן דיטב בהקדים מאמר

³²³ כי אדם כולל איש ואשה כאומרו ויעשהו כעבדית איש כהפארה אדם לשבת בית, איש לזכר אדם לנקבה, וכן כתיב ויקרא את שמם אדם, ס' כרור המור פ' מטות.

³²⁴ יעו"י ס' שב שמעתתא בהקדמה אות נ' מ"ש בזה.

³²⁵ ח"ג דף מ"ח ע"א.

³²⁶ לפי שהוא עולה מ"ה במספרו כמו שעולה שם יו"ד ה"א ור"ו ה"א במלואו – ס' כרור המור ריש פ' בראשית ופ' ויקרא ד"ה אדם כי יקריב, והש"ה ה' כתב דשם מ"ה במלואו כזה מ"ה ה"א עולה פ"ו כמנין שם אלקים. נמצא כי בשם אדם נרמז שם אלקים זה דין כלול בשם הוי"ה שהוא רחמים.

³²⁷ ח"ג דף קמ"ה ע"ב.

³²⁸ יבמות דף ס"ג ע"ב.

³²⁹ יעו"י זוהר במדבר – דף קי"ז ע"א: כיון דלאמר כללמו, מאי כללם אלקים ברא אותם, אלף ודאי תרין דרגין לכלילן דבר ונוקבא וגו', ובמקום אחר פירשנו בזה בס"ד מה שאמר נעים זמירות ישראל 'אך כללם יתהלך איש', ואמרו רז"ל אך מיעוט, ומאי מיעוט, אלף דרומז על זה שאינו עוסק בפריה ורביה ונקרא 'איש' ולא 'אדם' וקאמר דאף 'זה האיש' לא איבד את הכלל אלקים אשר נברא בו מכל וכל אלא שקומתו נכפפת ופניו מקדירות.

³³⁰ יעו"י ב"ר י"ב, י'.

³³¹ וזהו שיער הפייט – בסליחות יוס' ג' פסוץ ישראל עמך המיוחס להריב"ס – 'תורה חיבתם' לפניך בין כך ובין כך קרויים לך בנים.

המדרש³³² וז"ת: אמר רבי יהושע בר נחמיה אמר להם הקב"ה לישראל שמרו את השבת שהיא שקולה כנגד כל התורה וכו', ולבאורה מה נתינת טעם הוא שהיא שקולה כנגד כל התורה, והלא כל התרי"ג מצוות חייבין לקיימן ועל אף שאינן שקולין כנגד כל התורה, אלא נ"ל בס"ד הכונה דאף בזמן שהן בנים מושחיתים ח"ו ואין מקיימין התורה והמצוות מכל מקום אומר להם הקב"ה לישראל למיטעו שמרו את השבת שהיא שקולה כנגד כל התורה³³³ וכל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו, וכמו שאמרו ז"ל בפרק כל כתבי³³⁴ לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בה את השבת.

וזהו אומרים ז"ל: חייבין ישראל שניתן להם כלי חמדה, וכלי חמדה הוא התורה, והיינו חביבותן בשוין עושיין רצונו של מקום ומקיימין את התורה והמצוות, והוסיפו ואמרו חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם, ור"ל אפילו כשאינן עושיין רצונו של מקום ופליחי לע"ז ח"ו, מכל מקום ניתן להם כלי חמדה 'שבו נברא העולם', ומחו הכלי חמדה הזה, זה שבת שבו נברא העולם³³⁵, וכמו שכתב האלשיך הק' בפרשת בראשית עה"פ ויכלו השמים והארץ וגו' ויכל אלקים ביום השביעי' מלאכתו אשר עשה כי בלעדי השבת לא היתה העמדה וקיום למעשה בראשית, והנה אמרו רז"ל שקולה שבת כנגד כל התורה וכל המקיים את השבת כאלו קיים כל התורה, ומכיון שכן הרי גם שבת נקראת כלי חמדה³³⁶, וכן איתא בפרקי דרבי אליעזר³³⁷ משל למלך שהיה לו 'כלי חמדה' ולא רצה להנחילו אלא לבנו, כך שבת וכו'.

והנה אמרו רז"ל³³⁸ כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו³³⁹, ולזה הביאו הפסוק כי לקח טוב נתתי לכם, ור"ל שכביכול אומר לישראל אמנם נתתי לכם לקח טוב היא המתנה טובה ששמה שבת וכל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מחול לו, על כל זה אל תסמכו על זה להקל בשמירת התורה והמצוות, אלא תורתי אל תעזובו ותשמרו את כל מצותי³⁴⁰.

ובס"ד מצאתי כן במדרש אבות דרבי עקיבא³⁴¹ דפסוק זה 'כי לקח טוב' נאמרה עוד קודם מתן תורה וקאי גם על השבת, וז"ת: דבר אחר אל"ף, אמר הקב"ה אִמְרָתִי לעמי פארתי, ופארתי לעמי אִמְרָתִי, ואין אִמְרָתִי אלא תורה שנאמר יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי, ואין לקחי אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו, ומחו אל תעזובו, מלמד שבשעת מתן תורה קרא הקב"ה לישראל ואמר להם בניי מקח טוב יש לי

³³² תנחומא פ' תשא ל"ג – שאלות דרב אחאי גאון פ' בראשית שאלתא ח'.

³³³ וכנרמז בכתוב 'אך' את שבחתי תשמרו וגו'.

³³⁴ שבת דף קי"ט ע"ב.

³³⁵ רמז נכון לזה, אלו ג' חבות שבי' נבר"א העולם בני' זה שבת.

³³⁶ יעוי' מה שכתב הרמ"א ז"ל בפירושו על משלי דהאי 'כלי חמדה' דמתניתין לא קאי על התורה אלא על המצוות.

³³⁷ פרק י"ח.

³³⁸ שבת דף קי"ח ע"ב.

³³⁹ יעוי' ט"ז ריש הל' שבת מ"ג כזה.

³⁴⁰ יעוי' ס' משך חכמה פ' משפטים שפירש על דרך זה את הפסוק שעת ימים תעשה מעשיך וכיום השביעי תשבת

וגו' ושם אלהים אחרים לא תזכירו וגו', יעו"ש.

³⁴¹ ריש אות אל"ף.

בעולם ואני נותן אותה לכם לעד לעולם אם תקבלו את תורתי ותשמרו את מצותי, משיבין ישראל ואומרים לפניו רבש"ע איזהו מקח טוב שאתה נותן לנו אם נשמור את תורתך, משיב הקב"ה ואמר להם זה העולם הבא, משיבין ישראל ואומרים רבש"ע הראינו דוגמא של עולם הבא, משיב הקב"ה ואמר להם זה שבת שהוא אחד ממששים של עולם הבא שכולו שבת, ע"כ.

ועתה נלכה ונשובה לפרש מאמר המדרש הנצב פתח השער: ויקחו לי תרומה וכו' אל תעזבו המקח שנתתי לכם, ויובן היטב בהקדים מ"ש רש"י ז"ל בפרשת כי תשא עה"פ אך את שבתותי תשמורו וז"ל: אף על פי שתהיו רדופין בזריוות המלאכה אל תדחה את השבת מפניה, כל אכין ורקין מעוטיין למעט שבת ממלאכת המשכן, ע"כ. עוד נקדים מאמרם ז"ל במדרש³⁴², וז"ת: ויברך אלקים את יום השביעי וגו' רבי ישמעאל אומר ברכו כמון וקדשו כמון וכו', ברכו באור פניו של אדם קדשו באור פניו של אדם, לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת כמו שהוא דומה בשבת, עוד נקדים מאמרם ז"ל בזוהר הק' ³⁴³ וז"ת: בשבת כתיב לדרתם מאי טעמא וגו', ולמה לדרתם, להכניס בה כלה קדושה לדירתם לחיות בתוכן בשעה שקדש היום וגו'.

ועפ"י האמור לעיל יובן הדבר כמין חומר, וזהו אומרם ז"ל ויקחו לי תרומה החד"ד כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו, אל תעזבו המקח שנתתי לכם, ור"ל אף על פי שאני מצוה אתכם על הבאת תרומה למשכן, מכל מקום תורתי אל תעזבו, והנה ישאל השואל מה ענין תורתו אל תעזבו אל הצווי על נדבת המשכן, לכן פירש אל תעזבו המקח שנתתי לכם, ור"ל אל תדחה מפניה את השבת שנקראת מקח טוב, וזהו שמסיום בעל המדרש ואומר אלא משכר שלקח משה שנאמר ומשה לא ידע כי קרן 'אור' פניו וגו', הנה דקדק בעל המדרש ושינה מלשון הכתוב וכתב 'אור' פניו באל"ף ולא 'עור' פניו בעי"ן כדכתיב בקרא, ולמה כן, אלא לפי שאינו דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת כמו שהוא דומה בשבת, ובשבת קרן 'אור' פניו³⁴⁴, וזהו שמסיום בעל המדרש אלא בכל מקום שאתם חולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו, וכמ"ש ז"ל בזוהר לעשות את השבת לדרתם, להכניס בה כלה קדושה לדירתם, וזהו שמסיום בעל המדרש שנאמר ועשו לי מקדש, הנה דייק ואמר ועשו לי מקד"ש ולא אמר ועשו לי משכן³⁴⁵, וזהו שפירש רש"י ז"ל: ועשו לי מקדש, ועשו לשמ"י בית קדושה, להכניס בה הכלה הקדושה בשעה שקדש היום.

והנה ראה ראיתי להאדמו"ר מגור בעל פני מנחם ז"ל שרצה לחדש חידוש נפלא והוא רכל חיבא דנקטו חז"ל בלשונם לשון יתירה כונתם היה לומר שהוא אבן מיותר וחלואי ולא היה כן, כמו שאמרו ז"ל בגמ' ³⁴⁶ שאני כהנים חואיל וריבה בהן הכתוב 'מצוות יתירות', וחיינו שהרי קודם מעשה העגל היתה העבודה בכבורות אלא שעל ידי שחטאו בעגל נכנסו הכהנים לעבודה תחת הכבורות, וחלואי ולא חטאו בעגל והעבודה היה נשאר בכבורות,

³⁴² כ"ר י"א, ב'.

³⁴³ ח"ג דף ט' ע"ב.

³⁴⁴ ומשה עשה מעייניו אלפי"ן ושמת משה במתנת חלקו.

³⁴⁵ יעו"י אזה"ח הק'.

³⁴⁶ קידושין דף כ"א ע"ב.

וכן על דרך זה רצה לפרש מה שאמרו ז"ל בגמ' ³⁴⁷ 'נשמה יתירה' נותן הקב"ה באדם ערב שבת, ופירש רש"י ז"ל נשמה יתירה, היינו רוחב לב לאכול ולשתות, והיינו כי אדם הראשון לפני החטא היה נעלה אף מהמלאכים שהיה מיסב בנן עדן והמלאכים שמשו אותו והיו צולין לו בשר ומצננין לו יין כדאיתא בגמ' ³⁴⁸ ולא היה צריך כלל לתיקון הפת או לתיקון האכילה, ואך בעקבות החטא נגזר עליו גזירת בזעת אפיק תאכל לחם לתקן את אשר עוית, וחלואי ולא חטא ולא היה צריך בשבת 'נשמה יתירה' לתיקון המאכל. אמנם לבסוף חזר בו הפני מנחם ז"ל מחידושו הנפלא והוא מפני החיבה יתירה שנשנה במשנתו זה שלש פעמים ובאלו ודאי אי אפשר לפרש חיבה יתירה הכונה שהוא מיותר.

והנה מצאתי לבעל בני יששכר ז"ל בספרו אגרא דפרקא ³⁴⁹ שכבר פירש כן במאמרם ז"ל על הפסוק ויבן י"י את הצלע, מלמד שנתן הקב"ה 'כינה יתירה' באשה יותר מבאיש, ופירש הוא ז"ל הכונה 'יתירה' היינו שהוא מיותר ועו"ש, ועל פי דברינו הנ"ל שכל השלש בבות של החיבה יתירה במשנתנו משתעי בזמן שישראל אין עושין רצונו של מקום ח"ו הרי מה מאוד נמרצו אמרי יושר של רבי עקיבא ורבי מאיר בדקדוק בלשונם 'חיבה יתירה' היינו שהוא מיותר וחלואי והיו עושין רצונו של מקום ולא היו צריכין להגיע לחיבה יתירה, ומעתה חידושו של בעל פני מנחם ז"ל הנ"ל נכונה וברורה מאד ואין בה שום פקפוק כלל, ואדרבא ממשנתנו יש ראייה וסמך גדול לחידושו הנ"ל.

וכן נ"ל לפרש בס"ד מה שתקנו אנשי כנסת הגדולה בתפלת יוצר אהבת עולם אהבתנו י"י אלהינו, חמלה גדולה 'ויתירה' חמלת עלינו, ולכאורה מה היה חסר אלו לא נכתב ויתירה, אלא הכונה ע"ד הנ"ל אהבת עולם ואהבה רבה אהבתנו קאי על זמן שישראל עושין רצונו של מקום, ואפילו בשאין עושין רצונו של מקום ח"ו על כל זאת חמלה גדולה 'ויתירה' חמלת עלינו, וכמ"ש ז"ל 'חיבה יתירה' נדעת להם שנקראין בנים חביבים למקום אפילו בשאין עושין רצונו של מקום ³⁵⁰.

והנה איתא בס"ק ³⁵¹ כי אף שלוחות הראשונות נשתכרו ואותיות פורחות באויר, על כל זאת פסקו השבת נשארו בלוחות ולא פרחו באויר, והאמרי אמת ז"ל פירש בזה מה שתקנו אנשי כנסת הגדולה בתפלת שחרית ושני לוחות אבנים הוריד בידו 'וכתוב בהם שמירת שבת', והנה ידוע מס"ק כי לעתיד לבא תורה 'חדשה' מאתי תצא ונזכה לאותן אותיות שהיו בלוחות הראשונות כמו שהיה במתן תורה ³⁵², ואמרו רז"ל ³⁵³ אין ישראל נגאלין אלא בזכות השבת שנאמר בשובה ונחת תושעון, ויהי רצון שבזכות שמירת השבת כחלכתו נזכה לגאולת אחישנה כ"ב.

³⁴⁷ ביאה דף ט"ז ע"א.

³⁴⁸ סנהדרין דף נ"ט ע"ב.

³⁴⁹ אות כ"ג.

³⁵⁰ וכענין זה כתב הגר"א ז"ל בפירושו על שיר השירים – א', ט"ז – ח"ל: להבנת עולם אהבתנו וכו' היינו כשניתנה

התורה בסנין, חמלה גדולה 'ויתירה' חמלת עלינו היינו אחר חטא העגל, יעו"ש.

³⁵¹ מובא בס' אמרי אמת משום אביו השפת אמת ז"ל ועוד ס"ק.

³⁵² יעו"ש ס' מגלה עמוקות על פסוק מ"ש בזה.

³⁵³ ויק"ר פ"ג, א'.

פתיחתא ב' – לקבלת התורה
 אין דברי תורה מתקיימין
 אלא במי ש'מששים עצמו כמי שאינו

'ידוע 'הרב ר' זמפורסם 'הענין כי הענוה והשפלות היא מדה עליונה ומעלה רמה ואין לך מדה גדולה הימנה, וצא ולמד מן הקב"ה שהניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני הנמוך שבהרים, וכן דרשו חז"ל בפ"ק דסוטה³⁵⁴ ע"פ ואת דבא ושפל רוח, אני את דבא, שכביכול מרכיב שכינתו אצלו ונעשה מרכבה לשכינתו³⁵⁵, והן כל יקר ראתה עיננו גדול מדת הענוה היא העולה למעלה ראש כאשר חכמים יגידו³⁵⁶ כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, ואמרי רבנן בכפיל'א מאד מאד הוי שפל רוח³⁵⁷, ורבי יהושע בן לוי הענותן סגיא הוה אמר כמה גדולים נמוכי רוח לפני הקב"ה, שבשעה שביית המקדש קיים אדם מקריב עולה שבר עולה בידו, מנחה שבר מנחה בידו, אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות וכו', ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת וכו', ואמר רבי אבהו³⁵⁸ אין העולם מתקיים אלא במי שמששים עצמו כמי שאינו, ורבי יוחנן אמר³⁵⁹ אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמששים עצמו כמי שאינו שנאמר והחכמה מאין תמצא.

ובשחיטת חולין אמרו חז"ל באגדה³⁶⁰ וז"ל: אמר להם הקב"ה לישראל חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני, נתתי גדולה לאברהם אמר לפני ואנכי עפר ואפר. למשה ואהרן, אמרו ונחנו מות. לדוד, אמר ואנכי תולעת ולא איש. וכן אמר יעקב אבינו ע"ה קטנתי מכל החסדים וגו', וכן מצינו במשה איש האלקים אשר שבחיו עצמו מוספר ולא נשתבח אלא במדת הענוה שנאמר והאיש משה ענו מאד וגו', חכם חסיד לא נאמר אלא ענו, וכשביקש משה ליכנס לארץ והעתיר והפציר תקטיו תפלות אף על פי שהיה יכול לתלות במעשיו הטובים וכמו שאמר רבי אלעזר בברכות³⁶¹ שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו, וכאומרו ית' ומודע לא יראתם לדבר בעבדי במשה, ודרשו חז"ל בעבדי אף על פי שאינו משה, במשה אפילו אינו עבדי, וכל שכן שהוא עבדי והוא משה, מכל מקום לא ביקש משה מואת המקום ב"ה אלא מתנת חנם

³⁵⁴ דף ה' ע"א.

³⁵⁵ ונרמז בכתוב 'הגה י"י נלכ' עליו כ"ח עניו, כי העניו הוא מרכבה לשכינה.

³⁵⁶ מגילה דף ל"א ע"א.

³⁵⁷ ורש"י רשומות אמרו: ועתה ישראל 'מה' י"י אלוקיך שואל מעמך, ר"ל שואל ממך 'מה', שהוא מדת הענוה.

³⁵⁸ חולין דף פ"ט ע"א.

³⁵⁹ סוטה דף כ"א ע"ב.

³⁶⁰ חולין פס.

³⁶¹ דף ל"ב ע"ב.

מצד החנינה כמו שאינו הגוף.

וגם מודעת זאת בכל הארץ אשר חכמים יגידו כי כל מה שנאמר במדת הענוה לשבח נאמר במדת הגארה לגנאי, ו כמו שאמרו ז"ל בפ"ק דסוטה³⁶² כל מי שהוא גבה לב קרוי תועבה, ורבי אלעזר אמר כל אדם שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשר הוא ואין עפרו ננער ושכינה מיללת עליו, ועוד שם הרבה דברים, ואמר רב יהודה אמר רב³⁶³ כל המתחרה אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו, אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו, ואמר רב אמי³⁶⁴ כל המגיס דעתו מביא אף וחימה לעולם³⁶⁵, ואמר זעירי אמר רבי חנינא³⁶⁶ אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל, ואמר רבי לוי³⁶⁷ נימוס קילוסים היא שכל המתגאה נידון באש, וכמה מאוס ומתועב גבר ויהיר בעיני אלקים ואדם כי גאות עשה, וכביכול השוכן אתם בתוך טמאותם אומר אין אני והוא יכולין לדור בעולם, ואמר רב מרי³⁶⁸ האי מאן דיחיר אפילו אאינשי ביתיה לא מיקבל, וכבר כתבו הקדמונים ז"ל חטעם שאסרה התורה הקרבת שאור וחמין על גבי המזבח מפני שהן מורין על גאון, ואמרו ז"ל כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודה זרה.

והנה איתא בשלחי פרק כסוי הדם³⁶⁹ וז"ל: אר"י מאי דכתיב האמנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם, מה אומנותו של אדם בעולם הזה ישים עצמו כאלם, יכול אף לדברי תורה, תלמוד לומר צדק תדברון, יכול יגיס דעתו, תלמוד לומר מישרים תשפטו בני אדם, ע"כ.

רבים ראו כן תמחו על אר"י שנעשה שואל יכול אף לדברי תורה ישים עצמו כאלם, והלא כל הבריאה כולה העליונים והתחתונים גם יחד לא נבראו אלא בשביל לימוד התורה וכדכתיב אם לא בריתי יומם ולילה וגו' וכיוצא הרבה כתובים, והיך יעלה על דעת לומר ישים עצמו כאלם בדברי תורה³⁷⁰, וביותר תימה על אומרו יכול יגיס דעתו, והלא על זאת יתפלא כל חסיד עליו לעת מצוא מאמרו זה האין עלתה על דעתו של רבי יצחק לאמר כדבר הזה והלא מקרא מלא דבר הכתוב גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל וכיוצא הרבה כתובים, ושכינה מה אומרת, אין אני והוא יכולין לדור בעולם, וכי שבקיה רבי יצחק להסידותיה, אתמחא, עוד יש לשאול ומי זוטרי בעיניו מאי דכתיב תועבת י"י כל גבה לב עד שהוזקק להביא ממרחק לחמו דרך דרש מפסוק מישרי"ם תשפטו בני אדם דאסור לגגס דעתו, אתמחא.

³⁶² דף ד' ע"ב.

³⁶³ פסחים דף ס"ו ע"ב.

³⁶⁴ תענית דף ח' ע"א.

³⁶⁵ ונרמז ככתוב וחנפי לב ישימו אף, חנפ"י נוטריקון 'חורס' 'נכודלנל' 'פרעה' 'יוראש', יעו' שמו"ר ח', כ'.

³⁶⁶ סנהדרין דף כ"ח ע"א.

³⁶⁷ ויק"ר ז', ו'.

³⁶⁸ סוטה דף מ"ז ע"ב.

³⁶⁹ חולין דף פ"ט ע"א.

³⁷⁰ יעו' ס' שמירת הלשון שער הכוונה פ"א בהג"ה.

והנלע"ד בס"ד בחקדים דברי המדרש³⁷¹ וז"ת: נפת תטפנה שפתותיך כלה כל מי שאומר דברי תורה ברבים צריך שיהא צנוע ככלה שלא יהא בו שום דופי, ד"א צריך שיהיו דבריו ערביין על שומעיהן כסלת שצפה על פני נפה, ע"כ. וזוה נבא אל הביאור בס"ד דזה ודאי שלא עלתה על דעתו של רבי יצחק מעולם לומר כי האדם יעשה עצמו כאלם לא יפתה פיו בדברי תורה, שהרי כל עצמו לא נברא אלא לעמל תורה ודרכתיב לא ימוש ספר התורה הזה מפיך כדאיתא בחלק³⁷², אלא כונת רבי יצחק הוא לענין לימוד התורה לרבים, וזהו דקאמר יכול אף לדברי תורה ישום עצמו כאלם וימנע עצמו מללמוד תורה לרבים ויקיים בנפשו ישב בדד וידום כי נטל שכר עליו וכמ"ש בירושלמי ברכות³⁷³ כל היגע בתורה בצנעא מוחכים שנאמר ואת צנועים חבמה, לזה קאמר תלמוד לומר צדק תדברון והיינו שהייב ללמדה לאחרים ואין לו רשות ליפטר הימנה, וכמו שאמרו ז"ל באבות אם למדת תורה הרב"ה אל תחזיק טובה 'לעצמך' כי לכך נוצרת ללמדה לאחרים, ועל דא תדברין נר"ן יתירא, דהיינו ללמדה לאחרים.

והוסף לשאול: יכול יגים דעתו, פירושו שמא יגים דעתו, ור"ל אולי יחוש שמא על ידי לימוד תורה לרבים יכשל וילכד ברשת יצרו ח"ו ויגים דעתו, וביחוד אם חוצק חן בשפתותיו ודבריו ערביין על שומעיהן, ומחמת זה יש לו טענה לפטור עצמו מללמוד תורה לרבים ואמור יאמר מה לי ללמד להועיל לאחרים ולהכניס עצמי במקום צ"ר הוא הצור הצורב חיושב בין הגדרים כאור"ב וכזב"ב כי יגים דעתו עליו ח"ו ואין לך דופי גדול מזה, לזה קאמר תלמוד לומר מישרים תשפטו בני אדם, ר"ל הכתוב מבטיחו שדבר זה לא יהיה לו לרועין, ואדרבה על ידי לימוד תורה לרבים עוד ישפיל דעתו יותר ויקנה קנין ענוה בנפשו, וכמו שאמרו במדרש³⁷⁴ אמר רבי יודן ללמוד שכל מי שמלמד תורה ברבים זוכה ששורה עליו רוח הקדש, ואמרו רז"ל בגמ'³⁷⁵ אין חקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור וכו' ועניו וכולן ממשות, הא קמן דעל ידי לימוד תורה לרבים זוכה למדת הענוה.

ובס"ד נראה לפרש בזה מאמר הגמ' בפרק המקנא³⁷⁶ וז"ת: אמר רב חייא בר אשי אמר רב תלמיד חכם צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית, אמר רב חונא בריה דרב יהושע ומעטרא ליה כסאסא לשבולתא, ויש להבין חדא והרי מקרא מלא דבר הכתוב תועבת י"י כל גבה לב וחיך אומר רב צריך שיהא בו³⁷⁷, תו וכי יחלוק רב על כל חני תנאי דלעיל

³⁷¹ שו"ר פ"ד, ובילקוט.

³⁷² סנהדרין דף ז"ט ע"ב.

³⁷³ פ"ה ה"א.

³⁷⁴ שו"ר פ"א, ט'.

³⁷⁵ נדרים דף ל"ח ע"א.

³⁷⁶ סוטה דף ה' ע"א.

³⁷⁷ ומתאמר בבי מדרשא ממשיה דהגר"א ז"ל הכונה כי מצינו ביעקב אבינו ע"ה שאמר קטנתי מכל החסידים וגו' אשך עשית את עבדך, והחסידים שקיבל מאלו ית' תלפזן בזכות עצמו ולא בזכות אבותיו, וכבר ראינו חסידים גדולים שנענשו על שהזיקו טובה לעצמם, נחמיה בן חכליה אמרו חז"ל לא נקרא ספרו על שמו מפני שהזיק טובה לעצמו – סנהדרין דף ז"ג ע"ב – וכן חזקיה אמרו ז"ל בברכות – דף י' ע"ב – חזקיה שחלה בזכות עצמו תלו בו בזכות אחרים, אלמא שלח כהגון עשו, ואם כן האיד תלפזן יעקב בזכותו, אלח בל הכחז לומר כך שאינו אסור אלח להבא והיינו כשמבקש בתפלתו עשה לי בזכותי כגון חזקיה שאמר זכר נא את אשך התהלכתי לפניך וגו', וכן נחמיה שאמר זכרה לי אלקי לטובה, אבל לשעבר היינו החסידים שכבר קיבל מאלו ית' מותר לחלות בזכות עצמו, וזהו הרמז תלמיד חכם מותר שיהא בו שמונה שבמינית,

שהרחיקן מדת הגאווה בתכלית ההרחקה והמיואוס, וכמו שאמרו ז"ל לא מיינה ולא מקצתה ואפילו כל דהוא לא³⁷⁸, ואלו רב חולק ואומר לא כי אלא צריך שיהא בו אחד משמונה בשמיניות ומשמע דלא סגי ליה בלאו הכי, עוד צריך להבין מהו כונת רב הונא באומרו ומעטרא ליה כסאסא לשבולתא ומה בא ללמדנו.

ולבא אל המכוון נקדים מה שכתב בספר דרך משה³⁷⁹ וז"ל: איתא בכתבי האר"י ז"ל למא בחר הקב"ה לעצמו דוקא שם הוי"ה, כי כל השמות חלק לנבראיו שם א"ל לישרא"ל, שם אלקים למשה³⁸⁰, ושם הוי"ה בחר לעצמו³⁸¹, מפני שהוא מורה על ענוה³⁸², כיצד, שם הוי"ה גימטריא כ"ו ובמספר קטן הוא ח', ב' פעמים ח' הוא ט"ו במספר קטן הוא ז', ג' פעמים ח' הוא כ"ד במספר קטן הוא ו', כו' וכו', עד ח' פעמים ח' הוא ס"ד ובמספר קטן הוא י' שהוא במספר קטן א'³⁸³, וזה הסוד שבכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, כי בכל פעם שאתה מוסיף על השם הוי"ה הוא מקטין עצמו בביכול שלא ישאר אלא עד אחד³⁸⁴, הוא אלקינו שאין יחידות כמוהו בשום שם אחר³⁸⁵, וזהו הסוד שיסד הפייט במוסף ראש השנה הודא"י שמו, – הודא"י גי' הוי"ה – כן תהלתו, שמורה על מדת ענוה עד אחד, ואז מראה שאין בלתו כי הוא אחד ואין שני, וזהו דאין בלתו ולא נתן לאחר מבלעדיו כמו שם א"ל או אלקים. עוד נראה לי בדרך אחר השם הוי"ה הוא כ"ו במספר קטן ח', ב' פעמים הוי"ה הוא כ"ן במספר קטן ז' כו' וכו', עד ח' פעמים הוי"ה הוא ר"ה גימטריא יצחק והוא במספר קטן י' שהוא במספר קטן א'. ועוד נראה לי בדרך אחר לכל הוי"ה צרף עוד שמונה תמצא בכל מקום גדולתו ענותנותו, כיצד, שם הוי"ה הוא כ"ו במספר קטן הוא ח', תצרף עוד שמונה הרי ל"ד והוא במספר קטן ז', תצרף ח' אל ל"ד כו' וכו', עד תצרף הפעם השמיני ח' אל ע"ד הרי פ"ב והוא במספר קטן א', וזהו הסוד 'שמיני שבשמיניות', בכל פעם שתחשוב השם יותר במנין תלמוד מדת ענוה שמקטין עצמו, ואם

ר"ל כי פסוק קטנתי מכל החסדים וגו' הוא פסוק השמיני בפדשה השמינית בחורה הוא פרשת וישלח ובזה מותר לו לתלות בזכות עלמו.

³⁷⁸ ובר קפרא הטמינה דרמ"ז במאמרו אלו היה נותן זה קורטוב של דבש – המרמז על גבהות הלגז – אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה, וקורטוב הוא אחד משמונה בשמיניות כידוע, – וכמעשה שהובא לדבריהם ז"ל בחסדי אחד שהלך בדרך וזומן שהלך עמו אליהו הנביא זל"ט וראה אדם רעע גם רוח ואליהו זל"ט מנע עצמו מהגדיר ריחו הרע של גם רוח זה יותר ממה שהגויס בעבורו על סרחון נבילה.

³⁷⁹ להמוניות מוהר"ר משה בן המוכיח מוהר"ר מאיר כהנא – יוס י"ד. וכן הביאה החידו"א ז"ל בספרו נחל שורק בהפסרת בחקתי ובספרו להבה דוד סוף דרוש ט' משום ס' ארץ החיים על תהלים.

³⁸⁰ יעו"י בעה"ט פ' יתרו: את כל אשר עשה אלקים למשה, למה אמר אלקים, פי' אשר עשה הקב"ה למשה אלקים לפרעה.

³⁸¹ וכדכתיב אני הוי"ה הוא שמי וגו', וביעקב כתיב ויקרא לו א"ל, אלקי ישראל, ובמשה כתיב ראה נתתיך אלקים לפרעה.

³⁸² יעו"י ש"ך עה"ת ריש פ' לו, ויעו"י ס' קדושת לוי פ' שמות ד"ה ויאמר אהי"ה אשר אהי"ה מ"ש בזה. ובחיבורי ספר משקלי האותיות – ערך ענוה – פירשנו ע"ד זה בדרך רמז מאמרם ז"ל בקידושין דף ל' ע"א – וז"ת: ת"ר

³⁸³ שמונה אלפים שמונה מאות ושמנים ושמנים פסוקים הוו פסוקי ס"ח, יתר עליו תהלים שמונה, חסר ממנו דברי הימים שמונה, והוא פלא, ונלח כל חכמי לב למצוא חשבון אחת לחתח לפי החשבון הגמסר בכל החומשין לפי המסורה שבידנו גם בלוחות ובתיבות וגם בפסוקים, ואף גם זאת מה ראו חז"ל להעריך פסוקי התורה כנגד פסוקי ספר תהלים ודברי הימים יותר מלפני ספרי הכ"ד.

³⁸⁴ בס' לכוני מהר"ח פירש בזה מה שיסד האר"י ז"ל: יגלה לן טעמי דכתריסר נהמי דליון את בשמיה כפיל"א וקליש"א, והיונו כל כמה שאתה כופלו מיקלש קליש"א.

³⁸⁵ ר"ל לא בשם א"ל ולא בשם אלקים הנ"ל, שהרי גם שד"י מורה גם כן על מדת ענוה כמו שם הוי"ה.

תלמיד חכם יזהר בזה לא יבא לידי גאולה בלל³⁸⁶, עב"ל.

³⁸⁶ ובחיבורי 'ספר משקלי האותיות' – ערך עגוה – פירשנו בזה בס"ד – בדרך רמז – הא דלמרו ז"ל בסוכה – דף נ"ג ע"א – על רבן שמעון בן גמליאל כשהיה שמה שמחת בית השואבה היה נוטל שמונה אבוקות של אור בידו אחת וחורקן כלפי מעלה, וחורק אחת ומקבל אחת ואין אחת מהן נוגעת בחברתה, וכשהוא משתחוה נועץ ב' גודליו בארץ ושואה וגושק הרעפה וחוקף, ואין כל בריה יכולה לעשות כן, וכן אמרו ז"ל – סוכה סג – בלי זהוה מטייל קמיה דרבי בתמניה סכיני, וכן שמואל קמיה דשבור מכלא בתמניה מזגי חמרלא, וכן אבוי קמיה דרבה בתמניה ביעי, ויש להבחין ובי מה ראו כל אלו לרקד ולטייל בשמונה שמונה דייקא לא פחות ולא יתר, וכן מה שמאנו בדור המלך ע"ה נעים הזמירה יסוד את מזמור קי"ט – אשרי תמנימי לך – בתמניה אפי, ולמה יסוד בתמניה אפי דייקא, וכן אמרו ז"ל במדרש – במד"ר – ט"ו י"א – כנור של דוד של ז' נימין היה ולזימות המשיח נעשים שמונה, ויש להבחין בזה חדא מאי רבוחא דכנור בעלת ח' נימין יתר על של ז' נימין, וזאת שנית ובי מי מנע בעד דוד המלך ע"ה נעים הזמירה לשורר כנור של שמונה נימין –

– אלא נ"ל בס"ד הענין בדוד המלך ע"ה על אף שהיה ענינו בעגוה יחירה – יעני' מו"ק דף ט"ז ע"ב – מכל מקום כיון שהוא מלך ישראל היה לרדף להכניע ולהשפיל עממו ביותר עד תכליתו, וכמ"ל חו"ל בברכות – דף ל"ד ע"ב – המלך כיון שכבר עבד אורן זוקף, ולזה יסד לו מזמור אשרי תמנימי לך בתמניה אפי – הדגוה לעגוה – והיה משורר אותו כנור של ז' נימין ולא בשל ח' נימין, שעל ידי זה יסד נעניו שעדיין לא הגיע למדרגת הח' ולרדף להשפיל בעבודתו ולהוסיף עגוה על ענותו, וכן הוא הענין בדבן שמעון בן גמליאל שהיה נשיא ישראל וכל שהוא גדול יותר משאר בני אדם לרדף להכניע ולהשפיל עממו ביותר, ולכן כשהיה שמה שמחת בית השואבה – שמשם היו שואבין רוח הקודש – והיה מתחפש שלא חוצה דעתו עליו ח"ו, מה עשה, הלך ולקח לו שמונה אבוקות שהוא מורה על עגוה, כדי שעל ידי זה יזכור כל רגע ורגע שלא יפול ח"ו ברשת הגאות והאגון אפילו בשמיני שבשמיניו, וכן הוא הענין בלי שמואל ואבוי, וכל זה שלא יבאו לידי שמץ בגאות כלל אף בשמיני שבשמיניו, ויעני' – פל"ח – בענין רבן שמעון בן גמליאל חו"ה וכשהפסוק את רשב"ג ואח רבי ישמעאל ליהרג היה רשב"ג יושב ותוהה בדעתו ואומר אוי לנו שאנו נהרגין כמחללי שבתו וכעובדי ע"א וכמגלי עריות וכשופכי דמים, אמר לו רבי ישמעאל בן אלישע רגוע שמומר לפניך דבר אחד, ח"ל אמור וכו', ח"ל שמה כשהיית יושב ודורש בבר הבית והיו כל אוכלוסי ישראל יושבין לפניך וזה דעתך עליך וכו' –

– וכן פירשנו בזה בס"ד מאמרם ז"ל בשבת – דף קכ"ט ע"א – בשמואל דהוא רגיל ועבד מיוחד – הקצת דם – בביתא דש בלניא וחד אריחא, – עוביה של בלניא הוא ג' טפחים ואריחא הוא חצי לבינה ומדתו טפה ומחלה – יומא חד עבד ואריגש בנפשיה, בדר וחסד דר אריחא, ע"כ. ויש להבחין בזה חדא למה דייק שמואל 'על האריחא' 'אריחא' דייקא, ומאי איכפת ליה אם השמינית האה גם כן בלניא כאשר שב בלניא, וזאת שנית מה היה לו בשמואל דעבדו חסרון אריחא – שהוא טפה ומחלה – מעובי הכותל הוכף ומיד נחלש ונחלה, ואלו כולי עלמא אין מדקדקין בזה ומקוין דם בכל מקום ובאין אופן שלא יהא ולא חלון ולא מרגישין במחומה, אתמחא, אמנם הרי כבר איפלו רב ושמואל במליע' – ב"מ דף ק"ז ע"ב – בפסוק 'והסיר ה' ממך כל חוליו', רב אמר זו עין, ושמואל אמר זה הרוח, והנה זה ודאי וברור כי מחלקותן דף רב ושמואל לא קאי רק על חוליו הגוף כפי פשוטן של דברים, אלא קאי גם על חוליו הנפש, והנה כפי שיש לאדם רמ"ח איברים בשמיניו ולרדף לשמור עמו שלא יחלה ולא חלה ח"ו לרדף לרפואה, כמו כן יש לאדם נשמה ורמ"ח איברים רוחניים ולרדף לשמור מאד מאד שלא יחלה, וכאשר יבקש לו האדם עצות ותחבולות בעניניו הנשמיים בהליכות מסחריו ובריות גופו וכו', עוד יותר מזה לרדף לבקש תחבולות לכל ילכו ח"ו ברשת יצרו הרע, ובכל יום ויום לרדף האדם להרגיז יצרו הטוב על יצרו הרע המתחשק ומתגבר עליו להחטיו ומהקטן להמיתו ח"ו –

– והנה רב דקאמר 'זו עין', רומז אל מדה 'עין רעה', והיינו דבר סובב כי המדה הכוללת את כל תחוליו הנפש זו מדה 'עין רעה' שענין רעה בשל אחרים, ושמואל דקאמר 'זו הרוח' רומז אל המדה המאושה 'רוח גבוהה', והוא קסבר כי המדה הכוללת את כל תחוליו הנפש זו מדה 'רוח גבוהה', ולכן רב דסובר 'הכל בעין' היה עבודתו כל ימיו להשגיש עצממו מדה 'עין טובה' עד תכליתה, וכמ"ל ז"ל במליע' – סג – דבר סליק לבי קברי 'עבד מאי דעבד' אמר תשעין ותשעה בעין רעה ואחד בדרך ארץ, ועל אף שהדברים מובנים על פי פשוטן עוד דברים נגז, והיינו כי אלו התשעין ותשעה שמהו על ידי 'עין רעה', לא סוף דבר 'עין רעה' של אחרים, אלא 'עין רעה' של עצמא, והיינו שעל ידי שהיה להם 'עין רעה' בישא' וליבא בישא' ונפסא לא ידעה שבעה ועיניהם היתה רעה בשל אחרים לכן מהו בקאור ימים וימים קודם זמנם, וכמ"ל ז"ל בברכות – פ"ב מ"ה – רבי יהושע אומר עין רעה ויצר הרע ופגאית הבריות מולאית את האדם מן העולם, וכן אמר רב במדרש – ד"ב פ' עקב – והסיר ה' ממך כל חוליו, רבי דר חוליו, רבי דר חוליו ליבא בישא –

– ושמואל דלמר 'הכל ברוח' רומז אל המדה המאושה 'רוח גבוהה', ולזה היה עבודתו כל ימיו להשגיש עצממו מדה ההכנעה עד תכליתה ולשקט מעצמו כל שמץ של גלות שלא יבא ח"ו לידי רמות רוחא כל דהו, ואפילו שמיני שבשמיניו, וכמו שאמרו ז"ל בפרק קמא דסוטה – דף ה' ע"א – לא מניה ולא מקאפיה, – הנה שאין כן לרב לגבי מדה 'רוח גבוהה' מנינו לו לרב דקאמר – סוטה דף ה' ע"א – תלמיד חכם 'לרדף' שיהא בו אחד משמונה שבשמיניו, ויש להמליץ בזה לשון חו"ל בגמ' כל אדם שיש בו כחות הרוח אפילו רוח קימעה, עוקרת'ו, ולזה הוא שמואל 'רגיל ועבד מיוחד' – היינו התנ"ך דם העבור מנאות המאושה – 'בביתא דש בלניא וחד אריחא', ובהאטרפס יחד הרי הן במספר שמונה הרוזמ אל העגוה, ולזה הקפיד שמואל 'על השמינית' שהיא 'אריחא' – חצי בלניא – דייקא, ולא בלניא שלימה כאשר שב בלניא, שעל ידי זה יסוד אל לבו שארץ ליזאר ביותר שלא יבא אפילו לידי שמיני שבשמיניו, והנה יומא חדא 'עבד ואריגש בנפשיה', הנה דייק וקאמר אריגש 'בנפשיה', לא 'בגופיה', ור"ל זימנא חדא אחר 'דעבד מיוחד' לשקט מעצמו כל שמץ של רוח גבוהה, עדיין הרגיש 'חולש' בנפשיה, ותשק שלא הגיע עדיין במדה ההכנעה עד תכליתה, ולזה הלך ובדק ויאלה דחסר – חד אריחא', וזה היה לו לאות ולסימן להמשיך בעבודתו ולהוסיף עגוה על ענותו ועדיין שגירש 'בנפשיה' שבה עד תכליתה –

והנה מקום הניחו לנו להתגדר בו, והלא בשנכפיל ט' פעמים ח' הרי הם עולים במנין ע"ב ובמ"ק הוא ט', וכן הוא בשנכפיל ח"י פעמים ח' הוא קמ"ד ובמ"ק הוא ט', וכן על זה הדרך בהכפל כפולו של ט' עד עולם, ואם כן האיך הוא אומר בכל פעם שאתה מוסיף על השם הוי"ה הוא מקטין עצמו בכפולות של ט' ט' הרי הוא מגדיל עצמו.

ונ"ל בס"ד בהקדים מאמר המדרש³⁸⁷ וז"ת: וגם את הגוי אשר יעבודו דין אנכי ר"א בשם רבי יוסי בר זמרא בשתי אותיות הללו הכטיח הקב"ה לאברהם אבינו שהוא גואל את בניו³⁸⁸ ושם יעשו תשובה גואלן בשבעים ושתים אותיות³⁸⁹, דאמר רבי יודן מלבא לקחת לו גוי מקרב גוי עד מוראים גדולים אתה מוצא שבעים ושתים אותיות של הקב"ה, ואם יאמר לך אדם שבעים וחמשה הם, אמור לו צא מהם גוי שני שאינו מן המנין³⁹⁰.

והנה מבורר בזוהר הק"ק³⁹¹ כי שם הגדול הוא השם המפורש בן ע"ב תבות³⁹² המצורפים מנ' פסוקי דסמיכי המתחילים באות וא"ו יוסע ייבא יוט ועל ידי שם זה נקרע הים לישראל³⁹³, והנה איתא בס"ק³⁹⁴ דיש באלו ג' פסוקים כל אותיות האלפ"א בית"א ולא נעלם רק אות גימ"ל מפני שהוא מורה על גאולה והחולך בגאולה עליו נאמר גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם³⁹⁵.

והנה אמרו ז"ל במדרש³⁹⁶ וז"ת: אמר רבי חנינא יש לך שהוא נאה ללבושו ולבושו אין נאה לו, אבל הקב"ה הוא נאה ללבושו ולבושו נאה לו שנאמר י"י מלך גאות לבש, שבעה לבושוין לבש הקב"ה, אחד במלחמות הים שנאמר י"י מלך גאות לבש זה כנגד מלחמות הים שנאמר אשירה לי"י כי גאה גאה וכו'. וכבר נתקשו המפרשים ז"ל בזה והלא אמרו ז"ל במדרש³⁹⁷ עה"פ וענתך תרבני, וכי יש עניו גדול מן הקב"ה, והאיך הוא אומר

—עד פירשנו בזה בס"ד מה שכתב בס' מטה משה —חלק הנהגות בית הכנסת— וז"ל: מלאתי בספר ישן נושן, קודם שיתחיל אדם ללמוד יאמר תחלה ח' פעמים אות ה' של תמיא אפי' —הלים מו' קי"ט— והוא חלקי ה' אמרת וגו' עד חסדן ה' מלכה הארץ חקיד למדני, ע"כ. ויש לשאול וכי מה ענין לומר קודם לימודו אות ה' דייקא ומה גם ח' פעמים, אלא הוא הטעם והוא הענין כי באומרו קודם לימודו ח' פעמים אות ה' של תמיא אפי' ישים נגד ענינו כל היום כולו שלא יתגלה בתורו ח"ו ואפילו בשמיני שבשמינית.

³⁸⁷ ב"ר מ"ד, י"ט.

³⁸⁸ פי' גאולה זמנית שיש אחריה גלות.

³⁸⁹ פי' גאולה עולמית שאין אחריה גלות, ונרמז בפסוק 'מלחמה לי"י' —בעמלק ר"ת בני' ע"כ.

³⁹⁰ יעווי' בפי' ידי משה שם שכתב כי גם אות גימ"ל מן גוי הראשון אינו מן המנין מפני שאות גימ"ל מורה על גאולה כמובא להלן, ונ"ל בס"ד דגם באלו שני פסוקים: 'וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וגו' ברכש גדול וגו' עד בשיבה טובה' אלה מוצא שבעים וששים אותיות של הקב"ה, ואם יאמר לך אדם שבעים וחמשה הם, אמור לו לא מהם ג' גמיו"ן שבהן ואלו הן: וגם, הגוי, ג'דול, שאין מן המנין מפני שהן מורין על גאולה כנ"ל.

³⁹¹ ח"ב דף נ"א ע"ב.

³⁹² הנקרא חס"ד בני' ע"כ.

³⁹³ יעווי' רש"י סוכה דף מ"ה ע"א ד"ה אנ"י וה"ל.

³⁹⁴ ס' עשרה מאמרות להרמ"ע מפלנו ז"ל מאמר אס כל חי ח"כ סי' כ"ט, וס' מגלה עמוקות ואחחנן אופן קע"ט, ופי'

ידי משה על המדרש הג"ל.

³⁹⁵ ומטעם זה תמצא בפרשת הארץ יש בו כל אותיות האלפ"א בית"א לכו מן הגימ"ל שאין בו, כי כל המתייחד חכמותו מסתלקת ממנו כדליתא בפסחים — דף ס"ו ע"ב — ונ"ל בס"ד דלוח גימ"ל מורה על גאולה משני פנים, הא' כי תבת גאולה התחלה בלוח גימ"ל הרומז אל גאולה, והב' כי כל אותיות האלפ"א בית"א במבולס הם ב' או ג' אותיות כגון אל"ף או ה"א וכן כולם, ואלו אות גימ"ל במבולס הוא ד' אותיות.

³⁹⁶ שו"ט מו' ז"ג.

³⁹⁷ שמו"ר מ"א, ד'.

הוא נאה ללבושו וכו' שנאמר י"י מלך גאות לבש כביכול כמוסף גאות ח"ו בפמליא של מעלה.

ולבא אל המכוון נקדים דברי רבנו האר"י ז"ל³⁹⁸ וז"ל: והנה מצינו שאפילו חשי"ת שונא הגאון שכן כתיב י"י מלך גאות לבש שהגאון הוא בערך מלבוש אצלו שבמלכותו לובש הגאון לאיים על הבריות ותכף ומיד פושטו, כמו שאמרו ז"ל כל מקום שאתה מוצא גדולתו ית' שם אתה מוצא ענותנותו כו'³⁹⁹. עוד נקדים מאמר המדרש⁴⁰⁰ וז"ת: בטנך ערמת חטים, מזה השבולת חזו מתמרת ועולה והקנה שלה ארוך ועליה רחבים וארוכים והשבולת בראש הקנים והקנה מתגאה ואומרת בשבילי נזרעה חשדה, אמרה להם השבולת הרי הגורן בא והכל מפייסין בשבילי מי נזרעה חשדה, באת הגורן מכניסין את הקש לאור וזורק את המוץ לררח ומכנים את החטים לאוצר וכל העובר נוטלן ומנשקן⁴⁰¹.

וזה נ"ל בס"ד כונת רבי יוחנן שאמר: כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה וכו', 'גדולתו' הוא בחינת חסד בידוע, ור"ל כל מקום שאתה מוצא 'גדולתו' של הקב"ה הוא שם הגדול שהוא עולה במנין ע"ב כמנין חסד ובמ"ק הוא ט' והרי הוא מגדיל עצמו ואם כן האריך מורה אות חיות על מדת עזרה, ויהי כמשיב שם אתה מוצא ענותנותו, ר"ל בשם ע"ב אתה מוצא ענותנותו מצד אחר שהרי נעלם ממנו אות גימ'ל מפני שהוא מורה על גאון, וזה נ"ל בס"ד כונת בעל המדרש הנ"ל י"י מלך גאות לבש זה כנגד מלחמת הים שנאמר אשירה לי"י כי גאה גאה וכו', ר"ל הרי הוא כשואל והלא בשני פסוקים אלו אתה מוצא גדולתו של הקב"ה וחיבנו ענותנותו, ויהי כמשיב י"י מלך גאות לבש זה כנגד מלחמת הים וקריעת ים סוף הרי חיתה על ידי המושכת השם ע"ב שהוא מורה על ענוה, וזה נ"ל בס"ד כונת רבי חנינא שאמר הקב"ה הוא נאה ללבושו ולבושו נאה לו שנאמר י"י מלך גאות לבש, ר"ל אם אמנם מצינו במלחמת הים כי י"י מלך וגאות לבש מכל מקום הרי הוא רק בערך מלבוש אצלו ולא ח"ו גאון בעצם כי הגאון מאוסה ושנואה אצלו ית' בתכלית המיאוס והתיעוב.

(ובס"ד פירשנו בזה מה שיסד הפייטן במוסף של ראש השנה ויו"כ: שמך נאה לך ואתה נאה לשמך, ושמונו קראת בשמך, עשה למען שמך וכו', יעוי' במפרשים מה שפירשו בזה, ולא נאריך בדרוקים ויבואר בס"ד עם האמור, וע"פ ד"ק הנ"ל יובן כמין חומר, וזהו אומרו שמך נאה לך, 'שמך' חיינו שם הוי"ה חמורה על ענוה שהולך ומקטין את עצמו כביכול שלא ישאר אלא עד אחד כנ"ל, 'נאה לך' שאתה ענו בתכלית. 'ואתה נאה לשמך' חיינו 'אתה' שהנך ענו בתכלית 'נאה לשמך' הכונה לשם ע"ב חמורה גם כן על ענוה מצד אחר כי נעלם ממנו אות גימ'ל כנ"ל, אמנם ושמונו קראת בשמך חיינו שם א"ל שאינו

³⁹⁸ ס' הליקוטים פ' תזריע.

³⁹⁹ ולזה אמר 'לבש' כמו המלבוש שהוא חוץ ממנו, וכן אמר 'גאות' ולא אמר 'גאות' שהיא הגאון בעלם, אלא 'גאות' לדואה, אבל הגאון עצמה היא שטוה אלנו ית'.

⁴⁰⁰ ילקוט שה"ש רמז תתקכב.

⁴⁰¹ בפרק שירה איתא: שכולת חטים אומרת 'מעמקמים' קרלתיך י"י, ויעוי' ס' מהר"ש לכ"ק מכן אדמו"ר רב שר שלו' מבעלזא ז"ל 5 – חלק מועדים ט"ו בשבט ד"ה שכולת חטים אומרת – מ"ש בזה.

מורה על ענה אלא אדרבה הוא מורה על גדלות⁴⁰², והנה אמרו חז"ל בפרק קמא דחגיגה⁴⁰³ עה"פ במסותריה תבכה נפשי מפני גדה, מאי מפני גדה, אמר רב שמואל בר יצחק מפני גאותן של ישראל שניטלה מהם וניתנה לאומות העולם, וזהו בקשתנו הלא שמנו קראת בשמך, ר"ל הרי נתת לנו שם א"ל המורה על גדלות, ואם כן למה זה תבכה במסותריה על גאותן של ישראל שניטלה מהם, אלא עשה למען שמך וקדש את שמך על מקדישי שמך וכו' והחזיר להן את גאותן).

הדרגה למילי קדמאי: ומעתה יתפרש הדבר כמין חומר וזהו כונת רב שאמר תלמיד חכם צריך שיחא בו אחד משמונה בשמינית, ר"ל תלמיד חכם שהוא שפל באמת בתכלית השפלות האין יגבה לבו בדרכי ה' לומר דברי תורה ברבים ומה גבר בנוברין, לזה קאמר צריך שיחא בו אחד משמונה בשמינית, לא אמר שמיני שבשמינית אלא דייק לומר 'אחד' משמונה בשמינית, ור"ל אחד היוצא משמונה בשמינית הנ"ל שאמנם הוא מלבוש של גאות אך לאמיתו של דבר הוא ענה בתכלית, וכן צריך תלמיד חכם ללבוש לשעה קטנה מלבוש של גאות ועל ידי זה יגבה לבו בדרכי ה' ויאזור עוז לומר דברי תורה ברבים, ותיכף ומיד פושטו והיה כלא היה.

ורב חונא בריה דרב יהושע הוסיף ואמר: ומעטרא ליה כסאסא לשבולתא, ר"ל שלא יחשוש בלבושו מלבוש של גאות לשעה קטנה פן ידבק בידו מאומה מן החרם היא הגיאות המאוסה ואחר כן יצטרך לשרש אחריה ולעקור מה שעשתה מדת הגאווה רושם בנפשו, לזה קאמר ומעטרא ליה כסאסא לשבולתא, ר"ל שאינו מעטרו אלא כמו סאסא לשבולתא, והכונה כפי שפירש רש"י ז"ל לעיל וז"ל: כסאסא דשיבולתא, גבהו של שבולת שקורין זקן השבולת והוא נשבר ונופל מאליו, ור"ל שעטרה זו איננה לכבוד ולתפארת שהוא מסוג הגאווה המאוסה, אלא מלבושתו ענה ואף שהוא מעוטף במלבוש של גאות אינה אלא לשעה קטנה למען יגבה לבו בדרכי ה' ותיכף ומיד ברגע קטן פושטו וכלבוש יחליפם ויחלופו ולא יצטרך לשרש אחריה, ומלבוש גאות זו הוא כסאסא דשיבולתא שנשבר ונופל מאליו כי אין בו ממש, וכראש שבולת ימלו ולא ישאר ממנו לא שומן של גאווה ולא שום רושם כלל.

וראה ראיתי בספר בת עין⁴⁰⁴ שכתב דכפי הנראה היה חותמו של כהן גדול אות ח"ת, יעו"ש מה שפירש לפי דרכו, ולפי ד"ק הנ"ל דאות ח"ת מורה על מדת הענוה יש לומר דלזה הטעם היה חותמו של כהן הגדול אות ח"ת למען לא יגבה לבו ח"י ולא ירום לבבו מאחיו הכהנים.

והנה הקדמונים ז"ל כתבו הטעם שאסרה התורה להקריב חמץ ושאר על גבי המזבח מפני שהן מורין על גאווה כנ"ל, ובדכתיב כל המנחה אשר תקריבו וגו' לא תעשה חמץ כ"י כל שאור וגו' לא תקטירו וגו', והנה בכל מקום הרחיקה התורה החמץ וצוה על המנחה שתהיה מצה, ואילו בקרבן תודה אמרה תורה על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו, וכן שתי

⁴⁰² הוא סיסד הפייטן – כנרש רענן עונותיו, על ישראל גלותו.

⁴⁰³ דף ה' ע"ב.

⁴⁰⁴ בדקדוקים לתורה ד"ה מקשין.

הלחם היו של חמץ, ובאן הבן שואל מה נשתנה מנחת קרבן תודה וכן שתי הלחם בעצרת שבאז חמץ.

ועפ"ד הנ"ל נראה שפיר שהרי בשאדם מביא קרבן שלמים יש לחוש אולי יזיח דעתו עליו ולכן אוסרת עליו התורה להביא מנחה מוחמץ, אמנם בשאדם מביא קרבן תודה על אחד מארבעה דברים שהייבין להודות, הרי אין לחוש פן יגיס דעתו על זה, ולכן התירה לו התורה להביא עשר חלות חמץ, ולא עוד אלא שבאלו עשר חלות של חמץ היה בהן עשר עשרונות כמו בכל השלשים של מצה, ובשתי הלחם שמביאים בהן השבועות הוא יום מתן תורתנו צותה התורה להביאן חמץ לרמז כי יאות לתלמיד חכם לנחוג בעצמו קצת סלסול וכדאמר רבא תלמיד חכם צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית⁴⁰⁵.

....

וענה אידי דאתא לירך נימא ביה מילתא, הנה מצאתי לבעל הסמ"ג ז"ל⁴⁰⁶ שכתב כי הענין הקב"ה שומע משאלות לבם וממלא רצונם אפילו קודם שהתפללו בפיהם על הדבר, שנאמר תאות ענין שמעת י"י תבין לבם תקשיב אזנך, תפלת ענין לא נאמר אלא תאות, תבין לבם⁴⁰⁷, יע"ש. וכן כתב האלשיך חק' בפירושו על תהלים⁴⁰⁸ בפסוק תאות לבו נתת לו וגו', כי דוד המלך ע"ה בעוד שעלה הדבר בלבו כבר נתת לו את מבוקשו טרם יתפלל בפיו, ומעתה אם יעמוד לפני המלך להתפלל בפיו על הדבר הזה, מן הדין היה לטרוף תפלתו בפניו שאינו אלא כמתלוצץ, ועל כל זה לא אמרת לו הנה כבר מלאתי משאלתך ואל תעתיר עלי דבריו, אלא וארשת שפתיו כל מנעת סלה⁴⁰⁹ שהוא חוראת חיבה יתירה כי ערבים עליך דברי דודים ודבריו המה המור שעשועים למלך ב"ה⁴¹⁰.

⁴⁰⁵ יעו"י ס' תורת העולה להרמ"א ז"ל ח"ג פ' נ"ה.

⁴⁰⁶ חלק ל"ת מנחה ס"ד.

⁴⁰⁷ וכן דוד אומר בספר תהלים 'פאר ענין בישועה', והיינו שהקב"ה עונה אותם עוד טרם שהתפללו בפיהם על הדבר, ויעו"י מ"ט הרמ"ע מפלנו ז"ל במאמר מלה קשיטה סוף ס' ד' וז"ל: כתיב קרוב י"י לכל קוראיו, יכול לכל אינו קרוב אלא בשעת קריאתו, מה כתיב בזה כי לכל אשר יקראוהו באתה, עה"ד שבארנו כי לכלה הוא קרוב טרם יקראו לפיכך פתח בזה וסיים בעתיד.

⁴⁰⁸ מנ"י כ"א.

⁴⁰⁹ יעו"י עירובין דף נ"ד ע"א רמז כתיב תאות לבו נתתה לו, וכתיב וארשת שפתיו כל מנעת סלה, וזה תאות לבו נתתה לו, לא וזה וארשת שפתיו כל מנעת סלה.

⁴¹⁰ ובמקום אחר פירשנו בזה בס"ד מאמרם ז"ל בפ"ק דסוטה וז"ל: אמר רבי יהושע בן לוי כמה גדולים נמוכי רוח לפני הקב"ה שבעה שבת המוקדש קיים אדם מקריב עולה שכן עולה בידו, מנחה שכן מנחה בידו, אכל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות וכו' ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת וכו' ע"כ, הנה על מה שסיים ז"ל עוד אלא שאין תפלתו נמאסת י"י להעורר משני פנים, וכמו שהקשו המפרשים ז"ל חדא מהיכל היתר תהא תפלת נמוכי רוח נמאסת והלא מקרא מלא דבר הכתוב מרום וקדוש אשכנן ואת דכא ושפל רוח ודרשן חז"ל 'אני את דכא' שכביכול מרכין שכנינו אלנו ונעשה מרכבה לשכינה, וזאת שנית אומרו לרבותא 'אלא עוד' אלא שאין תפלתו נמאסת, נדראה שבה לומר עוד מעלה יתירה שיש בזה שדעתו שפלה, ונקט 'שאין תפלתו נמאסת' שהוא מילתא זוטרה נגד גודל ההפלה אשר הפליג תחלה במעלה נמוכי הרוח שהוא כאילו הקריב כל הקרבנות, וע"פ ד"ק הנ"ל נראה שפיר כי הנה רבי יהושע בן לוי דקאמר הכא 'כמה גדולים נמוכי רוח וכו' כאילו הקריב כל הקרבנות' הוא עצמו אומר בברכות דתפלות כנגד תמידין תקנוס, ומעתה מה מתקו דבריו ז"ל 'לא והוא אומרו' 'אלא עוד' אלא שאין תפלתו נמאסת, וז"ל כי הנה זה שדעתו שפלה שהכתוב מעלה עליו כאלו הקריב כל הקרבנות – ושני התמידין בכללם – אם כן מה לו עוד לעמוד ולהתפלל לפני המלך והלא תפלות כנגד תמידין תקנוס וכבר הקריב התמידין, לזה קאמר לרבותא 'אלא עוד' אלא שאין תפלתו נמאסת כי דבריו שעשועים המה למלך ב"ה.

והנה אמרו ז"ל במדרש עה"פ זממה שדה ותקחהו⁴¹¹ וז"ת: זממה שדה ותקחהו וגו', בוא וראה כל מזה שהרהר אברהם אבינו בלבו נתן לו הקב"ה, הרהר על ארץ ישראל נתן לו שנאמר אני י"י אשר הוצאתיך מאור כשדים וגו', וכן מצינו ביעקב אבינו ע"ה שהקב"ה מילא רצונו קודם שהתפלל בפיו וכמו שאמרו חז"ל בחלק⁴¹² וז"ת: כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי בו, בעי למיהדר, כיון דהרהר בדעתיה למיהדר קפצה ליה ארעא, מיד ויפגע במקום.

וכן מצינו בשמואל הנביא ע"ה וכמו שאמרו ז"ל במדרש⁴¹³ וז"ת: בא וראה כמה בין משה לשמואל, משה היה נכנס ובא אצל הקב"ה לשמוע הדבור, ואצל שמואל היה הקב"ה בא שנאמר ויבא י"י ויתיצב ויקרא בפעם בפעם וגו', ולמה כן, אמר הקב"ה בדין ובצדקה אני בא עם האדם, משה היה יושב ומי שהיה לו דין בא אצלו ונידון שנאמר וישב משה לשפוט את העם וגו', אבל שמואל היה טורח בכל מדינה ומדינה ושופט כדי שלא יצטער לבא אצלו שנאמר והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל וגו', אמר הקב"ה משה שהיה יושב במקום אחד לרדוף את ישראל יבא אצלי לאהל מועד לשמוע הדבור, אבל שמואל שהלך אצל ישראל בעיירות דין אותם אני הולך ומדבר עמו⁴¹⁴, ויש לתת טעם לשבח למה נענו אליו ד' אברהם יעקב שמואל ודוד טרם שהתפללו בפיהם.

ולפי דברי הסמ"ג הנ"ל הדבר הרי הוא כמבואר, שהרי אמרו חז"ל בגמ'⁴¹⁵ בקטרוג הלבנה וז"ת: א"ל הקב"ה זיל ליקרו צדיקי בשמיד, יעקב הקטן, שמואל הקטן, דוד הקטן, הנה יעקב אמר קטנתי מכל החסדים וגו', דוד אמר ואנכי תולעת וגו', ושמואל הנביא ע"ה מפורש בקרא שהנחיק עצמו בענות ויורה והיה מחזר בכל מקומות ישראל ושופטן בעריהן כנ"ל, וכן אמרו ז"ל במדרש גדולה ענה שבה נתגדל שמואל הנביא ע"ה שהרי קראו המלאך ג' פעמים והיה סבור שעלי היה קורא אותה והיה מזדעזע וניעור משנתו לבא אצלו ג' פעמים וכו', ולא היה מתגאה ואומר עד מתי יהא זה קורא אותי ואני רץ ובא אצלו וכו', ולא עוד אלא שהיה משוטט ממקום למקום לצורך ישראל וכו'. ולא עוד אלא בשאמרו לו ישראל תנה לנו מלך לשפוטנו לא אמר להם הריני כמלך עליכם ואתם מבקשים מלך, ע"כ. נמצינו למדין כי יעקב ושמואל ודוד ע"ה השלימו עצמם במדת הענות ובאו עד תכלית ולזה זכו ונתעטרו בה עד שנתכנו בכינוי 'הקטן', ואברהם אבינו ע"ה הרי הוא האדם הגדול בענינים וכמ"ש ז"ל בספרי⁴¹⁶ והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה, ולא מאבות, ולכן מילא ה' משאלות לבם טרם שהתפללו בפיהם.

⁴¹¹ תנחומא פ' קדושים סי' י"ג.

⁴¹² סנהדרין דף כ"ו ע"ב.

⁴¹³ שמו"ר ט"ז, ד'.

⁴¹⁴ וז"ל בס"ד דנרמז בכתוב: ושמואל בקראי שמו קראים אל י"י והוא יענס, כתיב קראים וקרינו קרים בהעלם האל"ף

מהקריאה, לומר כך שנענה טרם שקרא אל ה'.

⁴¹⁵ חולין דף ס' ע"ב.

⁴¹⁶ פ' נשא פיס' ק"ח.

מאמר למתן תורה
צדיק הר כפת, עלי נאווה ויפת,
כגוגית וכיריעות

וביחוד שכל הבריאה כולה העליונים והתחתונים גם יחד ציפו וייחלו אימתי יגיע היום הגדול הזה הוא יום השש"י בסיון, וארץ יראה ולא שקטה וגם שמים נטפו מים ועמודי שמים ירופפו וירעדו עד קבלת ישראל יום זה עשרת הדברים. תו קשה קושית המפרשים ז"ל והרי למדנו עונש נביא הכובש נבואתו, ומי התיר לו למשה לכבוש נבואתו ולחוסף יום אחד מדעתו, ותינה אם לימדה באחד מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, אמנם כבר כתבו התוס' ז"ל דדרשת היום כמחר אינה דרשה גמורה, ואם כן הדרא קושיא לדוכתה מי התיר לו לכבוש נבואתו.

ואגב אורחא יתבאר בס"ד מה מושך שייכי אהרדי הני שלשה דברים שעשה משה מדעתו, עוד יתבאר בס"ד למאי נפקא מינה מודיע לנו הגמ' שאלו ג' דברים עשה משה מדעתו ומאי תועלת ביריעה זו. עוד יבואר בס"ד קושיות המפרשים ז"ל למה זה סיימה התורה בענין שבירת הלוחות כדאיתא במדרשות והובא ברש"י ז"ל דו"ל: לעיני כל ישראל, שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם וכו' יישר כחך ששברת, והיה ראוי לעמוד בדבר טוב ולא בדבר פורענות בשבירת הלוחות⁴¹⁹, עוד יבואר בס"ד מאי רבותיה של משה ששיבר את הלוחות עד שהקב"ה החזיק לו טובה על שבירתם, על אף שבתחלה היה קשה לפני הקב"ה שבירתן ואף התרעם עליו על שבירתו את הלוחות כדאיתא

גרסין בפרק רבי עקיבא בעניינא דמתן תורה⁴¹⁷ וז"ת: ת"ר בששי בחדש ניתנו עשרת הדברות לישראל, רבי יוסי אומר בשבעה בו, אמר רבא דבולי עלמא בראש חדש אתי למדבר סיני וכו', ודבולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל וכו', מיתיבי וקדשתם היום ומחר קשיא לרבי יוסי, אמר לך רבי יוסי יום אחד חוסף משה מדעתו, דתניא שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו, חוסף יום אחד מדעתו ופירש מן האשה ושבר את הלוחות, חוסף יום אחד מדעתו מאי דריש, היום ומחר היום כמחר מנה למחר לילו עמו אף היום לילו עמו, ולילה דהאידנא נפקא ליה שמוע מינה תרי יומי לבר מחאידנא, ומנלן דהסכים הקב"ה על ידו, דלא שריא שכינה עד צפרא דשבתא, ופירש מן האשה מאי דריש, נשא קל וחומר בעצמו וכו', שבר את הלוחות מאי דריש, אמר ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה וכל בן נכר לא יאכל בו, התורה כולה כאן וישראל מומונים על אחת כמה וכמה, ומנלן דהסכים הקב"ה על ידו, שנאמר אשר שברת ואמר ריש לקיש יישר כחך ששיברת, ע"כ. וכן איפסקא הלכה כרבי יוסי דבו' בסיון ניתנו עשרת הדברות לישראל⁴¹⁸.

ומה שיש להתבונן במאמר הנ"ל חדא מה עלה על דעתו של משה לחוסף יום אחד שלא ברשות ולדחות את השכינה ולעכבה כיום תמים מליכנס לחופה, והרי באלו אמרי רבנן מקדימין ולא מאחרין אפילו שעה אחת וכל שכן יום תמים,

⁴¹⁷ שבת דף פ"ו ע"ב.

⁴¹⁸ מג"א א"ח"ח ריש סי' תל"ד.

⁴¹⁹ יעו"ט סי' קמ"א להר"א חזקוני ריש פ' בראשית.

במדרש⁴²⁰.

במדרש⁴²⁶ וז"ל: אמר רבי מאיר בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני לקבל התורה, אמר להם הקב"ה איני נותן לכם את התורה אם לא תביאו לי ערבים טובים שתשמרוה ואני נותנה לכם, אמרו לפניו רבש"ע אבותינו ערבים לנו, אמר להם אבותיכם צריכין ערבים, למה הדבר דומה לאחד שהלך ללות מן המלך אמר לו הבא לי ערב ואני מלוה אותך וכו', כך בשעה שעמדו ישראל לקבל התורה אמר להם אני נותן לכם את תורתך, הביאו לי ערבים טובים שתשמרוה ואתנה לכם, אמרו אבותינו ערבים אותנו, אמר להם הקב"ה יש לי עליהם, אברהם יש לי עליו שאמר במה אדע וכו', אמרו הרי בנינו ערבים אותנו, אמר הקב"ה הא ודאי ערבים טובים על ידיהם אתנה לכם, הח"ד 'מפי עוללים ויונקים יסדת עז' ואין 'עז' אלא תורה וכו', הא קמן לא זו בלבד שקבלוה מרצונם הטוב ובשמחה, אלא אף זו עוד הביאו את בניהם ערבים שישמרוה, ואם כן כפיית החר 'כנגינת' למה לי.

עוד הקשו המפרשים ז"ל דמפשיטות הלשון וייתיצבו בתחתית החר משמע שהתייצבו תחת החר מרצונם הטוב בלי שום כפייה⁴²⁷, וכן פירש רש"י ז"ל בפרשת וזאת הברכה וז"ל: י"י מסיני בא, פתח תחלה בשבחו של מקום וכו' ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל. מסיני בא, יצא לקראתם כשבאו להתייצב בתחתית החר כחתן היוצא לחקבל פני כלה, ע"כ. ומעתה איזו הזכרת זכות לישראל הוא זה שסירבו לקבל את התורה עד שכפה עליהם את החר באיום מיתה וקבורה, אלא על ברחק דישראל נכנסו מרצונם הטוב ובשמחה תחת החר.

וכן פירש רש"י ז"ל בשור השוירים⁴²⁸ וז"ל: תחת התפוח עוררתיך, כך היא אומרת בבקשה חבת דודה, תחת התפוח עוררתיך, זכור כי בתחתית הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך וכו', יעו"ש, הא קמן דישראל באו מרצונם הטוב והתייצבו בשמחה תחת החר ככלה

עוד איתא בנמ' ⁴²¹ וז"ל: וייתיצבו בתחתית החר, אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא מלמד שכפה הקב"ה עליהם את החר כנגינת ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו 'שם' תהא קבורתכם, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבא לאורייתא, אמר רבא אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשורוש, ורש"י ז"ל פירש וז"ל: גיגית, קובא שמטילין בה שכר, וכן פירש רש"י ז"ל בפרק לפני אידוהי⁴²² וז"ל: כנגינת, קופא בלע"ז ומטילין בה שכר. מודעא רבא, שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מזה שקבלתם עליכם, יש להם תשובה שקבלוה באונס. והתוס' ז"ל⁴²³ הקשו מפני מה כפה הקב"ה עליהם את החר כנגינת והרי כבר הקדימו נעשה לנשמע, ותירצו שמה יחזור בהם כשיראו האש הגדולה שיצאה נשמתם.

ומה שיש להתבונן במאמר הנ"ל הדא כבר נתקשו המפרשים ז"ל בזה⁴²⁴ למה זה עשאו כנגינת, והיינו שחפרו ועשה בו בית קיבול כמו גיגית, והיה די להניחו כמו שהוא נטוי על ראשיהם מלמעלה⁴²⁵, וזאת שנית למה זה היה צריך הקב"ה לאיים עליהם על ידי תלישת החר ממקומו וכפיית החר עליהם, והלא די היה לאיים עליהם באמירה בלבד, שהלא דבר ברור הוא שאפילו אם היה כביכול אומר להם דרך אזהרה בלבד אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם היו מאמינים ומקבלים התורה.

עוד הקשו המפרשים ז"ל מזה דאמרו ז"ל

⁴²⁰ שמו"ר מ"ו-ג' – ילקוט רמז תתנ"ו, ואפשר דמהאי טעמא לא אמר לו כביכול ישר כחך עד שליווה על הלוחות השניות ולא חיוך כששבר את הלוחות.

⁴²¹ ס' דף פ"ח ע"א.

⁴²² ע"ז דף ב' ע"ב.

⁴²³ כד"ה כפה.

⁴²⁴ בן יהודה ענה שס.

⁴²⁵ ויעו"י מה שתרנס יונתן ח"ל: ואנפיק משה ית עמא לקדמות שכינתא דה' מן משריתא, ומן יד תליס מארי עלמא ית טוורא וזקפיה באוירא, והוא ז"ל הי כאספקלריא, ואסתעדו תחומי טוורא. ויש לשאול למה זה עשה כביכול את ההר זך ומנוחל על שהיה מאיר ומזהיר כאספקלריא המאירה, והלא לא עבד קב"ה ניבא למנחל.

⁴²⁶ שו"ר ח' ד'.

⁴²⁷ יעו"י ספר הזכות להאי' הרי"ם ז"ל בסופו ד"ה ויתלכו בתחתית ההר.

⁴²⁸ בפסוק תחת התפוח עוררתיך, ש"ס ח' ה'.

הנכנסת לחופתה.

היא.

עוד דקדקו המפרשים ז"ל על אומרו ית' 'שם' תהא קבורתכם ומהראוי היה יאמר 'פה' תהא קבורתכם שהרי הן עומדין לפניו ית' תחת החר⁴³¹, עוד עמדו המפרשים ז"ל למאי נפקא מינה מודיע לנו רב אחא בר יעקב ענין המודיע ומאי תועלתה, עוד יש להתבונן באומרו מכאן מודיע 'רבא' ומשמע דאיכא זוטא, והיה ראוי יאמר מכאן מודיע לאורייתא, עוד יש לשאול מאי מודיע איכא ומי חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא.

והרמב"ן והרשב"א ז"ל חקשו למה זה נענשו על עבירות שעשו מסיני עד שושן כמו מעשה העגל ולמה זה גלו לכל על הטאתם וכו' והלא היה להם טענת אנוסים חיינו, והריטב"א ז"ל חקשה⁴³² וחרי התורה מעידה שבלב שלם קבלוה וכמ"ש מי יתן והיה לבבם זה וגו' ואם כן מאי מודיע רבא לאורייתא איכא.

והפרשת דרכים ז"ל חקשה⁴³³ מה טיבה של מודיע זו והלא גזירת מלך מלכו של עולם הוא ומה לי אם קבלוה באונס והלא חייבים לקיים גזירת מלך. ומרן החתם סופר ז"ל⁴³⁴ הוסיף להקשות עוד הלא בכל ענייני דעלמא קיימא לן דיש אונס חוץ מגטין, ואם כן מה בצע שישאל קבלוה את התורה והלא לא קבלוה אלא באונס ובכפייה והאריך הועילה קבלת ישראל את התורה שלא תחזור העולם לתהו ובהו⁴³⁵, יעו"ש.

וכן יש להתבונן בדברי רש"י ז"ל חדא מה לשון אומרת למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם, ומהראוי היה יאמר למה לא קיימתם את התורה, או למה לא קיימתם את המצות, וזאת שנית למאי נפקא מינה מודיע לנו רש"י ז"ל מהו תפקידו של הגיגית ומי לא ידע שהגיגית עשוי להטיל בה יין

וכן פירש רש"י ז"ל בפרשת האזינו על הכתוב יסבכנהו יבוננהו וגו' וז"ל: שם סבבם וחקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות וסבבן בתחתית החר שכפהו עליהם כניגית, הרי מפורש יוצא מפירוש רש"י ז"ל דכפיות החר כניגית נחשבת לשבח לישראל דומיא דעננים ודגלים. וכן פירש רש"י ז"ל בפסוק אף חבב עמים וגו' והם תכו לרגלך וז"ל: והם ראויים לכך שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית החר, לרגלך, כסיני, ע"כ. ויש לשאול מה לשון אומרת שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית החר וכי הן תווכו עצמן לתוך תחתית החר והלא כפיית החר חיתה בעל כרחם ובאיומם של מיתתה וקבורה אם לא יקבלו את התורה, והיותר קשה מה שבה הוא זה לישראל ואיזו חוכרת זכות הוא להם שכפה עליהם את החר כניגית, והכתוב בא לשבח את ישראל ונמצא ח"ו מנגה שהרי אין לך נגאי גדול מזה שסירבו לקבל את התורה ולא קבלוה אלא על ידי אונס כפיית החר כניגית, ומכאן דישראל תווכו עצמן מרצונם הטוב ובשמחה לתוך תחתית החר.

וכן אמרו במבילתא לשבחן של ישראל וז"ל: ויתיצבו, נכפפו, מלמד שנתלש החר ממקומו וקרבו ועמדו תחת החר שנאמר ותיקרבון ותעמדון תחת החר, ועליהם מפורש בקבלה יונתי בחגוי חסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמועיני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאור וכו', ומראיך נאור, ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני יי.

וכן אמר בזה"ק⁴²⁹ וז"ל: תשורי מראש אמנה וגו', מראש אמנה מראשיתם דעאלו במחויבותא עלאה ואמרו כל אשר דבר יי נעשה ונשמע והו כמתקלא חדא כמלאכין עלאין וגו', מראש שניר וחרמון דא טורא דסיני דקריבו לגביה ואתעתדו תחתיה דכתיב ויתיצבו בתחתית החר, ע"כ. וכן יסד הפייטן⁴³⁰: צדיק הר כפה, עלי נאור ויפה, כניגית וכיריעות. ואם כן כפייה זו אינו יודע מה

⁴³¹ כמכילתא אכן הגיטסא כון תהא קבורתכם.

⁴³² ח' הריטב"א החזקים שבת סס ד"ה מודיע רבא

לאורייתא

⁴³³ דרוק כ"ב.

⁴³⁴ ח' חת"ס כחובות דף ג' ע"א.

⁴³⁵ יעו"ש שו"ת עונג יו"ט מ"ש בזה.

⁴²⁹ ח"ב דף כ' ע"ב.

⁴³⁰ מערכות ליל א' נשבעות.

עתיד ליתן דין וחשבון, ואם תמצוי לומר דהזמנה זו לדין הכונה לעתיד לבא ליום הדין הגדול והנורא, מכל מקום קשה שהרי אמרו חז"ל בגמ' 439 דלעתיד לבא הקב"ה בכבודו ובעצמו יעיד בהם בישראל שקיימו את כל התורה כולה, ומעתה מה שייך עוד מוצרת עין ומה טיבה של הזמנה זו.

עוד איתא שם בגמ' וז"ל: אמר חזקיה מאי דכתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה, אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה, אלא בתחילה יראה ולבסוף שקטה, ולמה יראה, כדריש לקיש דאמר ריש לקיש מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי ה"א יתירה למה לי, מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם לתהו ובהו, ורשי' ז"ל פירש משמים השמעת דין, מתן תורה.

והנה מה שיש להתבונן במאמר זה חדא כבר הקשו המפרשים ז"ל דלכאורה משמע דיראת הארץ היה בכל אלו הדורות שלא ניתנה התורה משעת בריאתה עד שניתנה התורה בסנין, והרי בקרא כתיב משמים השמעת דין ארץ יראה, ומשמע דהארץ יראה רק מעת שבביכול צוה למשה לך אל העם וקדשתם שיהיו מוכנים לקבלת התורה 440.

עוד יש להתבונן מה זה עלתה על דעתה של הארץ לדמות את ישראל לבני עשו ובני ישמעאל ולחוש פן יסרבו לקבל את התורה, וביחוד אחר שאמרו כבר כל אשר דבר י"י נעשה למה זה חשדה בבני רחומאי בני אברהם יצחק ויעקב פן ואולי לבם כל עמם ובלשונם יזכו לו 441, וביחוד אחר הבטחת הקב"ה למשה בהוציא את העם ממצרים תעבדון את האלקים על החר חזה מה היה עוד מקום לפסק אם בני ישראל יקבלו את התורה אם לאו.

עוד יש להתבונן והלא גם השמים ושמי השמים היו תלויים ועומדים בקבלת ישראל עשרת

או שכן, ואגב אורחא יתבאר בס"ד טענת העוב"ם לעתיד לבא 436: רבש"ע כלום כפית עלינו הר 'כניגית' ולא קבלנוה כמו שעשית לישראל, ולכאורה אומרים 'כניגית' נראה כשפת יתר ומה להם אם החר נעשה 'כניגית' או שהיה החר כדף חלק בלי דפנות הוורדות למטה כניגית. וכן יש להתבונן בדברי התוס' ז"ל שכתבו דלכן כפה הקב"ה עליהם את החר כניגית דשמא יהיו חוזרים בהם כשיראו האש הגדולה, ע"כ.

ויש להתבונן בזה חדא כבר הקשה האור החיים חק' דאדרבא כשיראו האש הגדולה יוסיפו פחד ופחת וייראו יראת הרוממות ולא שיהזרו בהם ח"ו, עוד יש להקשות ח"ו ומי איכא ספיקא קמי שמיא, ואל תשיבני מענין הבחירה שהאדם הוא בחירי, שהרי סוף כל סוף השי"ת היודע מראשית אחרית ידע בטיב שלא יחזרו בהם אפילו כשיראו האש הגדולה, ובמ"ש הרמב"ם ז"ל באבות וז"ל: הכל צפוי וחרשות נתונה, כל מעשה בני אדם מה שעשה ומה שעתיד לעשות הכל גלוי לפניו וכו' 437.

וכן יש להבין דברי רבא שאמר אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשורוש, והרי כבר אמרו חז"ל 438 גדולה הסרת טבעת יותר מנביאים וד' נביאות שנתנבאו לחן לישראל, ולכאורה אין לך מודעא גדולה מזו, ומדברי רבא משמע לכאורה דבסיני קבלוה באונס ובימי אחשורוש קבלוה ברצון.

עוד יש להתעורר על דברי רש"י ז"ל מה שפירש שאם יזמינם לדין וכו', ויש לשאול ומי איכא ספיקא אם יזמינם לדין והלא כל אחד ואחד סופו ליתן דין וחשבון בבוא חליפתו וכמו ששנינו באבות על כרחך אתה חי וכו' ועל כרחך אתה

436 ע"ז דף ב' ע"ב.

437 יעו"י ש"ך עה"ת פ' בראשית שהקשה כן על מאמר המדקש ב"ר פי"ד, ו' – ח"ה: אמר רבי לוי האלם הגדול בענקים זה אברהם, ולמה קורא אותו גדול, שהיה ראו להנצלות קודם לאלם הראשון, אלף אמר הקב"ה שמה יקלקל ואין מי שיצוה לתקן תחתיו, אלף הכי אני בורא את האלם תחלה שאם יקלקל יצוה אברהם ויתקן תחתיו, ועל זה הקשה הוא ז"ל ומי איכא ספיקא קמי שמיא.

438 מגילה דף י"ד ע"ב.

439 ע"ז סס.

440 יעו"י שפת אמת שבועות תרל"ז ד"ה ארץ יראה.

441 יעו"י שמו"ר מ"ב, ח', ומדקש שו"ט עה"פ ולכס לא נכון עמו: כשאמרו ישראל נעשה ושמע לא היה לכם עמם.

בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו דכתיב ברכו יי' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו, ברישא עושי ודבר לשמוע, אמר רב חמא ברבי חנינא מאי דכתיב כתפוח בעצי היער למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע.

וכבר עמדו בזה המפרשים ז"ל חדא למאי נפקא מינה מודיע לנו רבי אלעזר תמיחת הבת קול מי גילה לבני רז זה ומאי תועלתה⁴⁴⁴, עוד עמדו המפרשים ז"ל בענין שאילת הבת קול מי גילה לבני רז זה וחלא הכל גלוי וידוע לפניו ית' ומה שאילה היא זו מי גילה לבני רז זה, עוד עמדו המפרשים ז"ל בקדימת ישראל נעשה לנשמע האך אפשר לעשות קודם ששומע מה נצטוו לעשות והרי אם לא שמע עדיין מהיכן ידע מה לעשות⁴⁴⁵, ואפילו אצל המלאכים השכל מנגד זאת כי האך יודעין מה לעשות קודם שנצטוו.

עוד יש להתבונן מהו הרז הפלאי הזה שכביכול מפאר ומשבח בו את כרם בית ישראל שהקדימו נעשה לנשמע עד שיצתה בת קול ומכרזת ואומרת בתמימה ובחפתפולות מי גילה לבני רז זה וכו'⁴⁴⁶, ואנחנו לא נדע מהו הסוד בקדימת נעשה לנשמע ומי יתן וידענו את הסוד הגדול הטמון בקדימת עשייה לשמועה, וכן מי יתן וידענו מי עלה שמים וירד ומי הוא זה שגילה לישראל רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו, שהרי יצתה בת קול ושאלה מי גילה לבני רז זה ואין משיב דבר על התמיהון של השכינה.

עוד יש להתבונן במאמר של רב חמא ברבי חנינא מאי דכתיב כתפוח בעצי היער וכו' לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע, ויש להבין חדא מהו סודו

הדברים ולמה זה רעשה הארץ בלבד ואלו השמים כלל לא עלתה על דעתה לחוש שמה ימאנו ישראל לקבל את התורה ויחזרו ח"ו לתהו ובהו.

עוד יש להתבונן למה היה כביכול צריך להתנות תנאים עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלים התורה מוטב ואם לאו וכו', היפלא מה דבר וחלא הוא צוה ונבראו והוא אמר ותהי והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש ומי יאמר לו מה תעשה ומה תפעל, והיה ביום הששי אם ישראל ח"ו ימאנו לקבל את התורה אזי בשעתא חדא וברגעא חדא יחזור כביכול את העולם לתהו ובהו ומה צורך לתנאי מוקדם, וכמו שאמרו ז"ל שית אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב, ולא מצינו שכביכול חתנה איזו תנאי עם מעשה בראשית על זה.

עוד איתא שם בגמ' וז"ל: דרש רב סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל כתרין לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, וכיון שחטאו ישראל וירדו מאה ועשרים רבוא מלאכי חבלה ופירקוב, ומשמע דבשביל ההקדמה שהקדימו נעשה לנשמע קשרו להם שני כתרים, והקשו המפרשים ז"ל דלכאורה אינו מובן למה תולה כתיבת שני הכתרים בקדימת נעשה לנשמע שהרי אם מביע להם שני כתרים על אומרים נעשה ונשמע אם כן אפילו בלאו ההקדמה אלא אף אם היו אומרים ושמענו ועשינו נמי מביע להם שני כתרים ומה לי אם הקדימו נעשה לנשמע או נשמע לנעשה, עוד הקשו המפרשים ז"ל מהא דאיתא במדרש⁴⁴² שאמר הקב"ה לישראל שתי כוסות מזגתם בסיני נעשה ונשמע, שברתם נעשה, עשייתם לפני עגל, הזהרו בנשמע, הרי מפורש שאבדו רק את נעשה לא את נשמע, ומעתה יש להבין למה ניטל מהם גם הכתר שכנגד נשמע⁴⁴³.

עוד איתא שם בגמ' וז"ל: אמר רבי אלעזר

⁴⁴⁴ יעו"י ס' שפת אמת ליקוטים פ' יתרו.

⁴⁴⁵ ס' מאור עינים פ' יתרו, ויעו"י אבות דר"נ פכ"ב: הוא היה לומר כל שמעו מרובין מחכמתו וחקמתו מהקיימת שנאמר נעשה ונשמע.

⁴⁴⁶ יעו"י ס' מאור עינים עס.

⁴⁴² שמו"ר פכ"י.

⁴⁴³ יעו"י ס' אמרי אמת ליקוטים שבת דף פ"ח ע"א ד"ה ירדו ק"כ ריבוא.

הגדול של התפורה עד שבעבור שהקדימו ישראל נעשה לנשמע וכו' ונמשלו לתפורה, וזאת שנית וכי בלי מאמרו של רבי חמא ברבי חנינא לא היינו יודעים שישאל הקדימו נעשה לנשמע והלא זיל קרי בי רב הוא והוא מקרא מפורש בפרשת משפטים כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע ומה חידש לן רבי חמא ברבי חנינא עד שהוא אומר לומ'ר לך מה תפורה זה פרוי קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע.

עוד דקדקו המפרשים ז"ל למה בראשונה בשני לחודש ושוב בד' בו אמרו נעשה לחוד, ובה' בחודש הוסיפו ואמרו נעשה ונשמע, ומה נתחדש להם לישראל בד' בסיון לומר נעשה ונשמע ולא קודם בב' ובד' בסיון, עוד דקדקו המפרשים ז"ל על מה שנאמר בפרשת ואתחנן קרב אתה ושמע וגו' ושמענו ועשינו והרי ישראל כבר הקדימו עשייה לשמיעה והיה ראוי יאמר הכתוב ועשינו ושמענו⁴⁴⁷.

ונבא אל המכוון בס"ד בחקדים מאמר רבי יוסי הנ"ל דמשה הוסיף יום אחד מדעתו, דזה ודאי שלא עלתה על דעתה של הארץ מעולם לחוש שמה ימאנו ישראל לקבל את התורה⁴⁴⁸, אלא אחר שכביכול אמר למשה לך אל העם וקדשתם היום ומחר וגו', והיינו שכביכול רצה לתת את התורה לישראל בד' בסיון הוא יום הששי, ואילו משה רבנו ע"ה בריצותו שישאל יקבלו את התורה ביום השבת קדש מה עשה, הלך והוסיף יום אחד מדעתו, והנה כאשר הארץ שמעה שמשה הוסיף יום אחד מדעתו מורה עלה על ראשה ויראה ולא שקטה שהרי זה היה תנאי מוקדם עם מעשה בראשית שאם ישראל ח"ו אין מקבלין התורה בד' בסיון הרי הן חוזרין לתהו ובהו והתנאי הרי היה ככל דיני התנאים תנאי כפול וכו', ולזה ארץ יראה ולא שקטה.

והנה כאשר בא משה אל בני ישראל ואמר

לחם היו נכונים לשלשת ימים וישראל ידעו מזה שמשה הוסיף יום אחד מדעתו אזי התחילו לחשוב מחשבות האריך אפשר להציל את העולם שלא תחזור לתהו ובהו אחר שלא יקבלו את התורה ביום ו' בסיון שהרי חסכים הקב"ה עם משה, והנה מבואר שהתנה הקב"ה תנאי עם מעשה בראשית שאם ישראל ח"ו לא יקבלו את התורה בד' בסיון הרי הן חוזרין לתהו ובהו, ועמדו והתבוננו בתנאי זה מה היה כביכול צריך להתנות תנאים עם מעשה בראשית כנ"ל, ולזה גמרו אומר כי בודאי התנאי היה לצורך קיום העולם עד שיקבלו ישראל את התורה בד' בסיון שהרי אין העולם מתקיים אלא בלימוד התורה וכמו שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי ואם כן האריך תתקיים העולם עד יום הששי הוא ו' בסיון, והנה איתא בגמ'⁴⁴⁹ כל האומר על מנת כאומר מעבשיו דמו ובקיום התנאי חלון הקדושין למפרע, ולזה עשה הקב"ה תנאי כפול עם מעשה בראשית והתנה עמם על מנת שיקבלו ישראל התורה⁴⁵⁰, כדי שבקיום התנאי יחול למפרע, ונמצא כשישראל יקבלו את התורה ביום ו' בסיון הרי זה כאילו ניתנה התורה כבר במעשה בראשית.

עוד ראו בספר תהלים מה שאמר המשורר נעים הזמירה על מלאכי חשרת' ברכו יי' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו, ועמדו והתבוננו בפסוק הנ"ל למה זה נקראין המלאכים 'עושי דברו' עוד לפני שנצטוו על שליחותם, והאריך אפשר לעשות קודם שישמעו מה לעשות, אלא כיון שכל מחותם של המלאכים היא השליחות⁴⁵¹ והן מוכנים לעשות כל שליחות שיוטל עליהם בכל רגע ורגע ולכל אתר דמשתלחין זריזין באשיותא, ובשום פנים ואופן לא יסרכו בשליחותם בשום פעם, על כן אצלם לעולם מחשבין עשייה קודם השמיעה, ולזה החליטו בני ישראל היותם כדוגמת המלאכים, וזה היתה כוונת ישראל במה שהקדימו עשייה לשמיעה, והיינו שקבלו עליהם תחלה לעשות כל

⁴⁴⁹ קדושין דף ח' ע"א.

⁴⁵⁰ ובמ"ש קט"ז ז"ל כפ' בראשית וז"ל: יום הששי, הוסיף ה' כשני בגמר מעשה בראשית, לומר שהתנה עמם 'על מנת' שיקבלו עליהם יסראל חמשה חומשי תורה.

⁴⁵¹ ולזה נקרא מלאך מלאך שמים.

⁴⁴⁷ יעו"י מ"ט כסו"ת חת"ם או"ח ח"א סי' ר"ח.

⁴⁴⁸ יעו"י זוהר בלק – דף קל"ג ע"א – וז"ל: כיון דחמאת ארבעא דהא אומן קב"ה לכל עממיה דיקבולו אורייתא ולא קבילו וגו' חשיבה ארבעא דיסראל לא יקבולו כוחייהו ונבין כן ארץ רעש.

שקטת הארץ.

והנה איתא בשלחי פרק מפנין⁴⁵⁵ וז"ת: מעלי יומא דעצרתא סכנתא וכו' דנפיק ביה זיקא ושמייה טבור דאי לא קבלו ישראל תורה הוה טבח לחו לבשריייהו ולדמיייהו. וכתב המחריש"א ז"ל⁴⁵⁶ וז"ל: ולבאורה קשה דלא הוה ליה לקרותו טבור אלא טובח שבא לטבור אחרים, ומרן ההתם סופר ז"ל הוסיף להקשות עוד הלא במעלי יומא דעצרתא לא קבלו ישראל את התורה ומנא ידע שיקבלוה למחר, עוד יש לשאול ולמאי נפקא מוניה מודיע לנו התלמוד היך נקרא שם הזיקא, יהיה שמו איך שיחיה ומאי דהוה הוה, ועפ"ד הנ"ל נראה שפיר שהרי בני ישראל אמרו כבר נעשה ונשמע בח' בסיון וכאלו קבלו כבר את התורה בו ביום, ולזה תיכף כאשר יצא אותו זיקא כבר היה טבור ועומד, שהרי ישראל כבר קבלו את התורה.

ועתה נלכה ונשובה לבאר מהו ענין כפיית החר 'בגניות', ובחקרים מה שהביא בעל החפלאה ז"ל משום הראשונים ז"ל⁴⁵⁷ דכפיית החר בגניות היתה בעין חופה בין קב"ה ועמו ישראל⁴⁵⁸, ואף אנו במסלה זו נעלה בס"ד ויובן היטב בחקרים מאמר הגמ' בפרק בתולא נשאת⁴⁵⁹ בענין ברכת חתנים וז"ת: עד אימת מברכין שהשמחה במעונו, אמר רב פפי משמיה דרבא עד תריסר ירחי שתא, וקשאל ומעיקרא מאימתי, אמר רב פפא מבי רמי שערי באסינתא. ופירש רש"י ז"ל וז"ל: מאימתי היא התחלת שמחת חופה לברך שהשמחה במעונו, מבי רמי שערי באסינתא, יש שורין שעורים בעריבת מים לחטיל שבר לצורך חופה, ע"כ, וכתב הרשב"א ז"ל וז"ל: פ' והוא שקדשו אבל קודם

אשר יצוה עליהם וישמעו ומיד קבלו שכר כאלו עשאו⁴⁵², ולזה כשאמרו ביום ה' בסיון 'נעשה ונשמע' נתדמו למלאכי השרת שנקראין תמיד 'עושי דברו' ולזה נחשב כאילו קבלו ישראל את התורה כבר ביום ה' בסיון⁴⁵³, וכמו שאמרו במכילתא על הפסוק וילכו ויעשו וגו' והביאה רש"י ז"ל וז"ל: וכי כבר עשו והלא מראש חודש נאמר להם, אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו, ובזה הצילו ישראל את העולם מלחזור לתחו ובחו, ולזה יצתה בת קול ואמרה מ"י – היא בינה – גילה לבני רז זה.

ובזה תתישב לנו בס"ד מה שהקשינו לעיל למה בשני לחודש ובד' בו אמרו 'נעשה' לחור, ובח' בחודש הוסיפו לומר גם 'נשמע' ולמה לא אמרו תיכף 'נעשה ונשמע' כמו אחר כן, ולפי דרכנו יובן בטוב שהרי בב' בסיון עדיין לא הוסיף משה יום אחד ורק ביום ה' בסיון הוסיף משה יום אחד והיו מוכרחים להקדים עשייה לשמועה שלא תחזור כל הבריאה ח"ו לתחו ובחו, וכן נראה שפיר מה שאמרו במתן תורה ושמענו ועשינו ולא הקדימו עשייה לשמועה.

וזהו שפירש רש"י ז"ל: בתחילה, קודם שאמרו ישראל 'נעשה ונשמע' יראה, ולבסוף, 'בשקבלוה בנעשה ונשמע' שקטת, דייק רש"י ז"ל בלשונו הזהב ופירש בשקבלוה בנעשה ונשמע שקטת, ולא אמר בשקבלו עשרת הרברות בסני, ור"ל בתחילה היינו כאשר שמעה הארץ שמשה הוסיף יום אחד אזי יראה, ולבסוף היינו תיכף כאשר ענו ישראל ואמרו נעשה ונשמע מיד שקטת⁴⁵⁴, וזהו שאמר נעים זמרות ישראל משמים השמעת דין – מתן תורה – ארץ יראה, ור"ל כשאמר הקב"ה למשה לך אל העם וקדשתם שיחיו מובנים לקבלת התורה ומשה הלך והוסיף יום אחד מודעתו אזי ארץ יראה, ותיכף כשאמרו בני ישראל נעשה ונשמע מיד

⁴⁵² יעו' רבנו יונה אבות פ"ג מ"ט.

⁴⁵³ יעו' במדק כה ריש פ' ויקרא דפסוק זה דרכו י"ו מלאכיו וגו' קאי על ישראל ולא על המלאכים, וכן משמע בסוטה דף ל"ט ע"ב.

⁴⁵⁴ יעו' שפת אמת שנת דף פ"ח ע"א ד"ה בתחלה יראה בסופו מ"ש ביה.

⁴⁵⁵ שנת דף קכ"ט ע"ב.

⁴⁵⁶ סנהדרין ריש פרק נגמל הדין.

⁴⁵⁷ כתובות דף ז' ע"ב ד"ה מקדש עמו ישראל, יעו"ש כלוקר, וכן הביאה החיד"א ז"ל בספרו כסא דוד – דרוש י"ט לשנת כלה – שם רבני אשכנז, יעו"ש.

⁴⁵⁸ מובא בשיטה מקובלת כתובות דף ז' ע"ב ד"ה וכתוב בגליון חוס', ומקורו בשי"ר ג' י"א בסופו: ביום חתונתו, זה סני כחתנים היו. וכו' הרוקח ז"ל כה"ל אירוסין ונשואין – סי' שצ"ג – ח"ל: כשמדכין ברכת הקידושין פורסין כעוף על ראש החתן והכלה על שם הכתוב ויתלכז בתחתית ההר.

⁴⁵⁹ כתובות דף נ' ע"ב.

רב אחא בר יעקב לומר שעל טענה זו יש להם טענת 'מודעא', והוא שקבלוה באונס, ור"ל שקבלוה בחיובת חופה ובאונס של אחבה וחיבה לשמו ית'.

ובזה יובן היטב בס"ד, דכפית החר על ישראל לא היתה כדי להכריחם לקבל את התורה באונס ובכפייה שהרי כבר אמרו בשמחה ובנפש הפיצה כל אשר דבר י"י נעשה ונשמע וכמו שהקשו בתוס' חנ"ל, אלא הכונה כמו שכתבו המפרשים ז"ל דכפית החר 'בגוגית' היה בעין חופה וכאשר הקדימו נעשה לנשמע כבר היה בביכול התחלת שמחת חופה וכבר היתה השמחה במעונו, וזהו שאיכפל רש"י ז"ל להשמיענו זה פעמיים דכפית החר 'בגוגית' היא בגוגית שמשילין בה 'שכר שעורים' לצורך חופה, הוא שיסד הפייטן⁴⁶⁴: צדיק חר כפת, עלי נאזה ויפה, בגוגית וביריעות, וכו' מה ענין יריעות אל גוגית שמשכן אהרדי, אלא בא להקיש גוגית ליריעות, מה יריעות המשכן לצורך חופה באו⁴⁶⁵, – וכמו שפירש רש"י ז"ל בפרשת נשא וז"ל: ויהי ביום כלות משה, כלות כתיב⁴⁶⁶ יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה – אף גוגית של סיני לצורך חופה באה.

ואומרו ית' ואם לאו ש"ם תהא קבורתכם, הנה לא אמר 'באן תהא קבורתכם', אלא אמר ברמז ש"ם תהא קבורתכם, וכוונתו ית' אל דורות העתידים כשיגלו בראש גולים, ולפי שגלו וידוע לפניו מי שאמר והיה העולם שעתידין ישראל לומר עבר שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום⁴⁶⁷, ומאחר שהקב"ה גרשנו מעליו כלום יש לו עלינו כלום, וירצו לפרוק עולו ית' עבור זה כאשר טענו הנה נחיה ככל הגוים, לפיכך הקדים הקב"ה ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ר"ל אם אתם מקבלים התורה מכאן ולהבא לעולם ואפילו כשתהיו בגלות וביחוד בדרור של שמד שעתידין אתם לראות דם ואש ותמורות עשן, בכל מקום ובכל זמן מוכרחין אתם לקיים התורה

אירוסין כלל לא, דתרי בעינן שקדשו והוא דטריה לחו דלא חדרי בהו, והתוס' ז"ל⁴⁶⁸ הקשו על פ' רש"י ז"ל וז"ל: פירש רש"י לשון ראשון להטיל שכר, וקשה דבכל התלמוד לא מצינו שהיו עושין שכר משעורין⁴⁶⁹, אלא מתמרים או מבשנות.

והנה על מימרת המודעא רבא כבר נשברו הרבה קולמוסין והמפרשים ז"ל האריכו למעניותם בביאור ענין המודעא רבא, והגם כי עפר ואפר אני תחת כפות רגלי הראשונים כמלאכים והאחרונים ז"ל, אמנם שבעים פנים לתורה וכפטיש יפוצץ סלע ומצוה להביא מן החרוית.

ובדרך אגדתא ודרוש נראה לומר בס"ד פירוש חדש ומחודש⁴⁷⁰ והוא שמעולם לא עלה על דעתו של רב אחא בר יעקב לומר דאפשר לטעון 'מודעא' ולומר אנוסים היינו וליפטר מעונש הכתוב בתורה כאשר חטא על הנפש בעשותו אחת מכל מצות י"י אשר לא תעשינה⁴⁷¹, והעניש על מעשה העגל וגלות בכל יוביחו שהרי לא חשד קב"ה ח"ו דעביר דינא בלא דינא, אלא כונת רב אחא בר יעקב הוא כמו שפירש רש"י ז"ל 'שאם יזמינם לדין, ר"ל לעתיד לבא ביום הדין הגדול והנורא אם הקב"ה יזמינם לדין וישאל אותם למה לא קיימתם 'מה שקבלתם עליכם', הנה לא ישאל אותם למה לא קיימתם את התורה, או למה לא קיימתם את המצוות, שהרי לעתיד לבא הקב"ה ככבודו ובעצמו יעיד בהם בישראל שקיימו את כל התורה כולה כדאיאת בריש ע"ז, אלא ישאל אותם למה לא קיימתם 'מה שקבלתם עליכם', ור"ל הרי בסיני אמרתם נעשה ונשמע וקבלתם עליכם להיות כמלאכי השרת שתמיד הם מצפים לקבלת איזו שליחות ולא יצויר בהם בשום פנים ואופן שלא יעשו את שליחותם, ואתם למה לא קיימתם קבלה זו שקבלתם עליכם להיות כמלאכי השרת, ועל זה בא

⁴⁶⁰ ע"ז דף ט' ע"ב ד"ה מבי רמז.

⁴⁶¹ יעו' שבת דף קל"ט ע"ב, ובכ"ב דף כ"ו ע"ב, ויעו' ח' הכ"ס ע"ז ס' מ"ט בזה.

⁴⁶² יעו' ספר הזכות להח' הרי"ס ז"ל בסופו ד"ה ויחילו בתחית ההר.

⁴⁶³ וסמכתי יחדותי על מה שכתוב בס"ק בדכרי דכוס ואגדה אפשר לומר גם היפר מדברי הקדמונים ז"ל.

⁴⁶⁴ מערכת ליל א' דשבעות.

⁴⁶⁵ יעו' מהרש"א כתובות דף ז' ע"ב.

⁴⁶⁶ כ' נקודה פת"ח פלות ולא פלות כשכ"א.

⁴⁶⁷ כסדרין דף ק"ה ע"א.

ואומר כל מי שעסק בה יבא ויטול שכרו, מיד מתקבצין ובאין עובדי כוכבים בערבוביא וכו', ואומרים לפניו רבש"ע כלום נתת לנו ולא קיבלנוה וכו', ומי מצוי למימור הכי והכתיב ויאמר י"י מסיני בא וגו' אמר רבי יוחנן מלמד שחזירה הקב"ה על כל אומה ולשון ולא קבלוה וכו', אלא כך אומרים לפניו רבש"ע כלום כפית עלינו הר 'בגוגית' ולא קיבלנוה כמו שעשית לישראל וכו', אמרו לפניו רבש"ע תנה לנו מראש ונעשנה, אמר להן הקב"ה שוטים שבעולם מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת וכו', אלא אף על פי כן מצוה קל"ה יש לי וסוכ"ה שמה וכו', ואמאי קרי ליה מצוה קלה מושום דלית בה חסרון כיום.

ומה שיש להתבונן במאמר הנפלא הנ"ל, חדא מה טעם בחר כביכול לנסות אותם במצות סוכה יותר מבשאר מצות הקלות, ואי מושום דלית בה חסרון כיום הלא הרבה מצות אין בהן חסרון כיום כלל כמו שבת ויום כפור וכו', גם מה צורך להשמיענו מקום עשיתם הסוכה, ומה לי אם הם עושין הסוכה בראש חג או על פני הארץ.

ועפ"י הנ"ל דכפית החר בגוגית חיתה כעין חופה ניהא שפיר, דהנה ידוע מס"ק דסוכה היא דוגמת חופה⁴⁷² ובדאיתא במכילתא וז"ת: ויסעו מסכות ויחנו באיתם, מה איתם מקום אף סכות מקום, רבי עקיבא אומר אין סכות אלא ענני כבוד שנאמר וברא י"י על מכון הר ציון וגו' כי על כל כבוד חופה, וסמך ליה וסוכה תהיה לצל יומם, וזהו טענת אומות העולם כלום כפית עלינו הר בגוגית, הנה אומרים 'בגוגית' נראה כשפת יתר ומה להם אם החר נעשה בגוגית או לא, וגם מי גילה להם סוד זה שהחר נעשה 'בגוגית', אלא כונתם הוא כיון דכפית החר על ישראל 'בגוגית' חיתה כעין חופה, וזהו טענתם כלום כפית עלינו הר 'בגוגית' בחיבת חופה כמו שעשית לישראל, ור"ל כי אם כביכול היה כופה עליהם החר 'בגוגית' וחיה מושכם בעבותות אהבה כמו שעשה לישראל גם הם היו מקבלים את התורה בשמחה ובטוב לבב, ולזה נותן

והמצות ולמסור נפשכם על קידוש השם, ואם לאו ש"ם תחא קבורתכם וכמו שאמר הנביא אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם, הוא שיסד הפייטן⁴⁶⁸ ולהריגה צור הקדיש"ם בפרוע פרעות.

ואומרו מכאן מודעא רבא לאורייתא, ופירש רש"י ז"ל שקבלוה באונם, אין הכונה שקבלוה מתוך אונם של כפית, אלא הכונה שעל ידי כפית החר בגוגית שהיתה כעין חופה ועל ידי זה בערה בם אש י"י אשר רשפיה רשפי אש שלחבת י"ה ונקשרו אליו ית' בעבותות אהבה וחיבה בארוסה לארס כביכול, ומתוך דביקה וחשיקה והשתוקקות לחיבת הקודש עד כי ממש בטלה בחירתם הטבעי היו כאנוסים ובמוברחין לקבל את התורה כי עזה כמות אהבה וכמ"ש כי חולת אהבה אני, וזהו אומרו מכאן מודעא רבא לאורייתא, ומודעא הוא לשון חיבה, וכמו שפירש רש"י ז"ל על הפסוק כי ידעתיו, שהוא לשון חיבה, והכונה כנ"ל שעל ידי כפית החר בגוגית נקשרו אליו ית' בעבותות אהבה והשתוקקות לחיבת הקודש.

והנה המשנה למלך ז"ל⁴⁶⁹ הקשה מכאן להסוברים דבאונם מיתה לא מהני טענת אונם דמחמת סכנת מיתה גמר ומקני⁴⁷⁰, אם כן האידך אומר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבא לאורייתא וחלא היו בסכנת מיתה ובאומרו שם תחא קבורתכם, ונשאר בצ"ע, ויש להוסיף תמיהא על תמיהתו שהרי המרדכי ז"ל בעצמו סמוך לזה הביא המאמר דרב אחא בר יעקב 'מכאן מודעא רבא לאורייתא' והאידך עתה לא זכר אותו וישבחהו, ולפ"ד הנ"ל ניהא שפיר דישראל לא היו כלל כאונם מיתה ח"ו, אלא היו כמו אנוסים מתוך רוב אהבה וחיבה לשמו ית'.

והנה איתא בריש פרק לפני אידיהן⁴⁷¹ וז"ת: דרש רבי חנינא בר פפא ואיתומא רבי שמלאי לעתיד לבא מביא הקב"ה ספר תורה ומניחו בחיק

⁴⁶⁸ מערכות ליל א' דשבעות.

⁴⁶⁹ הל' מכירה פ"ה ה"א.

⁴⁷⁰ מרדכי פרק הנזקין סי' ע"ה ותלומת הדשן סי' ע"ג.

⁴⁷¹ ע"ז דף ב' ע"א.

⁴⁷² סוכ"ה הוא לירוף כ"ז ה"ם, הוא סוד הוי"ה ואלנות העולים ממנין סוכ"ה, וכן חופ"ה בני' הוי"ה אלני' עה"א.

בחדש השני ולא ברביעי, אמר רבי הושעיא שנה לי רבי חייה הגדול גיורת ושבויה ומשוחררת לא ינשאו ולא יתארסו עד שלשה חדשים, כך ישראל נקראו גרים שנאמר כי גרים הייתם בארץ מצרים, נקראו שבוים שנאמר וחיו שובים לשוביהם, נקראו משוחררים שנאמר אני יי אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מחיות להם עבדים, אמר הקב"ה נמתין להם ג' חדשים ואחר כך אני נותן להם את התורה.

והאלשיך הק' 478 נתקשה במאמר מדרש זה וכתב וז"ל: אמנם הנה רבותינו ז"ל אמרו בחדש השלישי וכו' מפני ששבויה וגיורת צריכין להמתין שלשה חדשים, ועל זה הקשה הוא ז"ל והלא כמו זר נחשב מאמרם זה כי הלא מיציאות מצרים עד מתן תורה לא היו רק שבעה שבועות, עוד יש להתבונן למה לא ניתנו הלוחות ביום מתן תורה ולמה נתחלקה מתן תורה לשנים אחד לאמר אליהם עשרת הדברות ואחד לתת להם הלוחות.

ונבא אל הביאור בס"ד בהקדים קרשיית התוס' ז"ל 479 על מאמר הגמ' למה נמשלו ישראל לתפוח וחקשו בתוס' דבכאי קרא לא נמשלו ישראל לתפוח אלא הקב"ה וכדכתיב בן דודי בין הבנים, והתוס' ז"ל נשארו בקרשיא 480.

ותירצו בספח"ק שהדבר ידוע שכל השבחים שאנו משבחים להקב"ה מצד מעשיו וגדולת חסדיו לטובתנו הוא ממש לערך מה שאנו עושים לעבודתו ית"ש, וכידוע מה שפירש מרן אור שבעת הימים הבעש"ט ז"ל על הפסוק יי צלך וגו' 481, דרך משל אם אנו נחיה גומלי חסדים אף הקב"ה יגמול עמנו חסד, ומעתה אם רוח"ק המשילו להקב"ה לתפוח הרי הוא מפני שגם ישראל מתדמים במעשיהם לתפוח, וזהו שאלתם ז"ל למה נמשלו ישראל לתפוח, ר"ל מה היה הפעל שעשו ישראל שבשבילה נמשלו לתפוח עד שבזה פעלו שהקב"ה

להם הקב"ה מצות סוכה שהוא גם כן דוגמת חופה כנ"ל, ומיד כל אחד ואחד נוטל והולך ועושה סוכה בראש גגו, וכיון שהקב"ה מקדיר עליהם כמה כתקופת תמוז מיד כל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא לו, והקב"ה יושב ומשחק עליהן.

ועתה נלכה ונשובה אל מאמר רבי יוסי שהעמדנו פתח השער בענין יום אחד שהוסיף משה מודעתו, וטרם נבא אל המכוון נקדים לבאר מאמר מדרש פליאה 473 וז"ת: ד"א כתב לך, התחילו מלאכי השרת אומרים לפני הקב"ה אתה נתן רשות למשה שיכתוב מה שהוא מבקש, שיאמר לישראל אני נתתי לכם את התורה אני הוא שכתבתי ונתתי לכם, אמר להם הקב"ה ה"ו שמושה עושה את הדבר הזה, ואפילו עושה נאמן הוא שנאמר לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא, ע"כ.

ודברי המדרש נפלאות הוא בעינינו, הלא אחר שכביכול גזר אומר ה"ו שמושה עושה את הדבר הזה, האיך חוזר בו תוך כדי דבור ואומר ואפילו עושה נאמן הוא, והיותר קשה שהרי אם ה"ו משה עושה את הדבר הזה ואומר לישראל אני נתתי לכם את התורה אני הוא שכתבתי ונתתי לכם, הלא 'עבד נאמן' יקרא, אתמהא 474.

עוד נקדים מאמרם ז"ל במדרש 475 הובא ברש"י ז"ל וז"ת: ויתן אל משה ככלתו, ככלתו כתיב חסר, שנמסרה לו תורה במתנה ככלה להתן, ואדוננו מוהר"א ז"ל 476 נתקשה בפירוש רש"י ז"ל וכי היכן מצינו שישראל נקראים חתן והרי תמיד נמשלו לכלה, ועו"ש. תו יש להבין מה זה הענין שניתנה לו במתנה ככלה לחתן דייקא.

ונבא אל המכוון בס"ד בהקדים מאמר בפסיקתא 477 וז"ת: בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים, למה בחדש השלישי ולא

473 שמו"ר מ"ז, ט'.

474 יעו"י ס' מאור עינים – לקוטים – ד"ה ככל ביתי נאמן

הוא.

475 שמו"ר מ"א, ה'.

476 נדכיס דף ל"ח ע"א.

477 פסקתא דר"כ פיס' י"ב, זאת י"ז.

478 פ' יתרו ד"ה בחדש השלישי.

479 ד"ה פרו.

480 יעו"י ח' חת"ס שנה שס, וס' אמרי אמת ליקוטים מס'

שנה ד"ה פרו קודם לעלו.

481 יעו"י מדכס סהלים מו' קכ"א.

כיון שעשו ישראל אותו מעשה ביקש הקב"ה לחוטפן מידו של משה, וגברה ידו של משה וחטפן ממנו וכו' ⁴⁹¹.

ויש לשאול חדא כבר הקשו המפרשים ז"ל מה ראה משה רבנו ע"ה לחטוף את הלוחות מידו של הקב"ה ולהורידן למטה אחר שכביכול אמר לו לך רד כי שחת עמך, ומוטב היה ישאירם ביד הקב"ה עד עשותו נקמת ה' בעובדי העגל ואחר כך יעלה ויביא את הלוחות, ולא יצטרך אחר כן לשברם למען ידונו כפנויה ולא כאשת איש.

עוד הקשו המפרשים ז"ל ממה נפשך אם משה היה שליח לקבלה אם כן הרי כבר נתקדשו בקבלתו הלוחות בשמים ומאי אחינא מה ששברן אחר כך, ואם היה שליח להולכה אם כן מעשה העגל היה לפני הקידושין ומה צורך בשבירת הלוחות ⁴⁹².

עוד נקדים מאמר הגמ' בפרק משה מלחמה ⁴⁹³ וז"ל: ויגש הפלשתי השכם והערב אמר רבי יוחנן כדי לבטלן מקריאת שמע שחרית וערבית, ויתיצב ארבעים יום אמר רבי יוחנן כנגד ארבעים יום שניתנה בהן תורה, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: כנגד ארבעים יום שאיחרה תורה להתקבל ניתן לו כח להתיצב, ע"כ.

וכבר נתקשו בזה המפרשים ז"ל מה ענינו של איחור ארבעים יום שאיחרה תורה להתקבל עד שבעבור איחור זה ניתן לו כח לגלית להתיצב נגד מערכות ישראל ארבעים יום ולחרף מערכות אלקים חיים ומלך עולם ⁴⁹⁴.

כדאיחא ביזשלומו דשקלים, ע"כ, וכן כח השל"ה הק' בפ' יתרו, יעו' ירושלמי שקלים פ"ה ה"ז, ותוס' מנחות דף כ"ט ע"א ד"ה מלמד.

⁴⁹¹ יעו' ס' שתי ידות להר"א חזקוני ז"ל ריש פ' בראשית.

⁴⁹² ס' דברים אחרים להר"א ז"ל דרוש כ"ו, חת"ם עה"ת פ' במדבר ד"ה ואלה תולדות אהרן ומשה, וס' פנים יפות פ' תשא – וס' ישמע משה פ' עקב.

⁴⁹³ סוטה דף מ"ב ע"ב.

⁴⁹⁴ יעו' רבנו נסים ז"ל סליה מס' פסחים שביא אגדת חז"ל וז"ל: בשעה שאמר להם משה לישראל תעבדון את האלקים על ההר הזה, אמרו לו ישראל משה רבינו אימתי עבודה זו, אמר להם כלום חמשים יום, והיו מונין כל אחד ואחד לעצמו, מכאן קבעו חמשים לספירת העומר, כלומר

נמשל לתפוח ⁴⁸². ומעתה יש לשאול כמו כן מה פעל א"ל ומה הוא הפעל שכביכול הקדים ופעל טרם זמנו שעל קדימת זו הפעל שהקדים כביכול לפעול נמשל הקב"ה לתפוח ⁴⁸³.

ונבא אל המכוון בס"ד בהקדים מאמרים ז"ל בפרק אין בין המודר ⁴⁸⁴ וז"ל: אמר רבי יוחנן בתחלה היה משה למד תורה ומשכחה עד שניתנה לו במתנה שנאמר ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו וגו', והקשה האלשיך חק ⁴⁸⁵ וז"ל: וראוי לשים לב חיתוכן שמשה איש האלקים ישבה מה שמלמדו הוא ית', ועוד כי מה שעשה כביכול בסוף הארבעים יום שניתנה לו במתנה למה לא עשה כן בימים הראשונים וכו' ⁴⁸⁶, ע"כ.

עוד נתקשו בזה המפרשים ז"ל ממואמר הגמ' בפרק כיצד מערבין ⁴⁸⁷ וז"ל: אמר רבי אלעזר אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל, וכן אמרו במדרש רבות ⁴⁸⁸ וז"ל: בשעה ששמעו ישראל אנכי י"י אלקיך מפי הגבורה נתקע תלמוד תורה בלבם והיו למודין ולא היו שוכחין, ואם כן יש להתבונן האין היה משה שוכח מה שלמד מפי הגבורה עד שניתנה לו במתנה.

עוד נקדים לבאר מאמר נפלא בירושלמי ⁴⁸⁹ וז"ל: רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן, הלוחות היו אורבן ששה טפחים ורחבן שלשה ⁴⁹⁰,

⁴⁸² וכמ"ס במדש איכה א', ו' – וז"ל: וילכו בלא כה, רבי עזריה בשם רבי יהודה דבבי סימון אומר בזמן שישאל עושין לרנו של משה מוסיפין 'כח' בפמליה של מעלה כמד"א 'באלקים' נעשה חיל, וכן אמר בזוהר הק' ריש פ' בא וז"ל: כד ישראל עבדו עובדיו דכסאן יתבין תוקפא וחילא להב"ה, ועל דא כתיב תנו עז 'באלקים', במה, בעובדיו דכסאן.

⁴⁸³ יעו' דרשות חת"ם ח"א דף נ"ב ע"ב ד"ה הדר הוא לכל חסידיו.

⁴⁸⁴ נדרים דף ל"ח ע"ב.

⁴⁸⁵ פ' כי תשא ד"ה ויתן אל משה.

⁴⁸⁶ יעו' ירושלמי הוריות פ"ג ה"ה – וכל כך למה, בשביל להחזיר את הטופשים.

⁴⁸⁷ עירובין דף נ"ד ע"א.

⁴⁸⁸ שו"ר א', ט"ו.

⁴⁸⁹ תענית פ"ג ה"ה.

⁴⁹⁰ החת"ם ז"ל פ' עקב ד"ה בעת ההוא כתב וז"ל: הלוחות היו ששה טפחים על ששה טפחים וגם בעובדין היו כך

אמר הקב"ה שקדתי להכניס בני לארץ ישראל מיד, ואחיה בצפור בודד על גג, מה הצפור מתבודד מוגג לגג ומגדר לגדר ומאילן לאילן ומשובה לשוכה, כך כשיצאו ישראל ממצרים היו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת ויסעו ויחנו, וכיון שבאו לחר סיני נעשו כולם חומוניא, ויחנו אין כתיב כאן אלא ויחן שם ישראל, באותה שעה אמר הקב"ה הרי השעה שאתן תורה לבני.

וכן אמרו בפסיקתא⁴⁹⁸ וז"ת: רביה דרכי נועם, ביקש הקב"ה ליתן תורתו לישראל בשעה שיצאו ממצרים⁴⁹⁹, והיו חלוקין אלו על אלו והיו אומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה מה כתיב ויסעו מסכות ויחנו באיתם, היו נוסעים במריבה וחונים במריבה, לא עשה, אלא כשבאו לרפידים הושעו כולם ונעשו אגודה אחת שנאמר ויסעו מרפידים ויבאו מדרב סיני, ומניין שהושעו כולם ונעשו אגודה אחת, שנאמר (ויחן שם ישראל) ויחנו שם ישראל אין כתיב כאן אלא ויחן שם ישראל נגד החר, אמר הקב"ה התורה כולה שלום למי אני נותנה לאומה שחיא אוחזת בשלום החד וכל נתיבותיה שלום⁵⁰⁰.

והיותר קשה שהרי אחר שעשו ישראל אותה מעשה לא רצה הקב"ה ליתן להם את הלוחות ואף ביקש לחטפן מידי של משה אלא שכביכול גברה ידו של משה וחטפן ממנו, וגם משה כשירד מן החר וראה את העגל ומחולות שברן תחת החר ולא נתן להם כלל את הלוחות, ואם כן מה טיבן של ארבעים יום אלו, והלא מאה ועשרים יום איחרה תורה להתקבל שהרי לוחות השניות לא ניתנו אלא ביום הכפורים שמונים יום אחר ששבר הלוחות הראשונות.

ולבא אל המכוון נקדים לבאר מאמר הגמ' בריש פרק לפני אידיה⁴⁹⁵ וז"ת: תנו רבנן מי יתן והיה לכם זה להם, אמר להן משה לישראל כפוי טובה בני כפויי טובה, בשעה שאמר הקב"ה לישראל מי יתן והיה לכם זה להם היה להם לומר תן אתה, וכן הביאה רש"י ז"ל וז"ל: ואת תדבר אלינו התשתם את כחי כנקה שנצטערת עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאחבה, וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממנו.

וכבר הקשו המפרשים ז"ל והרי הקב"ה הודה לדבריהם ואמר הטיבו כל אשר דברו, וכמו שאמרו במבילתא⁴⁹⁶ וז"ת: ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה, מוגיד היה בהם כח לקבל יותר מעשרת הדברות שנאמר אם יוספים אנחנו לשמוע וגו' עוד ומתנו, אלא קרב אתה ושמע, מאותה שעה זכו ישראל להעמיד מהם המקום נביאים שנאמר נביא אקים להם, נביא עתיד אני להעמיד מהם אלא שקדמו הם בזכות שנאמר ויאמר יי' אלי הטיבו כל אשר דברו, אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם, ותרצו המפרשים ז"ל דמכל מקום היה להם להבין ממאמר השי"ת מי יתן וגו' שרמזו להם לומר יתן אתה.

והנה אמרו חז"ל במדרש רבות⁴⁹⁷ וז"ת: רבי אלכסנדר פתח שקדתי ואחיה בצפור בודד על גג,

בזמן הזה שאין לנו מביאין קרבן ולא עומר אלא מחשקין נ' יום לשמחת התורה כמו שגמ' ישראל בלוחו זמן.

⁴⁹⁵ ע"ז דף ע"א.

⁴⁹⁶ פרשת בחוקת פי' ט'.

⁴⁹⁷ איכ"ר בהקדמה פס' כ'.

⁴⁹⁸ פסיקתא דר"כ פס' י"ב, אות י"ד.

⁴⁹⁹ יעוי' מ"ש רבנו אפרים בפי' תרומה וז"ל: ויקחו לי תרומה, ל'י גי' מ', מ' יום איחרה התורה עד שניתנה, כי כשיגיעו עלו מן הים ומיד לאחר שלשה ימים היתה ראויה להקנות הרי עשרה, ואיחרה ארבעים.

⁵⁰⁰ המשך יבא איהם.